د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

جغرافیـه

نهم ټولګی

جغرافیـه - نهم ټولګی

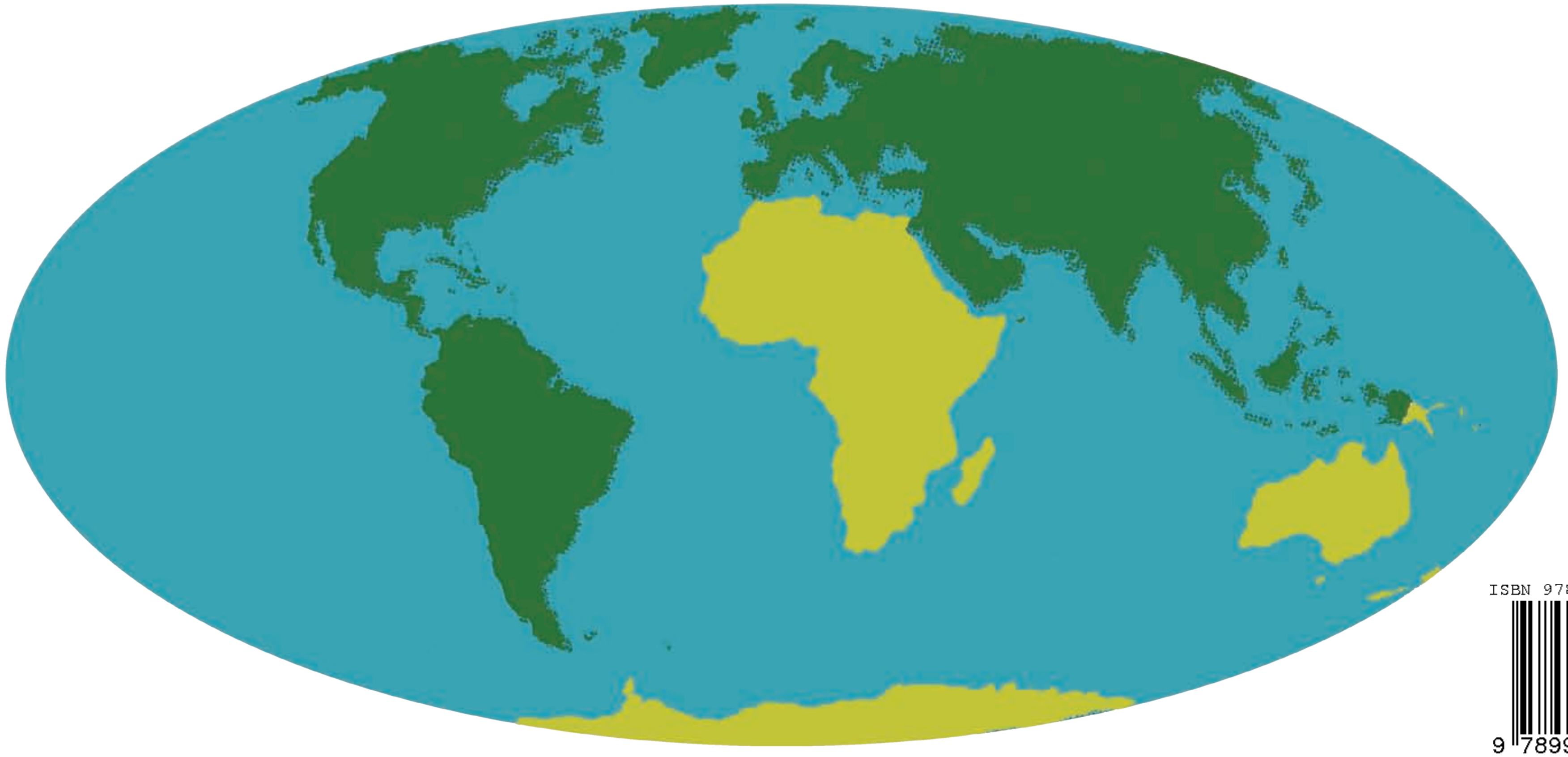

۱۳۹۰

هـ.ل

ISBN 978-9936-25-066-6

9 789936 250666 >

درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري. په بازار کې یې پېرودل او پلورل په کلکه منعه دی. له سر غړوونکو سره به یې قانوني چلن وشي.

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

جغرافیه

نهم ټولگی

۱۳۹۰

ه.ش

ليكوالان:

- پوهنمل دكتور اندوس رحمت څواكمن
- د مؤلف مرستيال رحمن عنايت
- د مؤلف مرستيال سامعه واعظ
- مؤلف محمد رفيق مومند

مسلكي اديتور:

- پوهنمل دكتور اندوس رحمت څواكمن

د ژبې اديتور:

- د سرمحقق مرستيال سيد محی الدين هاشمي

ديني، سياسي او فرهنگي كميټه:

- مولوي عبدالصبور عربي
- دكتور محمد يوسف نيازی د پوهنې وزارت سلاكار او د تعليمي نصاب د پروژې مسؤول.
- حبيب الله راحل د پوهنې وزارت سلاكار د تعليمي نصاب د پراختيا په رياست كې.
- محمد آصف ننگ د پوهنې وزارت د خپرونو او اطلاعاتو رئيس.

د څارنې كميټه:

- دكتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونكو د روزنې او د ساينس مركز معين.
- دكتور شېرعلي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول.
- د سرمؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي كتابونو د تاليف لوی رئيس.

طرح او ډيزاين: حميدالله غفاري

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحيم

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
دا عزت د هر افغان دی

کور د سولې کور د توري
هر بچی یې قهرمان دی

دا وطن د ټولو کور دی
د بلوڅو د ازبکو

د پښتون او هزاره وو
د ترکمنو د تاجکو

ورسره عرب، گوجر دي
پامیریان، نورستانیان

براهوي دي، قزلباش دي
هم ایماق، هم پشه یان

دا هیواد به تل ځلیږي
لکه لمر پر شنه اسمان

په سینه کې د اسیا به
لکه زړه وي جاویدان

نوم د حق مو دی رهبر
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزیر پېغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولنې د اړتیاوو له مخې رامنځته کېږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښایي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زیاتې شوې دي. د زده کړې په بهیر کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه گرځېدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکیفیته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې بریاوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤولیت په ریښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاږي چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، دوطن دوستی د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د څرگندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لړلیک

سرلیک		مخ
لومړی څپرکی		
لومړی لوست	۱،۱ موقعیت او څلور خواوې	۳ـ۴
دویم لوست	۲،۱ طبیعي جغرافیه،	۵ـ۶
دریم لوست	الف ـ غرونه ب ـ سیندونه	۷ـ۱۰
څلورم لوست	د کانگو حوزه	۱۱ـ۱۴
پنځم لوست	ج ـ جهیلونه	۱۵ـ۱۶
شپږم لوست	د ـ سمندرگی (بحیرې)	۱۷ـ۲۰
اووم لوست	هـ ـ خلیجونه	۲۱ـ۲۲
اتم لوست	و ـ اقلیم	۲۳ـ۲۴
نهم لوست	مختلفې اقلیمي سیمې	۲۵ـ۲۸
لسم لوست	۳،۱ سیاسي جغرافیه	۲۹ـ۳۲
یوولسم لوست	۴،۱ بشري جغرافیه	۳۳ـ۳۶
دوولسم لوست	دین او ژبه	۳۷ـ۳۸
دیارلسم لوست	۵،۱ اقتصادي جغرافیه الف ـ کرنه او مالداري	۳۹ـ۴۰
څوارلسم لوست	ب ـ کانونه او صنایع	۴۱ـ۴۲
پنځلسم لوست	۶،۱ مواصلاتي جغرافیه	۴۳ـ۴۴
شپاړسم لوست	د اوبو له لارې وړل او راوړل	۴۵ـ۴۶
د لومړي څپرکي لنډیز		۴۷-۴۸
د افریقا د خپلواکو هېوادونو د ځینو جغرافیایي ځانگړنو جدول		۴۹-۵۰

سرلیک		مخ
دویم څپرکی		۵۲-۵۱
اوولسم لوست	۲،۱ د استرالیا موقعیت	۵۳
	الف ـ ځلورخواوې	۵۳
	ب ـ د استرالیا کشف	۵۶-۵۳
اتلسم لوست	۲،۲ طبیعي جغرافیه	۶۰-۵۷
	الف ـ غرونه	۶۰-۵۷
نولسم لوست	ب ـ د استرالیا سیندونه	۶۴-۶۱
شلم لوست	ج ـ جهیلونه	۶۶-۶۵
یوویشتم لوست	د ـ اقلیم	۶۸-۶۷
دوه ویشتم لوست	۲،۳ د استرالیا سیاسي جغرافیه	۷۰-۶۹
درویشتم لوست	۲،۴ بشري جغرافیه	۷۲-۷۱
څلورویشتم لوست	دین او ژبه	۷۴-۷۳
پنځه ویشتم لوست	۲، ۵ اقتصادي جغرافیه	۷۸-۷۵
شپږویشتم لوست	کانونه او صنایع	۸۰-۷۹
اووه ویشتم لوست	۲، ۶ مواصلاتي جغرافیه	۸۲-۸۱
اته ویشم لوست	۲، ۷ اقیانوسیه	۸۴-۸۳
نه ویشم لوست	اقتصادي حالت	۸۸-۸۵
دیرشم لوست	نوی زیلاند (New Zealand)	۹۲-۸۹
یو دیرشم لوست	۲،۸ انتارکتیکا (جنوبي قطب)	۹۶-۹۳
د دوهم څپرکي لنډیز		۹۸-۹۷
اصطلاحات		۱۰۱-۹۹

افریقا

د افریقا د موقعیت نقشه

په نقشه کې د افریقا لویه وچه ګورئ.

په دې څپرکي کې لولو:

- موقعیت او خلورخواوې
- طبیعي جغرافیه
  - غرونه
  - سیندونه
  - جهیلونه
  - سمندرګي (بحیرې)
  - خلیجونه
  - اقلیم
- سیاسي جغرافیه
- بشري جغرافیه
- اقتصادي جغرافیه
- مواصلاتي جغرافیه

ددې څپرکي عمومي موخې (هدفونه)

ګران زده کوونکي دې په دې څپرکي کې لاندې علمي موخوته ورسيږي.

- د افريقا د لويې وچې له جغرافيايي موقعيت سره بلدتيا.
- دافريقا د لويې وچې له مهمو غرونو سره بلدتيا.
- د افريقا له مهمو سيندونو، جهيلونو او سمندرګيو سره بلدتيا.
- د افريقا د لويې وچې له سياسي جغرافيې سره بلدتيا.
- د افريقا د لويې وچې له بشري جغرافيې سره بلدتيا.
- د افريقا د لويې وچې له اقتصادي جغرافيې (کرنې، کانونو، صنعت او سوداګرئ) سره بلدتيا.
- د افريقا د لويې وچې له مواصلاتي جغرافيې سره بلدتيا.

ګران زده کوونکي کولای شي:

په دې څپرکی کې لاندې مهارتونه حاصل او زده کړي:

- د افريقا د لويې وچې جغرافيايي موقعيت د نقشې پرمخ وټاکي.
- د افريقايي هيوادونو جغرافيايي موقعيت د نقشې پر مخ وښيي.
- د افريقا د لويې وچې د وګړو ټولنيز او قومي ترکيب بيان کړي.
- د افريقا د لويې وچې اقتصادي حالت بيان کړي.

۱,۱ موقعیت او ځلورخواوې

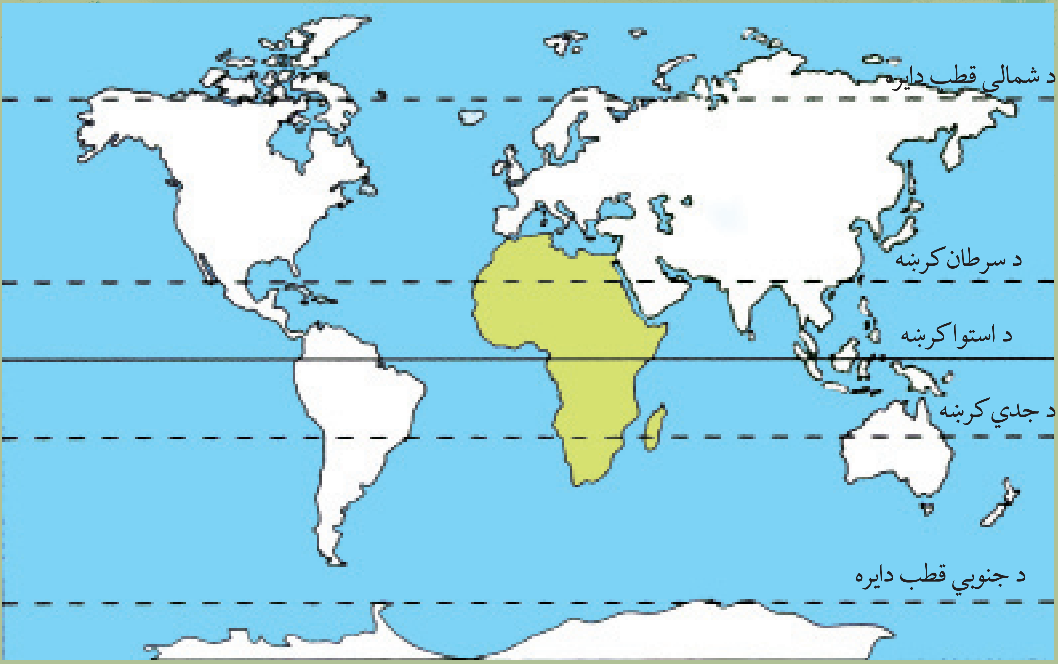

د افريقا د لويې وچې نقشه

تاسو په اووم او اتم ټولګي کې د اسيا، اروپا او امريکا د لويو وچو په هکله معلومات حاصل کړل په دې ټولګي کې به د افريقا، استراليا، اقيانوسيې او انتارکتيکا د لويو وچو له جغرافيايي ځانګړتياوو سره اشنا شئ.

پورته شکل ته وګورئ. د افريقا لويه وچه د اروپا د لويې وچې په جنوب او د اسيا د لويې وچې په جنوب لويديځ کې، د هند سمندر، اطلس (اتلانتيک) سمندر او د مديترانې د سمندرګي ترمنځ د شمالي عرض البلد د ۳٦ درجو او د سوېلي عرض البلد د ۳٤ درجو، د لويديځ طول البلد د ۱۸ درجو او د ختيځ طول البلد د ۵۳ درجو ترمنځ پرته ده. چې د ټولې نړۍ د پراخوالي د $\frac{1}{5}$ برخې په شاوخواکې په برکې نيسي. په داسې حال کې چې د ټولې نړۍ پراخوالی (د وچې او اوبو په ګډون) ۵۱۰،۹۰۰،۰۰۰ کيلومتره مربع اټکل شوی دی او له دې جملې څخه تقريبا په دريو کې يوه برخه يعنې ۱۵۰ ميليونه کيلومتره مربع يې وچه او پاتې ۳٦۰ ميليونه کيلومتره مربع يې اوبه دي.

د افريقا لويه وچه د ۳۰ ميليونو کيلومترو مربعو په پراخوالي سره د اسيا او امريکا د لويو وچو څخه وروسته دريمه درجه لري. په ۲۰۰۵ م کال کې د افريقا د وګړو شمير ۸۷۹ ميليونو تنو ته رسيده.

- د نقشې پرمخ دافريقا د لويې وچې موقعيت وشاياست او ځلورخواوې يې بيان کړئ.

د افريقا لويه وچه د شمال له خوا د مديترانې په سمندرګي، د ختيځ له خوا د هند په سمندر او سور سمندرګي او د سوېل له خوا د هند د سمندر اواطلس سمندر په ګډو اوبو پورې نښتې ده. د سويز د کانال په کيندلو سره د مديترانې او سور سمندرګي ترمنځ د اوبو لاره منځته راغلې ده.

د افريقا لويه وچه د ځلورخواو څخه د سمندرونو او سمندرګيو پورې نښتې ده، او د يوه ټاپو بڼه يې غوره کړې ده.

دا لويه وچه په شمال لويديځه څنډه کې د جبل الطارق د نرۍ آبناء په واسطه د اروپا د لويې وچې

څخه اوپه شمال ختيځ کې د باب المندب د آبناء او سور سمندرګي په واسطه د آسيا د لويې وچې څخه رابېله شوې ده.

د افريقا د لويې وچې سپينه نقشه

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ټولګي کې په ډلو وويشل شي او هره ډله دې نوروته د نقشې له مخې د سوال او ځواب په توګه د افريقا د لويې وچې جغرافيايي موقعيت او ځلورخواوې ووايي.

پوښتنې:

۱- د سويز د کانال په کيندلو سره د کومو سمندرګيو ترمنځ د اوبو لار منځته راغلې ده؟
۲- د سويز کانال د افريقا په کومه برخه کې موقعيت لري؟
۳- د افريقا لويه وچه له اسيا څخه د کومې ابناء په وسيله بېله شوې ده؟
صحيح ځواب په خپلو کتابچو کې حلقه کړئ.
الف) د جبل الطارق ابناء   ب) د باب المندب ابناء
ج) د بيرنګ ابناء   د) دردانيل آبناء

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې دافريقا نقشه په خپلو کتابچو کې رسم کړي. او هم دې ووايې چې کومو ابناوو افريقا له اسيا او اروپا څخه بېله کړېده.

۲,۱ طبيعي جغرافيه

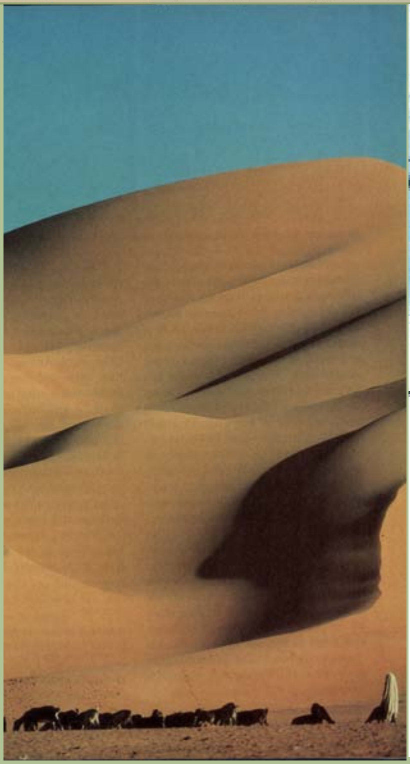

د افريقا د لويې صحرا يوه څنډه

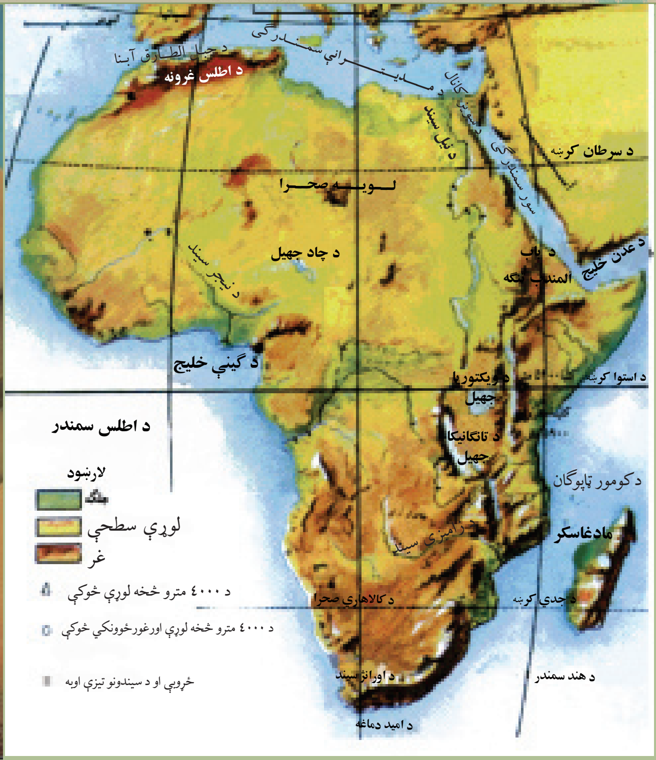

د افريقا طبيعي نقشه

په افريقاکې کوم مشهور غرونه شته دي؟

پورته شکل ته وگورئ. د افريقا لويه وچه د جغرافيايي جوړښت له مخې د صافو غاړو لرونکې او زياتې لوړې او ژورې نه لري نو ځکه په دې لويه وچه کې د آسيا او شمالي امريکا په شان لوى خليجونه او ټاپو وزمې نه ليدل کيږي. خو ددې لويې وچې په منځ کې پراخه لوړې سطحې منځته راغلي، چې شاوخوا يې لوړو غرونو په ځانگړي ډول ختيځه خوا يې په لوړو غرونو پورې نښتې ده، خو په عمومي توگه په دې لويه وچه کې غرونه او لوړې ژورې لږې دي.

الف- غرونه

د افريقا د لويې وچې مهم غرونه عبارت دي له: اطلس غرونو څخه چې د افريقا په شمال لويديځ کې د ۴۰۰۰ مترو څخه په ډېر لوړوالي سره د ساحلي موازي لړۍ په توگه چې د ايتاليا د هيواد د اپنين د غرونو دلړيو يوه برخه شميرل کيږي د مديترانې د سمندرگي او لويې صحرا ترمنځ پراته دي. دا لړۍ د تونس له هيواد څخه پيل او د لويديځ په لور غزيدلې ده او دمنځني اطلس، ساحلي اطلس، اوکوچني اطلس په نوم ياديږي. دگينې غرونه دگينې د خليج په شمال لويديځ کې د ساحل سره موازي پراته دي. ددې لړۍ ډير لوړ ارتفاعات په لويديځ کې د فوتا جالون

غرونه دي چې د ۱۵۰۰ مترو څخه ډیر لوړوالی لري. د افریقا په ختیځ کې لوړ غرونه شته دي چې د حبشی د لوړو سطحو په نوم یادیږي. همدارنګه د ویکتوریا د جهیل په ختیځ کې د ختیځې افریقا لوړې پرتې دي چې د کینیا لوړی ۵۱۹۹ متره او د کلیمانجارو ۵۸۹۵ متره لوړوالی لري. د افریقا د لویې وچې نور غرونه د تبستي غرونه دي چې په صحرایي سیمو کې پراته دي، لوړه څوکه یې د امی قوسی په نوم یادیږي او د سمندر له سطحې څخه تقریبا ۳۵۰۰ متره لوړوالی لري.

- د افریقا د لویې وچې لویه صحرا ددې براعظم په کومه برخه کې موقعیت لري؟

صحرایي سیمې چې د افریقا په شمال کې پرتې دي د لویې صحرا په نوم، د نړۍ لوی شګلنځایونه تشکیلوی، چې زیاتره برخې یې د کرنې وړ نه دي. د افریقا ساحلي برخې سمندر ته د نږدیوالي په سبب کرنیزې برخې تشکیلوي لکه د مصر، لیبیا او الجزایر شمالي سیمې، همدارنګه سویل ختیځو سواحلو هم کرنیزې حاصل خیزې ځمکې منځته راوړې دي. په ختیځو سواحلو کې د موزمبیق او سومالیې د هوادونو په اوږدوکې هم مهمې کرنیزې سیمې شته دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، او هره ډله دې د لوست په غوره مطلبونو بحث او خبرې وکړې او پایلې دې نورو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د ګینې د خلیج لویدیځې لوړې په څه نوم یادیږی؟
۲- د اطلس غرونه په کوم ځای کې موقعیت لري؟
۳- د افریقا د لویې وچې په ختیځ کې د غرونو کومه لړۍ پرته ده؟
٤- د تبستي غرونه د افریقا په کوم ځای کې موقعیت لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لومړي درس د افریقا د لویې وچې له لیکنې پرته نقشه په خپلو کتابچو کې بشپړه کړئ او لاندنیو پوښتنوته ځواب ورکړئ.

۱- د غرونو هغه لړۍ چې د افریقا د لویې وچې په شمال لویدیځ کې پرتې دي څه نومیږي؟
۲- د افریقا د لویې وچې د غرونو د لوړو څوکو نومونه ووایاست؟

ب- سیندونه

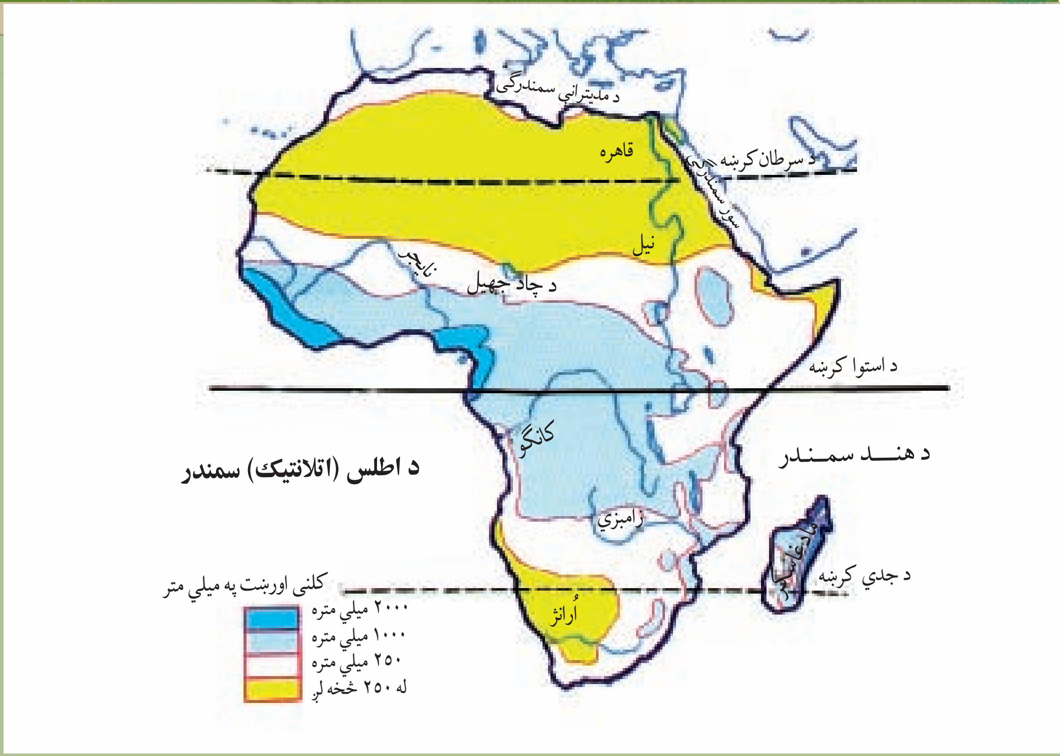

د افریقا مشهور سیندونه

د افریقا سیندونه په کومو حوزو کې پراته دي، او د دې لویې وچې په اقتصادي او کرنیز ژوند کې څه ارزښت لري؟

د افریقا د لویې وچې د سیندونو نقشې ته وګورئ. څرنګه چې د استوا کرښه د افریقا د لویې وچې د منځنۍ برخې څخه تیریږي، نو ځکه یې په استوایي برخه کې اورښت ډېر زیات دی. له همدې کبله د افریقا په لویه وچه کې ډېر سیندونه بهیږي چې ټول اوږده او د اوبو څخه ډک دي. خو دا سیندونه د چټکې بهیدنې او لږ ژوروالي له امله د بېړۍ چلولو وړ نه دي.

- د افریقا د اوبو حوزې کومې دي؟

د افریقا د اوبو حوزې کولای شو په لاندې توګه وویشو:

۱- د مدیترانې د حوزې سیندونه لکه د نیل سیند.

۲- داطلس سمندر د حوزې سیندونه لکه: کانګو، نایجیر، سنیګال او اُرانژ.

۳- د هند د سمندر سیندونه، لکه: زامبیزی.

٤- د ترلې حوزې سیندونه چې د افریقا په جنوبي شګلن ځایونو یا لویه صحرا کې جذبیږي، لکه: شاری.

- **دنیل سیند**:

د افریقا له مشهورو سیندونو څخه دی، چې د مصر هېواد یې د نړۍ د ډېرو لرغونو هېوادونو په لیکه کې درولی دی. هیرودت یوناني مورخ لیکي چې (مصر د نیل ډالۍ (تحفه) ده). د نیل د سیند وادي پراخه ساحه ده، چې له ختیځ او لویدیځ لوري څخه د دښتو په واسطه محدوده شوې ده. د نفوسو د ګڼ شمېر زیاته برخه د نیل د سیند په وادۍ او د هغه په دلتاکې ځای پرځای شوېده. د نیل سیند چې ۶۶۹۵ کیلومتره اوږدوالی لري د ویکتوریا او البرت د جهیلونو څخه سرچینه اخلي، د شمال په لور بهیږي او یوازې د قاهرې او د اسوان په سیمو کې دکرنې ځمکې اوبه کوي.

د نیل سیند نقشه

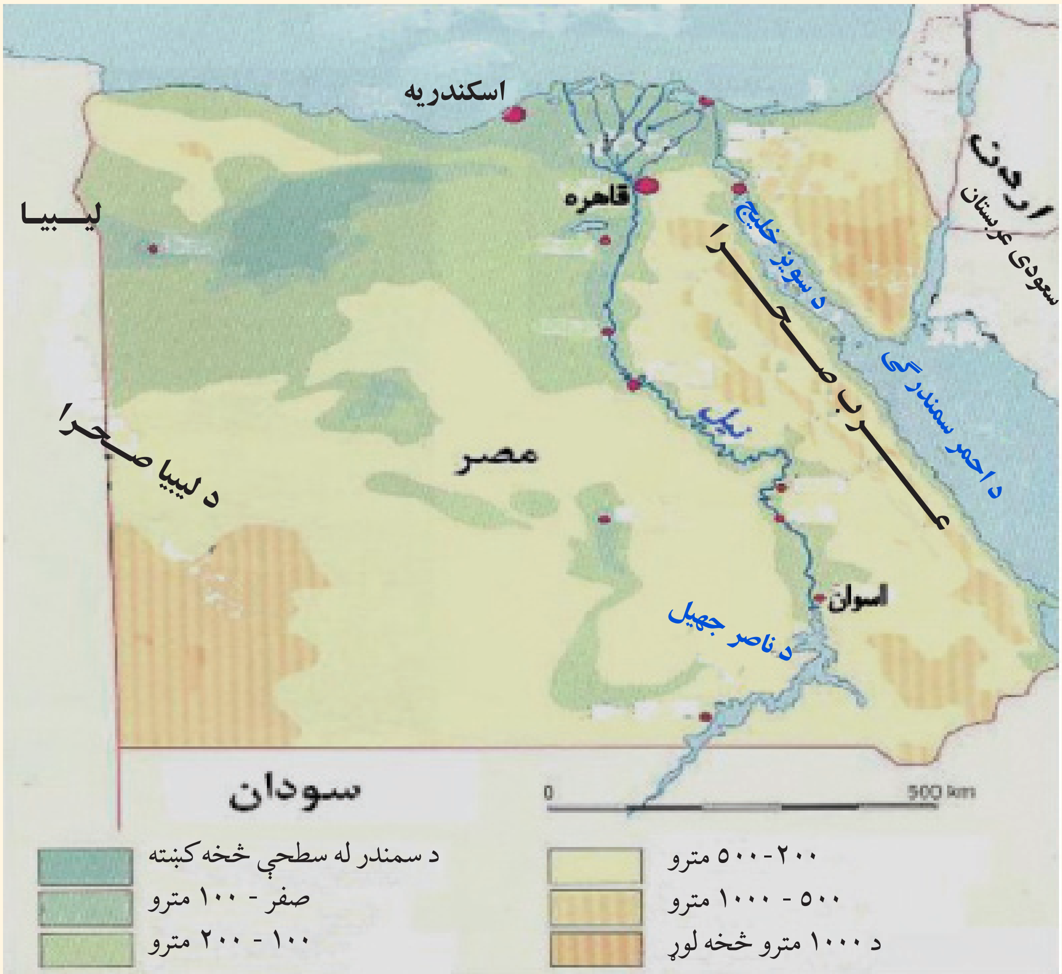

دا سیند په خپل مصب (خوله) کې د مدیترانې د سمندرگي د اسکندریې په برخه کې لویې دلتاوې (Deltas) جوړوي. د نیل د وادي رسوبي خاورو ددې حوزې په کرنه او د خلکو د بشري تمدن په بنسټ کې مرسته کړې ده. د مصر په هېواد کې تقریباً هیڅ باران نه اوري، خو ددې لپاره چې له کرنې څخه پوره خوراکي مواد لاس ته راشي ډېرو اوبوته اړتیا ده، دې موخې ته د رسیدلو لپاره د نیل پرسیند بندونه جوړ شوي دي. لکه چې دارنگه په ۱۹۷۱ م کال کې د اسوان بند د اسوان په سیمه کې جوړ شوی دی چې د نړۍ ډېر لوی

د افریقا د سیندونو سپینه نقشه

مصنوعي جهیل یې هم جوړ کړی دی. د نوموړي بند له اوبو څخه د کرنیزو ځمکو په خړوبولو کې ډېره ګټه اخیستل کیږي. سربیره پر دې د زیاتو اوبو د خطر مخنیوی هم کوي، او د بریښنا د تولید سبب هم ګرځیدلي دی. د نیل د سیند اقتصادي ګټه داده چې هم وربانديې بند جوړ شوی او هم د سوډان او مصر دواړه هېوادونه د هغه له اوبو څخه په اوبو لګولو کې ګټه اخلي. د نیل سیند مرستیالان د سپین نیل او ابي نیل په نومونو یادیږي. دا سیند د سوډان د هېواد تر پلازمینې د سپین نیل په نوم یادیږي. په همدې ځای کې د خپل مرستیال ابي نیل سره چې د حبشې له غرونو څخه سرچینه اخلي یو ځای کیږي. د سپین نیل اوبه د خپل بهیر په اوږدو کې بړاس کیږي او اوبه یې لږیږي، نو ځکه ابي نیل د نیل د سیند د اوبو په حجم کې غوره رول لوبوي.

د ټولګي دننه فعالیت:

د نیل د سیند نقشې ته وګورئ او لاندې پوښتنو ته ځواب ورکړئ:

۱- کوم ښارونه د نیل د سیند په ختیځ او کوم ښارونه یې په لویدیځ کې پراته دي، نومونه یې ولیکئ.

پوښتنې:

۱- د نفوسو ګڼوالی د نیل د سیند په کومه برخه کې زیات دی؟

۲- د هغو بندونو نومونه واخلئ چې د نیل د سیند د پاسه جوړشوي دي ؟

۳- د نیل سیند څه اقتصادي ارزښت لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د سیندونو د لیکنې پر ته نقشه، په خپلو کتابچو کې رسم کړئ او په هغې کې د افریقا د مهمو سیندونو نومونه او موقعیت ولیکئ.

د کانگو حوزه

د استوايي ځنگلونو منظره

د کانگو دحوزې ساحې ته ولې شنه افريقا وايي؟

د افريقا بله لويه حوزه د کانگو له حوزې څخه عبارت ده چې په طبيعي توگه هلته استوايي گڼ او لوی ځنگلونه شته. ډېرې تودوخې او زياتو بارانونو گڼ ځنگلونه منځ ته راوړيدي. د نباتاتو وده دلته هيڅکله نه ځنډېږي. د افريقا دې برخې ته شنه افريقا وايي. هلته د ونو وده دومره زياته ده چې کله يې لوړوالی ۵۰ مترو ته هم رسيږي. د کانگو سيند چې له ختيځ څخه لويديځ لورته بهيږي د افريقا استوايي برخه په برکې نيسي. د کانگو سيند د خپل نري بستر له لارې د اطلس په سمندرکې توييږي. د هغه د بهير منځنۍ او شمالي برخه استوايي باراني ځنگلونو پوښلې ده، هلته د نفوسو گڼوالی شيندلی او يو له بل څخه لرې پراته دي او سيمه ييزه خلك په خپلو کوچنيو کروندو کې په کرنه بوخت دي. د کانگو سيند د زاير د هېواد له جنوب ختيځ څخه سرچينه اخلي، د ۴۳۷۰ کيلومترو په واټن لومړی شمال لورته او بيا لويديځې خواته بهيږي او د خپلو زياتو اوبو سره د اطلس په سمندرکې توييږي. دا سيند د خپل بهير په پيل کې د لوالابا (*Lualaba*) په نوم يادشوی او د خپلو مرستيالانو سره يې د افريقا د لويې وچې د خاورې ۱،۸ برخه په برکې نيولې ده.

د کانگو د سيند اوږدوالی د نيل له سيند څخه لږ خو د اوبو حجم يې زيات دی. داچې د اوبو د اخيستنې حوزه يې په استوايي سيمو کې پرته ده او هلته ټول کال باران اوري، نو له اوبو څخه ډک وي. د خپل بهير په پورتنی برخه کې يې ځروبي هم منځته راوړې دي.

- د کانگو سیند د خپل اوږدوالي او د اوبو د حجم له پلوه د نیل د سیند سره څه توپیر لري؟

د نایجیر سیند:

د افریقا د اوبو له ډکو سیندونو څخه دی. د نایجیر سیند د افریقا د لویې وچې په لویدیځ کې دگیني او عاج ساحل د هېوادونو د سمسورتیا سبب شویدی. د نایجیر د سیند لویه دلتا د نفتو غوره زیرمې هم لري چې د (پورت هارکورت *Port Harcourt* په برخه کې ځای پرځای شوي دي.

د نایجیر د سیند لویدیځې برخې چې د ٤٠٠٠ کیلومترو په اوږدوالی یې د سیرالیون له لوړو څخه سرچینه اخیستې د مالي له هېواد څخه د تېرېدو وروسته د نایجیریا هېواد ته ننوځي او داطلس سمندر دگیني په خلیج کې تویېږي.

د زامبزي سیند:

د زامبزی سیند له ۲۵۰۰ کیلومترو څخه زیات اوږدوالی لري د زمبیا د هېواد له شمال لویدیځ څخه سرچینه اخلي او د جنوب خواته بهیږي.

ددې حوزې زیاته برخه لوړو سطحو چې زیاتره یې وښو پوښلي نیولې ده. دا سیند لع شمال څخه سوېل خواته بهیږي او د هند په سمندرکې تویېږي. د زامبزي سیند د خپل بهیر په اوږدوکې ځړوبي منځته راوړي چې مهم ځړوبي یې ویکتوریا نومیږي.

د سنیګال سیند:

دا سیند د لویدیځې افریقا د سنیګال په هېواد او د اطلس سمندر په ختیځ کې موقعیت لري او د اطلس په سمندرکې تویېږي.

د سنیګال سیند ۱۲۰۰ کیلومتره اوږدوالی لري. د سنیګال دره هم د استوګنې له غوره مرکزونو څخه ده او په دې دره کې د سنیګال د بندر جوړونه دیادولو وړ ده. دافریقا په لویه وچه کې د سیندونو شتوالی د هوا د لوندوالي، سمسورتیا او د کرنیزه تولیداتو د زیاتوالي سبب کیږي. همدارنګه ددې سیندونو شتوالی د هغو په شاوخوا کې د زیات شمیر وګړو د ځای پرځای کیدنې او هم د تاریخ په اوږدوکې د لرغونو او پرتمینو تمدنونو د منځ ته راتلو سبب شوي دي. د افریقا سیندونه په پسرلي کې مستیږي، خو له نیکه مرغه اوس یې سیلابي بهیر تر یو حده د کنترول لاندې راغلې دي.

د سنيګال سيند

د زمبیا او زمبابوې د هیوادونو تر منځ د زامبزي د سیند د پاسه پل

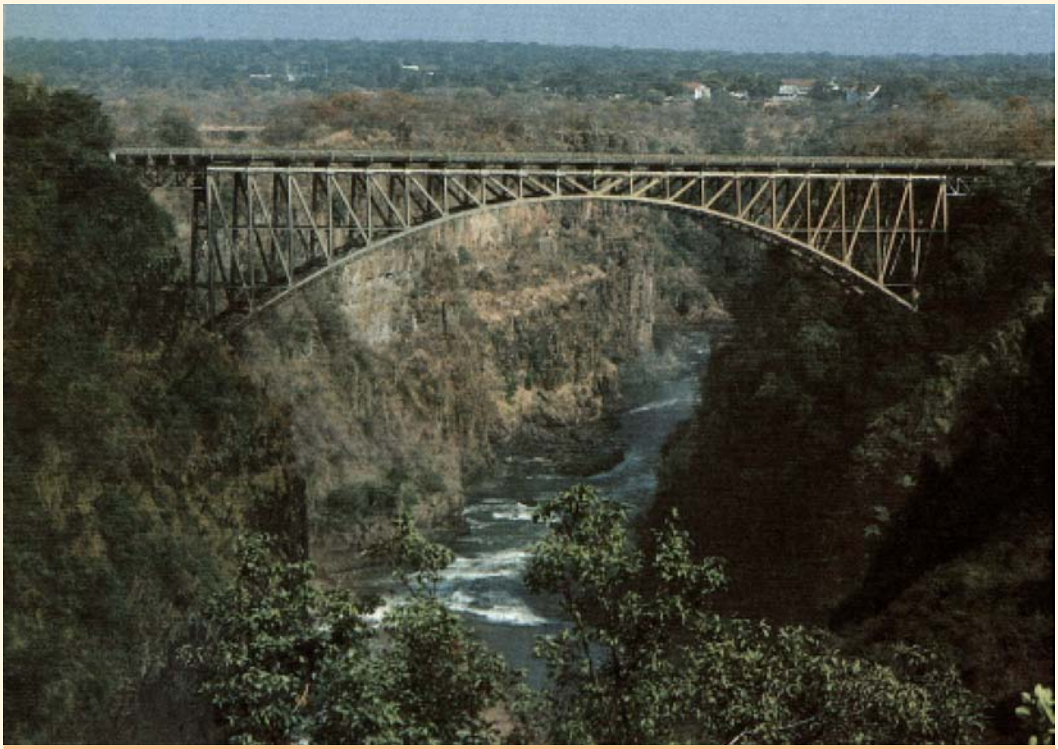

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې په دې هکله چې ولې دافریقا د لویې وچې سیندونه د کال په اوږدوکې له اوبو ډک او سیلابي وي، بحث وکړي او د خپلو خبرو او بحث پایلې دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱– د افریقا سیندونه ددې لویې وچې پر اوبه او هوا او اقتصاد څه اغیزه لري، توضیح یې کړئ.
۲- د کانګو سیند څه ارزښت لري؟
۳- د سنیګال سیند د څه غوره ارزښت لرونکی دی؟
٤- د نایجیر سیند څه اقتصادي ارزښت لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د سیندونو په هکله خپل لنډ معلومات ولیکئ او د جغرافیې په راتلونکې لوست کې یې ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

ج- جهيلونه

د افريقا د يوه جهيل منظره

د جهيل په هکله څه پوهېږئ او له جهيل څخه څه ګټه اخيستل کيږي؟

د افريقا په لويه وچه کې ډير لوی او کوچني جهيلونه شته دی، چې تر ټولو لوی يې د ويکتوريا جهيل دی او د تانزانيا او يوګندا د هېوادونو ترمنځ بېلوونکې پوله جوړوي. ډېر کوچنی جهيل يې د نګامي جهيل دی چې د بوتسوانا په هېواد کې پروت دی. د جهيلونو لع اوبو څخه د څښلو او د سمندري حيواناتو او الوتونکو د خوړو لپاره ګټه اخيستل کيږي. ځيني جهيلونه مالګين وي يعني هغه وخت چې د جهيلونو اوبه براس شي مالګه يې رسوب کوي. همدارنګه هغه الوتونکي چې له يوې سيمې څخه بلې سيمې ته ځي، د لارې په اوږدوکې د همدې جهيلونو او د هغو له اوبو څخه ګټه اخلي. ددې جهيلونو له اوبو څخه د اوبو د غټو پمپونو په وسيله د ساحلي سيمو د خړو بولو لپاره ګټه اخيستل کيږي. د افريقا په لويه وچه کې ددې جهيلونو شتوالی په سيمه کې د رطوبت سبب هم کيږي او تريوه حده د هغه سيمې د وچ والي مخه نيسي. نوموړي جهيلونه زياتره د افريقا په سويل ختيځ کې پراته دي چې ددې لويې وچې د تکتونيکي ساحې ښکارندوی دي.

د افريقا د لويو او کوچنيو جهيلونو نومونه واخلئ؟

لکه څرنګه چې مو مخکې وويل دافريقا د لويې وچې مهم جهيل لع ويکتوريا (Victoria) څخه عبارت دی چې د تانزانيا او يوګندا هيوادونو ترمنځ بېلوونکې پوله جوړوي او لوی ښارونه هم ددې جهيل

شاوخوا جوړشوي دي. په طبيعي نقشه کې ګورئ چې د نیاسا (Nayasa) (مالاوی) جهیل د موزمبیق د هېواد په شمال او د مالاوی دهېواد په ختیځ کې، د تانګانیکا جهیل د تانزانیا د هېواد په لویدیځ کې، د البرت (Albert) جهیل د یوګندا د هېواد په لویدیځ کې،د رودولف (Rudolf) جهیل د کینیا د هېواد په شمال لویدیځ کې، د چاد (Chad) جهیل د چاد په هېوادکې، د تانا (Tana) جهیل په ایتوپیا کې او د نګامي (Ngami) جهیل د بوتسوانا په هېواد کې موقعیت لري.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي او هره ډله دې د جهیلونو د اقتصادي ارزښت په هکله بحث او خبرې وکړي، د بحث پایلې دې ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د کوم هېواد مرکز د ويکتوريا د جهیل په غاړه پروت دی؟
۲- د افريقا په لويه وچه کې د جهیلونو شته والی څه ګټه لري؟
۳- د نګامي جهیل په کوم هېواد کې موقعيت لري؟ سم ځواب يې په کتابچو کې سره ونښلوئ.

ایتوپیا	د نګامی جهیل
سومالیا	
بوتسوانا	
د عاج ساحل	

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د افريقا د لويې وچې نقشه رسم کړي او ټول جهیلونه دې په هغې کې وښيي او رنګ دې یې کړي.

د- سمندرگي (بحيرې)

د مديترانې له سمندرگي څخه يو تصوير

دافريقا د سمندرگيو په هکله څه پوهيږئ او د افريقا خلك له سمندرگيو څخه څه گټه اخلي؟

د افريقا لويه وچه د ځمکني جوړښت او سواحلو له نظره چې لري يې زيات سمندرگي نه لري.

دا لويه وچه دوه مهم سمندرگي لري چې له هغو څخه د سوداگرۍ د بېړيو د تگ او راتگ لپاره گټه اخيستل کيږي، همدارنگه له سمندرگيو څخه دکال په ښلا ښېلو موسمونو کې مهاجر الوتونکي چې له يوځاى څخه بل ځاى ته کوچيږي د هغو له موقعيت څخه ديوې پيژندل شوې سيمې په توگه گټه اخلي. سربېره پردې د اوبو د حيواناتو لپاره خواړه هم برابروي. هغه وگړي چې د سمندرگيو په سواحلو کې استوگنه لري دهغو د کبانو په ښکار د ژوند اړتياوې پوره کوي.

د افريقا لويه وچه څومره سمندرگي لري؟

۱- د مديترانې سمندرگی:

د افريقا د لويې وچې په شمال کې د مديترانې سمندرگی پروت دی، چې د نړۍ لوی سمندرگی دی. پراخوالی يې ۲،۹٦٦،۰۰۰ کيلومتره مربع او ډېره ژوره نقطه يې ٤٣٣۰ متره ده. دا سمندرگی په جنوب ختيځ کې د سويز کانال په واسطه د سور سمندرگي سره نښلول شوی دی او په لويديځ کی د جبل الطارق د ابناء په واسطه د اطلس (اتلانتيک) د سمندر سره نښتی دی او لويه سوداگريزه لاره يې جوړه کړې ده. هغه هېوادونه چې د مديترانی د سمندرگي شاوخواته پراته دي د مديترانه يې اقليم او ښې هوا لرونکي دي.

۲- سور (احمر) سمندرگی:

احمر یا سور سمندرگی د افریقا په شمال ختیځ کې پروت دی چې په شمالي برخه کې د سویز کانال په واسطه د مدیترانې د سمندرگي سره نښلول شوی دی اوپه سوېل ختیځه برخه کې د باب المندب د ابناء په واسطه د عدن د خلیج سره نښتی دی. ددې سمندرگي پراخوالی ۴۳۸،۰۰۰ کیلومتره مربع دی. اوبه يې ډېره مالگه لري او د څښلو وړ نه دي. همدارنگه هلته د اوبو براس کېدل خپلې لوړې اندازې ته رسيږي، ځکه چې له دوارو خواوو د لويو صحراوو په واسطه محدود شوی دی.

- ولې په سور سمندرگي کې د اوبو براس کېدل خپلې لوړې اندازې ته رسيږي؟

د سور سمندرگی یو تصویر

اضافي معلومات:

د سویز کانال: د سویز د کانال کیندل فرانسوي مهندس فردیناند دولیسپس طرحه کړ. ددې کانال د جوړولو کار په ۱۸۵۶ م کال کې پیل او په ۱۸۶۹ کال کې پای ته ورسید او د نومبر په میاشت کې پرانستل شو. ۹۹ کلن امتیاز یې یو نړیوال شرکت ته چې په هغې کې فرانسې، انگلستان او نورو اروپایي هېوادونو گډون درلود ورکړ شو او مرکز یې په پاریس کې و. د سویز د کانال اوږدوالی د مدیترانې د سمندرگي د غاړې د پورت سعید له بندر څخه تر سویزه یعنې د سور سمندرگي ترغاړې ۱۶۱ کیلومتره دی، دگټې اخیستنې وړ سورېې ۶۰ متره او ژوروالی یې ۱۲ متره دی.

۱- د سویز کانال کیندل د چا لخوا طرحه شو؟

د سویز له کانال څخه د ۶۰ زرو ټنو په ظرفیت بیړۍ شپه او ورځ تگ اوراتگ کولای شي. د آسیا او اروپا ترمنځ په سلوکې ۸۰ د سوداگریزو مالونو لېږدېدنه د سویزکانال له لارې ترسره کیږي چې د نړیوالې سوداگرۍ په سلوکی ۱۵ په بر کې نیسي. سویز کانال په ۱۹۵۶ م کال کې ملي اعلان شو.

۲- د آسیا او اروپا ترمنځه د سوداگریزو مالونو په سلوکې څو د سویز کانال له لارې ترسره کیږي او د سویز کانال په کوم کال کې ملي اعلان شو؟

د سویز د کانال یوه **ځنډه**

د سویز د کانال یوه بله برخه

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د سمندرګیو د اقتصادي ارزښت په هکله بحث وکړي او د بحث پایلې دې نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د مدیترانې سمندرګی دافریقا د لویې وچې په کومه برخه کې موقعیت لري؟

۲- سور (احمر) سمندرګی په شمال کې د کوم کانال په وسیله د مدیترانې د سمندرګي سره نښلول شوی دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې د افریقا نقشه رسم کړي او سمندرګي دې د هغې پرمخ وښیي.

هـ - خلیجونه

د افریقا د خلیجونو نقشه

دافریقا د لویې وچې په شاوخواکې کوم خلیجونه شته دي؟

د افریقا د لویې وچې په غاړوکې د وتلو او ننوتلو برخو د نشتوالي له امله، زیات شمېر خلیجونه نشته. د افریقا خلیجونه عبارت دي له:

- د عدن خلیج (Aden) ددې لویې وچې په شمال ختیځ کې چې د آسیا د لویې وچې یوه برخه هم گډل کېږي موقعیت لري.
- د فول (Foul) خلیج د افریقا په شمال ختیځ کې چې په سور (احمر) سمندرگي کې موقعیت لري.
- د سویز (Suez) خلیج د سویز کانال په جنوب کې موقعیت لري.

ولې د افریقا په لویه وچه کې ډېر خلیجونه نشته؟

د افریقا د شمال خلیجونه عبارت دي له:

د سلوم (Salum) خلیج، بمبه (Bamba) خلیج، سدرا (Sidra) خلیج، قابس (Qabis) خلیج او د تونس (Tunis) خلیج چې د افریقا په شمال کې د مدیترانې په سمندرگي کې موقعیت لري.

هغه خلیجونه چې د افریقا په سوېل لویدیځ کې موقعیت لري عبارت دي له:

دگیني Guinea خلیج، والویس Walvis خلیج، لودریتس Luderits خلیج او د سنت هلنا Saint Helena له خلیج څخه چې ددې خلیجونو له ډلې څخه دگیني خلیج د افریقا د لویې وچې ډیر لوی خلیج او ډېر کوچنی خلیج یې د سویز خلیج دی، چې د سویز کانال په سوېل کې موقعیت لري.

هغه خلیجونه چې د مدغا سکر د ټاپو په شاوخواکې پراته دي عبارت دي له:

د سنت اګوستين له خليج څخه د مدغاسکر د ټاپو په سوېل لويديځ کې او د انتون ژيل (Antongil) له خليج څخه د مدغاسکر د ټاپو په شمال ختيځ کې.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي او هره ډله دې د نقشې له مخې خليجونه نورو ته وښيي.

پوښتنې:

١- د افريقا د لويې وچې شمال ختيځ خليجونه دنقشې پرمخ وښاياست؟
٢- د سويز خليج د افريقا د لويې وچې په کومه برخه کې موقعيت لري؟
٣- د افريقا د جنوب لويديځو خليجونو نومونه واخلئ او په نقشه کې يې وښاياست؟
٤- دافريقا د لويې وچې د ډېر لوی او کوچني خليج نوم واخلئ؟
٥- د سنت اګوستين خليج او د انتون ژيل خليج د نقشې پرمخ وښاياست.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې د افريقا د لويې وچې نقشه رسمه کړي او ټول خليجونه دې د هغې پر مخ وليکي.

و- اقليم

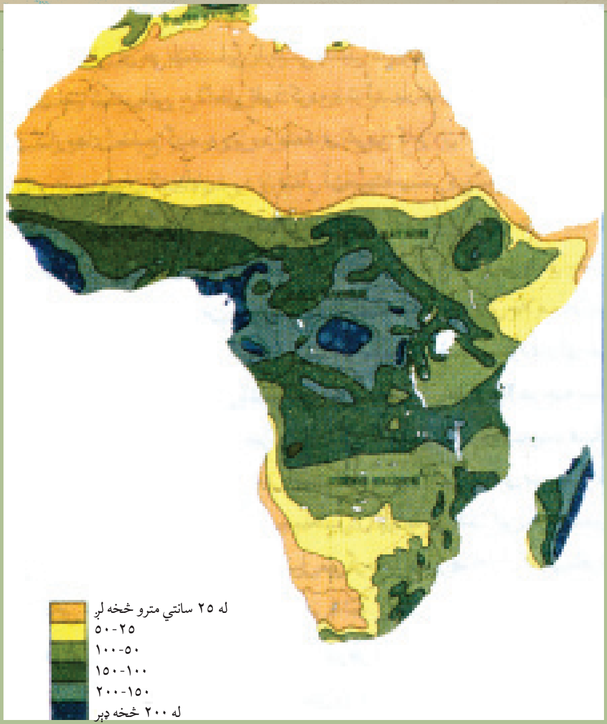

د افريقا د لويي وچې د اورښت نقشه

ولې د افريقا د لويې وچې اقليم سره توپير لري؟

د افريقا لويه وچه د هغه موقعيت له سببه چې د ځمکې د کرې پرمخ يې لري د نړۍ ډېره توده لويه وچه شمېرل کيږي. که نقشې ته ښه ځير شو، نو ګورو چې يوه برخه يې په استوايي چاپېريال کې موقعيت لري او ددې سيمې اقليم تود، سوځوونکی او څه ناڅه مرطوب دی. د افريقا د وچې شمالي او سوېلي سيمې د استوا لاندې سيمه کې پراختيا موندلې، اقليم يې نسبتاً معتدل او لنده بل يې ډېر لږ دی، څکه چې په شمال لوېديځ کې د اطلس غرونه، په ختيځ کې د حبشې لوړې سطحې او په سوېل کې د د راکنسبرګ غرونه وچې ته د سمندري مرطوبې هوا د ورننوتلو خنډ ګرځي.

د افريقا ختيځې برخې د هند سمندر د مونسوني غير منظمو بادونو په سيمه کې پرتې دي. په داسې حال کې چې پاتې برخې يې د تجارتي منظمو بادونو څخه برخمنې دي. د افريقا په بيدياوو او سوزوونکو دښتو کې وچ او تاوده توپانونه لګيږي چې د خمسين په نوم شهرت لري. د استوايي سيمو اقليم يې تود او نمجن دی او د کلنۍ تودوخې منځنۍ اندازه يې د سانتيګراد د ۳۰ درجو په شاوخواکې ده. دافريقا ډېره توده سيمه چې په حقيقت کې نړيوال ريکارډ لري د عزيزيه Azizia په نوم د ليبيا په شمال لوېديځ کې موقعيت لري چې د

تودوخې ډېره لوړه اندازه یې د سانتیگراد تر ۵۸ درجو پورې ثبت شوې ده.

- د اطلس دغرونو، د حبشې د لوړو سطحو او د دراکنسبرگ د غرونو شته والی د افریقا د لویې وچې پر اقلیم څه اغیزه لري؟

افریقا لږ اورښت لري. یوازې د استوا د کرښې په شاوخواکې ټول کال اورښت کیږي. د استوا د کرښې څخه د شمال او سوېل لورته ورو ورو د هوا لنده بل لږېږي او لږ اورښت لري. واورې یوازې په ډېرو لوړو غرنیو سیمو کې اوري او همیشنۍ واورې په لوړو څوکو کې لیدل کیږي.

د ټولگي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي اوهره ډله دې د لوست د متن او اقلیمي نقشو څخه په گټې اخیستنې سره دافریقا د بادونو، رطوبت او تودوخې په هکله معلومات راټول او ټولگیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د افریقا د لویې وچې په کومو سیمو کې واوره اوري؟

۲-په افریقاکې ډېره توده سیمه چې نړیوال ریکارډ لري په کوم هېوادکې موقعیت لري او په څه نامه یادېږي؟

له ټولگي څخه بهر فعالیت:

که چیرې د استوا له کرښې څخه د افریقا د لویې وچې شمال او سوېل لورته سفر وکړو په خپل تگــلورې کې په ترتیب سره د کوم ډول آب او هوا سره مخامخ کیږو؟

نهم لوست

مختلفې اقليمي سيمې

د صحرايي اقليم يوه ځنډه

تاسو په تېر لوست کې د اقليم په هکله عمومي معلومات حاصل کړل. اوس مختلفې اقليمي سيمې مطالعه کوو. دافريقا په مختلفواقليمي سيمو کې کوم ډول نباتات ليدل کيږي؟

د افريقا لويه وچه د ډول ډول اقليمونو له پلوه په لاندې اقليمي سيمو ويشلي ده:

۱- داستوايي ځنګلونو د سيمې اقليم:

دا سيمې ډېره توده استوايي آب او هوا او هميشني بارانونه لري چې د کانګو حوزه او د افريقا سوېل لويديځ سواحل په برکې نيسي. په دې برخه کې استوايي چتر ډوله د لوړو ونو ځنګلونه زيات شته دي . دلته د کاکو او ربړ ونې ډېرې شنې کيږي. د استوايي ځنګلونو په ساحه کې په ځانګړي ډول د کانګو پلازمېنه يعنې د کنشاسا حوزه او د ګابون، لايبريا، سيراليون او کانګو برازاويل يوه برخه شامله ده.

- د استوايي اقليم ځانګړتياوې وواياست؟

۲- د سوانا د استوا لاندې ساحې اقليم:

دا ساحه د استوايي ځنګلونو د ساحې په شمال او سوېل کې موقعيت لري. په سوېل کې تر زامبيا او په شمال کې مرکزي افريقا، نايجريا او دمالی سوېل په برکې نيسي.

۳-د ستپ د ساحې اقليم:

د ستپ د سيمې اقليم چې د افريقا په شمال کې د پټې په څېر د ختيځ څخه لويديځ لورته غزېدلې دی، ددې سيمې د مالدارانو لپاره يې ښه څر ځايونه منځته راوړي دي او د استوا لاندې سيمې او لويې صحرا ترمنځ پروت دی. نوموړې سيمې نسبتاً توده او معتدله باراني آب او هوا لري. نوموړې سيمه د افريقا په سوېل کې بوتسوانا، د ناميبيا يوه برخه او د سوېلي افريقا شمال ختيځې برخې په برکې نيسي چې هغه هم د مالدارانو د څر ځايونو او غلو دانو د کرنې لپاره برابره ده.

د ساوانا نباتاتو د پوښښ يوه منظره

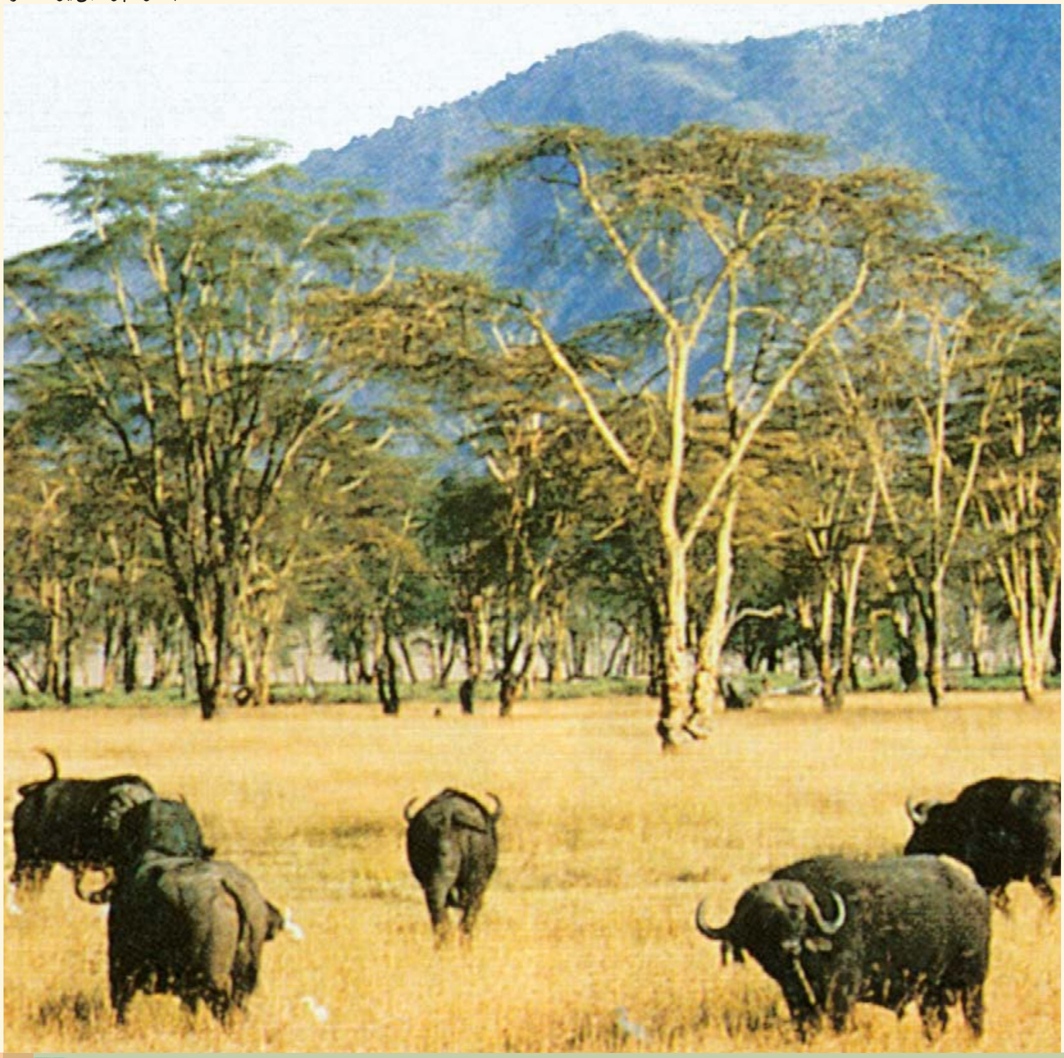

د ستپ اقليم

٤- د صحرايي سيمې اقليم:

صحرايي سيمه د افريقا د براعظم په شمال کې ډېره پراخه ده، ټوله لويه صحرا په برکې نيسي. دا سيمه د سوډان او مصر څخه پيل د موريتانيا تر وروستی برخې پورې رسيږي او د نړۍ د لويو صحراوو څخه شمېرل کيږي. په دې سيمه کې وچه او صحرايي آب او هوا او لږ اورښت وي. په نوموړې کې شاړې او پراخه شګلنځايونه شته دي چې د کرنې لپاره ښه زمينه نشي برابرولای. دا اقليم دافريقا په سوېل کې سوېل لويديځه وروستنی برخه په بر کې نيسي او دافريقا په سوېل لويديځ ساحل کې د يوې کوچنی پټی په څېر د عرض البلد تر ۱۰ درجو پورې غزيدلې ده. په دې سيمه کې د کالاهاری او ناميبيا صحراوې هم شامليږي.

- صحرايي سيمې د څه ډول اقليم لرونکې دي؟

٥- د مديترانه يي سيمې اقليم:

مديترانه يي اقليم د افريقا په شمال کې ساحلي غاړې په برکې نيسي چې د اسکندريې څخه د مراکش تر سواحلو پورې غزيدلي دي. ددې سيمې مهم پيداوار انګور، د ستروس د کورنی ميوې (لکه کينو، نارنج،

مالټه، لیمو، سنتره)، خرما اوګني دي. خو په جنوبي افریقاکې مدیترانه يي اقلیم د هغې سوېل ختیځې برخې په برکې نیسي چې د لسوتو کوچنی هېواد او د سوېلي افریقا جنوب ختیځې برخی په کې شاملې دي. سربېره پر هغې د جنوبي افریقا د هېواد پلازمینه او مهم بندر کیپ ټاون هم مدیترانه يي اقلیم لري.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې د افریقا په اقلیمي سیمو باندې بحث وکړي او د هرې ډلې استازی دې د ټولګي مخ ته د خپلې ډلې د بحث پایلې نورو ته بیان کړي.

پوښتنې:

زده کوونکي دې لاندې جدول د ورکړ شوي بیلګې په نظر کې نیولوسره په خپلو کتابچوکې بشپړ کړي.

د اقلیم ډول	داقلیم ځانګړتیاوې
۱- د استوایي ځنګلونو سیمې اقلیم	۱- دا سیمې د ډیرې تودې استوایي اب او هوا چې همیشني اورښتونه ورسره مل وي لرونکي ده. چې په هغې کې د استوایي چتر ډوله لوړوونو ځنګلونه ډېر لیدل کیږي.
۲- د ستپ د سیمې اقلیم	۲-
۳- د صحرايي سیمې اقلیم	۳-
٤- د مدیترانه يي سیمې اقلیم	٤-

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې د افریقا نقشه رسمه کړي، او دافریقا د لویې وچې اقلیمي سیمې دې د نقشې پر مخ په ښکلو رنګونو وښايي.

۳،۱ سیاسی جغرافیه

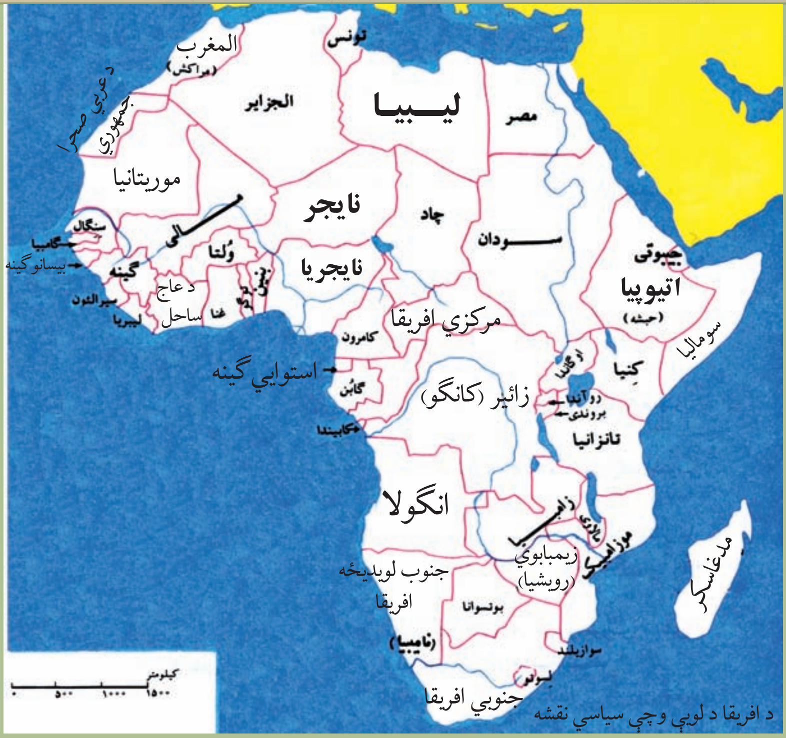

د افریقا د لویې وچې سیاسي نقشه

د افریقا د لویې وچې د سیاسي جغرافیې په هکله څه پوهیږئ؟

افریقا هغه لویه وچه ده چې په کې زیات بدلونونه لیدل کیږي، له دې حقیقت سره هغه وخت اشنا کیږئ چې د افریقایي مهاجرینو لویو ډلو ته چې په نړۍ کې ځای پر ځای شوي دي پاملرنه وکړئ. ډېر وګړي یې د سیاسي او اقتصادي ناوړه شرایطو له امله د تېښتې په حال کې دي، خو افریقا په مثبت ډول هم د بدلیدو په حال کې ده، په دې معنا چې د ستونزو د لېرې کولو د حل لاره یې هم پیداکړې ده. د بېلګې په توګه د ځینو سیمو د صحرایي کېدلو سره د مبارزې او مخنیوي په خاطر یې ښه کارونه هم سرته رسولي دي او د سمسورتیا د ساتلو لپاره یې کوښښ کوي. خو ددې لویې وچې خلکو د سیاسي، اقتصادي او ټولنیزې پرمختیا په برخه کې د نړۍ د نورو لویو وچو په پرتله وروسته ګام ایښی دی، نو ځکه نسبتاً وروسته پاتې دي.

ددې لویې وچې زیاتره خلک د سوانا په سیمو کې په شیندلي ډول استوګنه کوي او یا د ځنګلونو په منځ کې اوسیږي یا داچې لاتراوسه د کوچیانو په څېر توګه ژوند کوي. دوی د خپل ژوند اړتیاوې د ابتدایي کرنې له لارې حل کوي.

- د افریقایانو د ورو پرمختګ لامل په څه کې وینئ؟

د افریقا د لږې پرمختیا په هکله ځیني لیکونکي او څېړونکي په دې باور دي چې د هغو د وروسته پاتې والي اصلي حقیقت د نورو لاملونو ترڅنګ یو هم د لویدیځو اروپایانو په وسیله د هغوی استثمارول دي او که نه د ښکیلاک(استعمار) د مخه له ۱۲ څخه تر ۱۵ میلادي پېړۍ پورې ځینو تور پوستکو افریقایانو د سوډان د هېواد په لویدیځ کې خپل کلتورونه درلودل او متمدنه هېوادونه یې منځته راوړي وو چې د ګانا او مالي

هېوادونو نومونه هم له هماغو پخوانیو قومونو څخه استازیتوب کوي او حتی نن هم وینو هغه هېوادونه چې تازه خپلواکۍ ته رسیدلي، د هېوادونو یا ښارونو او نورو برخو نومونه یې چې د اسارت په وخت کې ایښودل شوي وو بدل کړي او یا یې بېرته هم هغه پخوانیو اصلي نومونو ته ګرځولي دي او یا یې د پخوانیو اتلانو او جنګیالیو په نوم یادوي. هغه وخت چې د اروپایي هېوادونو پانګوالو، د ښه سوق الجیشی موقعیت، طبیعي ډېرو منابعو او بشرۍ ارزانه ځواک ته د رسیدو پر بنسټ افریقا خپل هدف وګرځوله او هلته یې د خپلو صنعتي تولیدي توکو د وړاندې کولو لپاره تود بازار وموند، د هغو پر استثمار یې نور هم کوښښ وکړ.

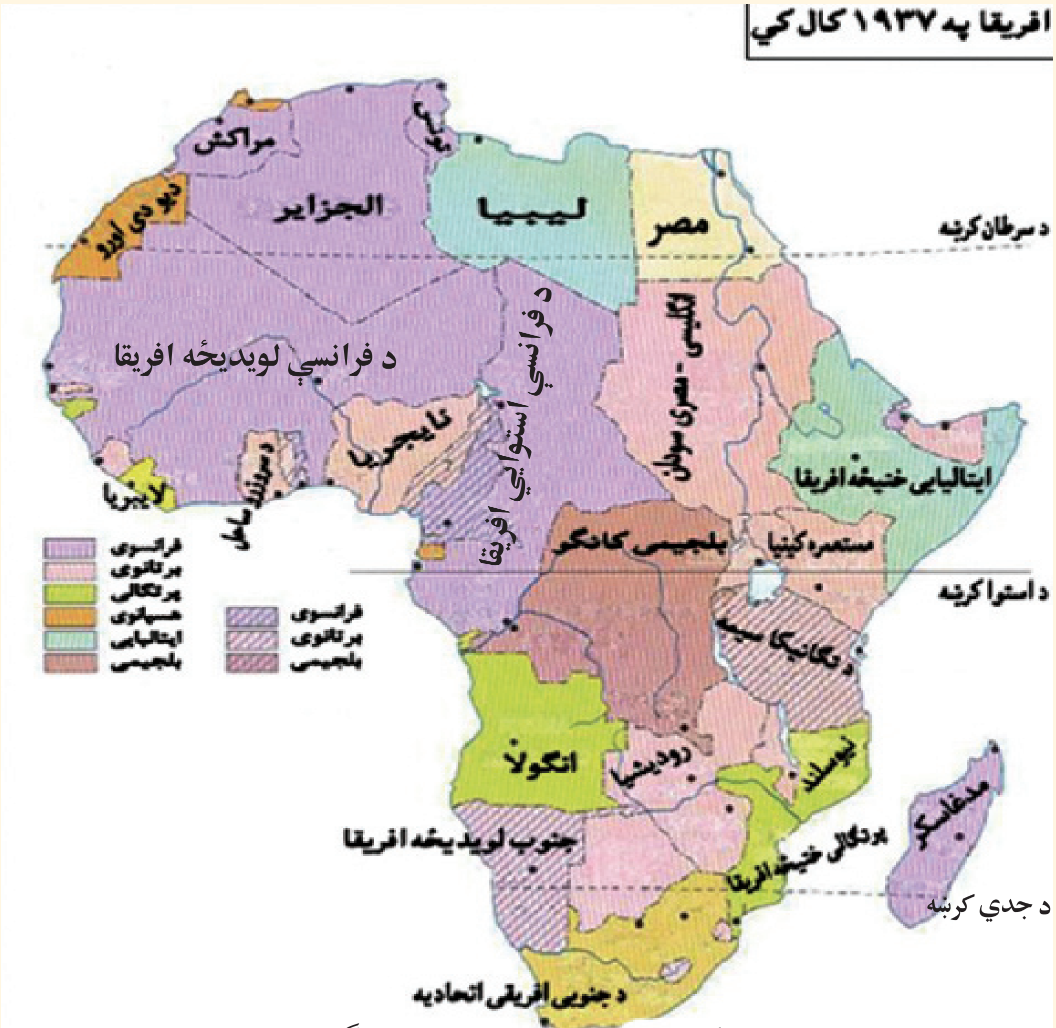

دغه نقشه په افریقا کې د ځینو اروپايي هېوادونو مستعمرې څرګندوي.

د هغو جګړو په پایله کې چې د افریقا خلکو پر دښمن بری حاصل کړ د افریقا د مختلفو سیمو نورې خپلواکۍ غوښتونکې جبهې یې هم وهڅولې او هغوی یې له استعمارګرانو څخه دخپلواکۍ لاسته راوړلوته، هیله من کړل. په افریقاکې تر ۱۹۵۱ م کال پورې له څلورو هېوادونو (حبشی، لایبریا، مصر او جنوبي افریقا) څخه زیات خپلواک نه وو او له ۱۹۵۲ م څخه تر ۱۹۹۶ م کال پورې د هغو شمیر ۳۷ ته ورسیده چې اوس د افریقا د لویې وچې په سیاسي نقشه کې ۵۳ خپلواکه هېوادونه لیدلای شو.

د استعمار د دوران د افریقایي مریانو یو تصویر

په جنوبي افریقا کې د اوږدې مودې لپاره د لویدیځو هېوادونو سپین پوستکي لږه کي په واك کې وو او پر زیاترو تور پوستکو باندې یې حکومت کاوه. دا نژادي تبعیض(اپارتاید) په هغه ځای کې د توروپوستکو خلکو د مهاجرت لامل شوی و، د اپارتاید له پای ته رسیدو وروسته کله چې په جنوبي افریقا کې په ۱۹۹٤م کال کې خپلواکه ټول ټاکنې ترسره شوې، دهغه هېواد اوسیدونکي بیرته خپلو اصلي سیمو ته راوګرځیدل.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، د جنوبي افریقا په نژادي تبعیض دې بحث وکړي او پایلې دې نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ نژادي تبعیض په کوم کال کې په جنوبي افریقا کې پای ته ورسیده؟
۲ـ د نړۍ په نقشه کې اوس افریقا څو خپلواکه هېوادونه لري؟ د نقشې پرمخ یې وښایاست.
۳ـ څېړونکو د افریقایانو د ورو پرمختګ په هکله څه نظر درلوده؟
٤ـ په ۱۹۵۱ م کې افریقا څو خپلواکه هیوادونه درلودل؟ نومونه یې ووایاست.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د لویې وچې د وروسته پاتې والی لامل په هکله یوه مخیزه مقاله ولیکئ او ټولګیوالوته یې وړاندې کړئ.

٤,١ بشري جغرافيه

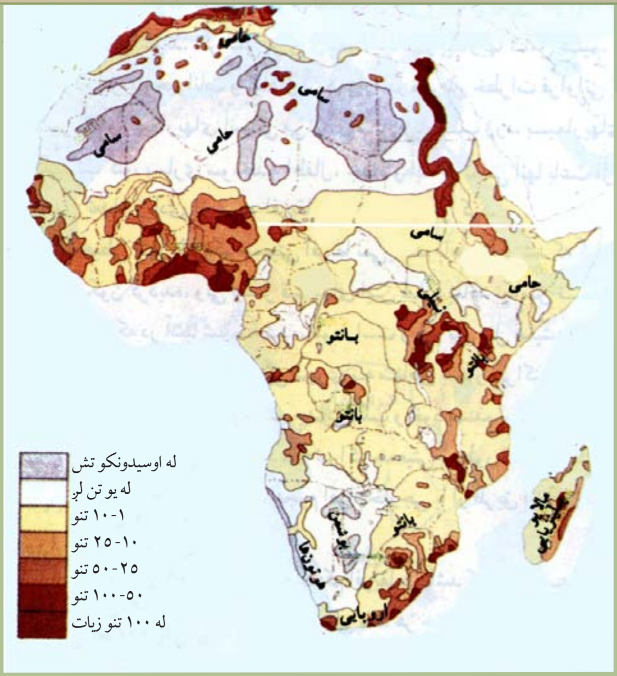

د افریقا په لویه وچه کې د نفوسو د جغرافیایي ویش نقشه

د افريقا د نفوسو د ويش نقشې ته وګورئ.

- دافريقا د لويې وچې په کومو سيمو کې د نفوسو ګڼوالی زيات دی او ولې؟

د افريقا د لويې وچې بشري جغرافيه په څلورو برخوکې چې له نفوسو، نژاد، ژبې او دين څخه عبارت دي په بشپړه توګه مطالعه کوو.

نفوس:

د نړۍ د بشر ډېر لرغوني آثار، دافريقا د لويې وچې د تانزانيا په هېوادکې ليدل شوي چې څه ناڅه ٤،٥ ميليونه کاله لرغونتوب لري. په ۱۹۹۸م کال کې د افريقا په لويه وچه کې د ٦١٥ ميليونو تنو په شاوخواکې خلکو ژوند کاوه، چې د ټولې نړۍ دنفوسو په سلوکې ۱۲،۲ يې جوړول. ددې لويې وچې د نفوسو د لږوالی لامل په صحراوو او ګڼوځنګلونو کې د ژوند نامناسبه شرايط، ساري ناروغۍ، کورنۍ جګړې او د خوراکي توکو لږوالي دی. د وګړو ګڼوالی د افريقا په مختلفو سيمو کې سره توپير لري. د افريقا په صحرا کې تقريباً څوک نه اوسيږي، په سوانا او سب تروپيک سيمو کې چې حاصلخيزې ځمکې لري د نفوسو ګڼوالی يې ډېر دی، د بېلګې په توګه د نيل سيند د وادۍ په کښتنۍ برخه کې د نفوسو ګڼوالی په هرکيلومتر مربع کې ۱۰۰ تنو ته رسيږي. دنفوسو ګڼوالی د سيندونو او سمندرونو په غاړو کې هم ليدل کيږي.

- د افريقا د لويې وچې د نفوسو د لږوالي لامل (علت) څه دی؟

نژاد:

د افریقا د لویې وچې د نفوسو د ویش او قومي ترکیب نقشوته وګورئ. دافریقا په شمال کې عرب خلك ژوند کوي چې په عربي ژبه خبرې کوي او زیات شمیر یې په ښارونوکې اوسیږي د کلیو خلك په کرنه بوخت دي. ددې سیمې عرب اوسیدونکي له دوو قبیلو یعنې حامي(Hami) او سامي(Sami) سره تړاو لري. دا خلك غنم رنګه څېره او تور ویښتان لري. د افریقا په شمال لویدیځ کې بربر قبایل استوګنه کوي چې سپین پوټکی لري او د اسپانویانو او ایټالویانو له نسل سره ورته والی لري. له همدې کبله د مراکش، الجزایر او تونس هېوادونه د بربر هېوادونو په نوم یادوي. د افریقا په جنوبي او مرکزي برخو او لویې صحرا کې تور پوستي خلك اوسیږي چې دافریقایي تورانو په نوم یادیږي او د افریقا د ټولو وګړو   برخه جوړوي۲، خو له توکمیز پلوه سره توپیر لري، نو ځکه په بېلو بېلو ډلو ویشل شوي دي.
۳

د مهاجرینو نقشه

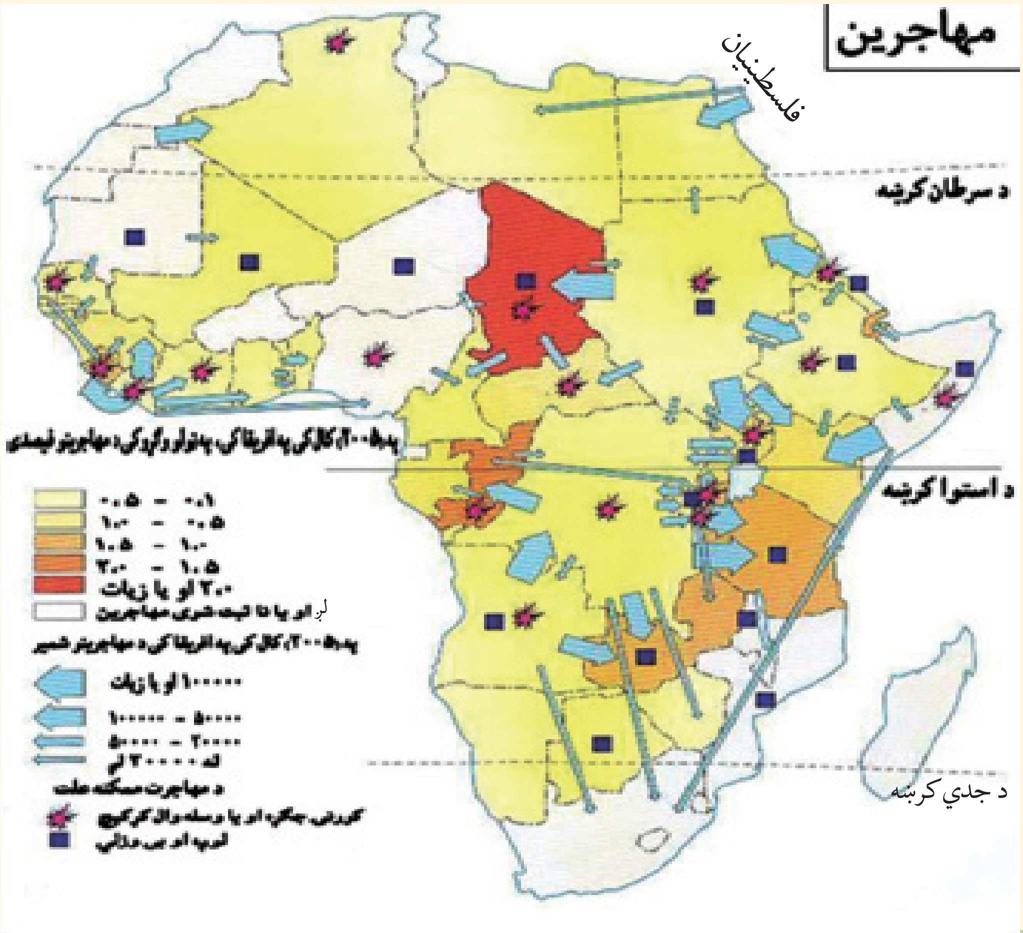

په مرکزي او جنوبي افريقا په لويه صحراکې توروپوستکي خلک ژوند کوي چې د ونې (قد)، ځېرې او د پوستکي د رنګ له پلوه سره توپير لري اوپه دوو برخو سوډاني او بنتونيګرويانو ويشل شوي دي. دمنځنۍ افريقا په استوايي ځنګلونو کې د پيګمي قبيلو وګړي اوسيږي چې ټيټې ونې لري. د نارينوو منځنۍ ونه يې ۱۴۵ سانتي متره او د ښځو يې ۱۳۵ سانتي مترو ته رسيږي. د پيګمي خلکو د پوستکي رنګ دومره تور نه دي. ددې خلکو کورونه او اړتياوې له ځنګلونو څخه پوره کيږي او کورونه يې په مشکل سره ليدل کيږي، ځکه د هغو کورونه د ونو پاڼو او ښاخونو پوښلي دي. د زړو پيګمي خلکو کالي د يو ملاترونې(کمربند) څخه عبارت دي چې د ملا څخه يې تړي، او کله هم د ونو پاڼې په هغو پورې تړي. کله چې اروپايي سپين پوستي مهاجر خلک د ۱۸۰۰ م کال څخه وروسته افريقا ته راغلي وو، د خپلو ښکيلاکي (استعماري) کړن لارو د عملي کولو په خاطر يې د افريقا ډيرې برخې د خپلې واکمنۍ لاندې راوستې، هغوی په جنوبي افريقا او زمبابوی کې ژوند کاوه او وروسته په کينيا، يوګندا او نورو افريقايي هېوادونو کې خواره واره شول.

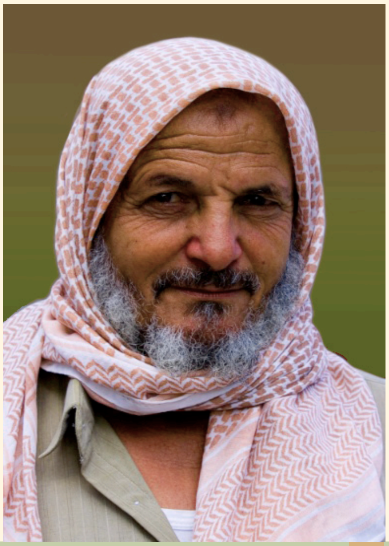

د شمالي افريقا له عربو يوه ځېره

د افريقا له نيګرو خلکو يوه ځېره

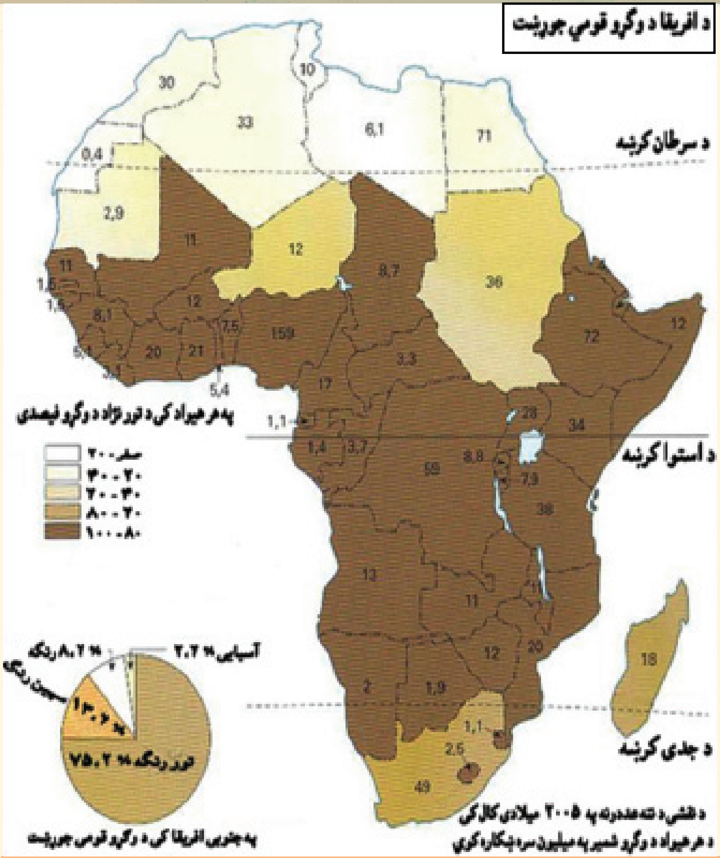

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د افریقایانو د مهاجرتونو پر عواملو بحث وکړي او دخپلو بحثونو پایلې دې نورروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د افریقا په شمال کې کوم خلک ژوند کوي او په کومې ژبې خبرې کوي؟

۲ـ د افریقا په شمال لویدیځ کې کوم قبایل ژوند کوي او کوم نسل ته ورته والی لري؟

۳ـ د افریقا د لویې وچې په لویه صحرا او منځنیو او جنوبي برخو کې کوم خلک اوسیږي او په څه نوم یادیږي؟

٤ـ ولې اروپایي خلکو افریقا ته مهاجرت وکړ؟ دهجرت موخه یې څه وه، او د افریقا په کومو هېوادونو کې یې ژوند تېراوه؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د وګړو د قومي ترکیب نقشه ولولئ او لاندې پوښتنې په لیکلې بڼه ځواب کړئ:

۱- د افریقا په لویه وچه کې په عمومي ډول تور نژاده وګړي په کومه برخه کې اوسېږي؟

۲- د همدې نقشې پر بنسټ د مصر، لیبیا او مراکش هېوادونو په (۲۰۰۵) میلادي کال کې څو میلیونه نفوس درلودل؟

د افریقا د دین او ژبې په هکله څه پوهېږئ؟

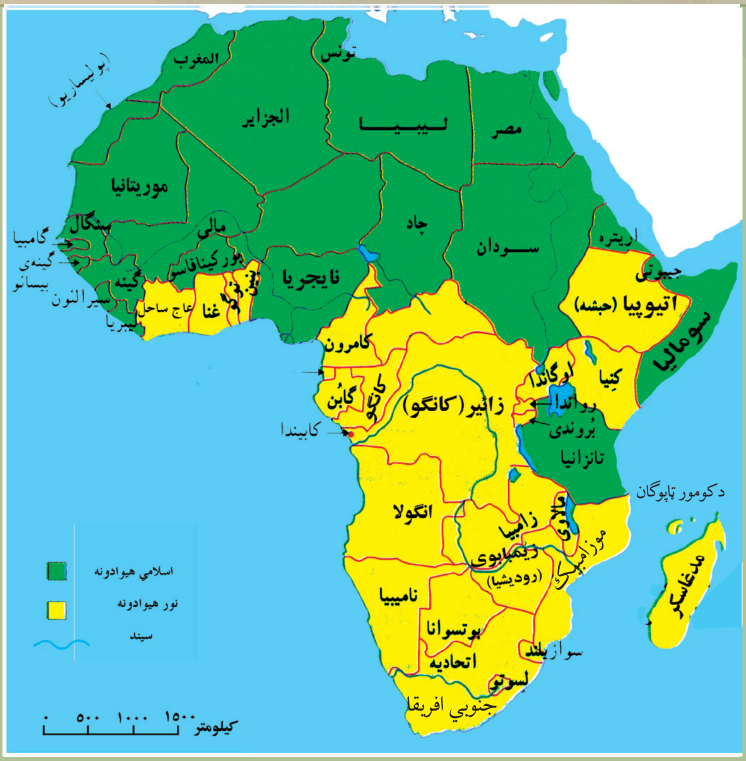

د افریقا د لویې وچې د اسلامي هیوادونو نقشه

دین: پورتني شکل ته وګورئ. د افریقا په لویه وچه کې بېلابېل دینونه لکه د اسلام مقدس دین، عیسویت او بودایي زیات پیروان لري، چې په ټولو هېوادونو کې خواره واره اوسېږي. په عمومي توګه په دې لویه وچه کې (۲۳) هیوادونه داسلام د مقدس دین پیروان دي.

ـ د افریقا په لویه وچه کې کوم دینونه زیات پیروان لري؟

ژبې: د افریقا د لویې وچې نفوس د بېلابېلو ملیتونو څخه جوړ شوي چې په بېلابېلو ژبو او لهجو خبرې کوي او شمیر یې ۷۰۰ ژبو او ۳۰۰ لهجو یا سیمه ایزو ژبوته رسیږي. څرنګه چې د افریقا زیاتره هېوادونه د اروپا یې ښکیلاک(استعمار) لاندې وو، نو ځکه یې هماغه ښکیلاکګره بهرنۍ ژبه خپله رسمي ژبه ګرځولې وه. اوس چې دا هېوادونه خپلواک شوي هم دي بیایې هم هماغه بهرنۍ ژبې د رسمي ژبې په توګه پاتې دي چې ډېرې مهمې یې انګلیسي، اسپانوي، فرانسوي او پرتګالي ژبې دي. د افریقا په لویه وچه کې په ډول ډول ژبو خبرې کېږي خو په عمومي توګه په دې لویه وچه کې څلور ډلې ژبې ډېر رواج لري:

۱– سامي ژبې چې په هغو کې سامي، عربي، قبطي او امهري ژبې شاملې دي.

۲ـ ساحلي یا سواحلي ژبې چې په هغو کې د بانتو ژبې او یو ډول نورې ژبې چې د سیمه ایزو ژبو د یو والي محصول دي او شمیر یې ډېر زیات دی شاملېږي.

۳ـ سیمه ییزه ژبې چې شمیر یې ډېر زیات دی.

٤ـ اروپايي ژبې چې د هغو په سرکې فرانسوي او انګلیسي ژبې دي.
دافريقايي هېوادونو رسمي ژبې کولای شو په لاندې جدول کې مطالعه کړو.

د افريقايي خلکو د ژبو جدول

رسمي ژبې	عربي	انګليسي	فرانسوي	پرتګالي	سواحلي	افريقايي
د هېوادونو نوم	مصر سوډان مراکش تونس الجزاير ليبيا موريتانيا (لويديځه صحرا) ايرتيريا	نايجيريا ګامبيا ګانا سيراليون لايبريا اوګندا زامبيا مالاوي زمبامبوې کينيا بوتسوانا ناميبيا سوېلي افريقا	سسنيګال ګينه مالي د عاج ساحل بورکينا فاسو توګو بنين نايجريا چاد (د مرکزي افريقا جمهوريت) (کانګو- کينشاسا) (کانګو – برازاويل) روندا ګابون مدغاسکر	انګولا (ګينهء – بيساو) کپ وردي (ساوتام او پرنسيپي) موزمبيق	تانزانيا کينيا (او د اوګندا په يوه برخه کې)	سوېلي افريقا

• همدارنګه نور هيوادونه هم شته چې نورې رسمي ژبې لري..

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي او هره ډله دې د ژبو د يوې ډلې په هکله معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې:

١– مسلمانان زیاتره د افريقا په کومه برخه کې اوسيږي؟
٢ـ د افريقا په لويه وچه کې څو هيوادونه د اسلام د مقدس دين پيروي کوي؟ نومونه يې واخلئ.
٣ـ ولې افريقايانو بهرنۍ ژبه د خپلې رسمي ژبې په توګه منلې ده؟
٤ـ اروپايي ژبې او محلي ژبې معرفي کړې؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې د افريقا د لويې وچې نقشه په خپلو کتابچو کې رسمه کړي او د افريقا د خلکو د دينونو سيمې دې په هغې کې وښيي.

۵,۱ اقتصادي جغرافيه

د افريقا د لويې وچې د اقتصادي جغرافيې په هکله څه پوهيږئ؟

په کينيا کې د چاى د پاڼو راټولونه

د افريقا په لويه وچه کې اقتصادي پراختيا او پرمختګ د نورو لويو وچو په پرتله وروسته يعنې د ۱۹ پيړۍ په لومړيو کې پيل شو او تر هغه دمخه ډير ورو و.

ددې لويې وچې اقتصادي بڼه هم مختلف رنګونه او ډولونه لري. لکه چې دارنګه دلاسي صنايعو د ډېرې ساده او لومړۍ بڼې څخه تر ډيرو عصري فابريکو پورې کولاى شو په هغې کې ووينو يا د ټرانسپورټ او توکو په وړلو کې د ډيرو ابتدايي اوساده لارو څخه چې نيغ په نيغه د انسانانو په وسيله ترسره کيږي، تر ډيرو عصري سمندري بندرونو، داوسپنو کرښو، هوايي کرښو او پرمختللو هوايي ډګرونو پورې کولاى شو وګورو.

د افريقا لويه وچه د طبيعي منابعو له پلوه شتمنه لويه وچه ده. په دې لويه وچه کې د نفتو، سرو زرو، الماسو او مسوکانونه اوګڼ ځنګلونه شته دي. دافريقا اقتصاد او عايدات زياتره پر کرنه او مالدارۍ ولاړ دي، په دې توګه دافريقا د اقتصاد مختلفې برخې په لاندې ډول مطالعه کوو:

الف- کرنه او مالداري:

د نړۍ ددې د لويې وچې کرنيز حاصلات زياتره استوايي او د استوا لاندې نباتات تشکيلوي. لکه چې

دارنګه په ختیځه افریقا کې د کونځلو او چای بوټي، د سوډان د سیمې په لویدیځ او د ګیني په پورتنۍ برخه کې زیاتره تیلي نباتات، دافریقا په ختیځو ټاپوګانو کې ناریال، د ګیني په سواحلو او نږدې ټاپوګانو کې یې ککاو، په لویدیځه افریقا کې ممپلی په مصر، سوډان او تانزانیا کې پنبه، په لویدیځه افریقا او څه ناځه ددې ساحې په ټولو ټاپوګانو کې کیله او اناناس، په حبشې او کینیا کې قهوه او د مدیترانې د سمندرګي په سواحلو کې انځر، انګور او نورې میوې او ترکاری پیداکیږي. د افریقا د لویې وچې په شمال کې د مدیترانې د سمندرګي په سواحلو کې چې مدیترانه یي اقلیم لري، ژمی یې باراني او معتدل او اوړی یې وچ او تود دی، ځنګلونه هلته لږ او همیشه بهار ونې، لیمو، غنم، وربشې، جوار او انګور ښه حاصل ورکوي. په سویلي افریقا کې وابنه لرونکې دښتې په للمي توګه حاصل ورکوي چې له هغې جملې یې د پنبې او تنباکو حاصلات دیادونې وړدي. دهغې په زیاترو سیمو کې لوبیا غوره کرنیزه حاصلات ګڼل کیږي. سره له دې چې د افریقا اقلیم په عمومي توګه د حیواناتو د روزنې لپاره برابر نه دي او مالداري او د څارویو روزنه هم ډېره لږه ده، خو بیایې هم د پسونو او وزو روزنه تر یوې اندازې د یادولو وړ ده. د کبانو ښکار په ځانګړې ډول د اطلس سمندر د هېوادونو په سواحلو کې زیاتره رواج لري. هلته د ښکار وړ د کبانو بېلا بېل ډولونه، لکه: ساردین، تونیاک او مکریل دي.

استوایي سیمې د استوا د کرښې د ۵ او ۱۰ درجو شمالي او سویلي عرض البلدونو ترمنځ تود او مرطوب اقلیم لري چې د هغه پر اساس په دې سیمه کې ګڼ ځنګلونه منځته راغلي دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د افریقا د لویې وچې د وروسته پاتې والي د لامل په هکله بحث وکړي او پایلې دې نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱– دافریقا د لویې وچې د اقتصادي حالت په هکله معلومات ورکړئ.
۲ـ په افریقا کې د مالدارۍ وده څه ډول ده؟
۳ـ په افریقا کې د حیواناتو او د ښکار وړ کبانو د ډولونو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د لویې وچې د مدیترانه یي محصولاتو په هکله خپل معلومات ولیکئ. همدارنګه وواياست چې ایا افغانستان مدیترانه یي ډوله اقلیم لري؟ که یې لري، نو په کومه سیمه کې؟

ب ۰ کانونه او صنایع

د افریقا د کانونو، صنایعو او توریزم نقشه

پورتني شکل ته وګورئ. د افریقا په کومو سیمو کې کوم کاني توکي او صنعتي محصولات شته ؟

د افریقا لویه وچه د طبیعي منابعو له پلوه شتمنه ده، خو له هغو څخه لږه ګټه اخیستل شوې ده. شمالي افریقا زیات نفت او ګاز لري او سوېلي افریقا د الماسو د زیرمو د درلودلو له پلوه په نړۍ کې لومړی مقام لري او د افریقا د عایداتو لویه منبع جوړوي.

الماس ډېر کلک او ډېر قیمتي طبیعي منرال دی چې په عمومي توګه په تور او ژېړ رنګ لیدل کیږي او ځینې په سپین، آبي او شین رنګ هم وي. نوموړی منرال له تورېدلو (صیقل) څخه وروسته د بریلیانت (د تورېدل شوي الماس) په نوم یادیږي. سره زر د سوېلي افریقا له مهمو کانونو څخه دي. همدارنګه هلته د ډبرو د سکرو، کرومو، مګنیزو او یورانیمو زیرمې هم شته دی. د زایر او زمبابوې هیوادونه د مسو ډېرې بډې زیرمې لري. د اوسپنو کانونه په لایبریا او سوېلي افریقا کې شته دی. په عمومي توګه ویلای شو چې دافریقا لویه وچه د نړۍ په سلو کې ۸۰ الماس، ۴۰ سره زر، ۲۰ سپین زر، ۲۰ مس او ۱۴ قلعي تولیدوي. همدارنګه کولای شو د ترانسوال د مهمې سیمې څخه نوم واخلو چې په هغې کې صنعتي کارخانې او لوی ښارونه ځای پرځای شوي دي او زیات شمېر وګړوته یې د استوګنې زمینه برابره کړې ده.

دافریقا منځنۍ برخې ګڼ ځنګلونه او صحرایي سیمې زیات کانونه لري. چې لاتر اوسه ورڅخه ګټه نه ده اخیستل شوې. افریقایي هیوادونه کوښښ کوي چې دصنعتي تولیداتو حجم لوړ کړي. ځینې هیوادونه د برېښنا او کرنیزو بندونو په جوړولو بوخت دي دبېلګې په توګه په مصر کې د نیل د سیند دپاسه د اسوان بند او د زمبیا او زمبابوې د

هیوادونو تر منځ د زامبزي د سیند دپاسه دولتابند دیادونې وړ دی. دافریقا د لویې وچې زیاتره کاني او کرنیز محصولات بهرته صادریږي. د نړۍ د نورو هیوادونو د صنعتي مرکزونو او کارخانو اومه مواد هم په افریقا کې تولیدیږي، ځکه چې په خپله په افریقا کې صنعت دومره پرمختګ نه دی کړی. همدارنګه په افریقا کې د ګرځندوی(توریزم) له صنایعو څخه هم عایدات تر لاسه کیږي.

په موزامبیق کې د یوه طبیعي ژوبڼ تصویر

د مصر اهرام او د نورو پخوانیو هیوادونو لرغوني اثار، د افریقا شمال د مدیترانې د سمندرګي پر غاړه ښکلي سواحل، دخلکو دودونه او دستورونه او هم هغه ملی مشهور پارکونه چې په افریقا کې شته د توریزم او نړۍ ګرځېدنې ارزښت لري. او ددې لامل کیږي چې خلک له هغو څخه لیدنه وکړي چې طبعاً د اړوندو هیوادونو او سیمو په اقتصاد کې رول لوبوي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د افریقا د لویې وچې د طبیعي زیرمو او سرچینو په هکله بحث وکړي او دخپل بحث پایلې دې نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱– د افریقا د بریښنا بندونه د کومو سیندونو دپاسه جوړ شوي دي؟
۲ـ شمالي او سویلي افریقا د طبیعي منابعو له پلوه سره پرتله کړئ؟
۳ـ په افریقا کې د هغو هیوادونو نومونه واخلئ چې په هغو کې ډېر مس پیداکیږي؟
٤ـ د اوسپنې کانونه زیاتره دافریقا په کومو سیمو کې شته دي؟
۵ـ د هغو کانونو نومونه واخلئ چې دافریقا په لویه وچه کې پیداکیږی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د کانونو، صنایعو او توریزم نقشه مطالعه کړئ، لاندنیو پوښتنو ته ځواب ورکړئ:
۱ـ یورانیم دافریقا په کومو هیوادونو کې شته د هغو نومونه ووایاست.
۲ـ نفت په عمومي توګه دافریقا په کومو برخو کې موندل کیږي؟
۳ـ د افریقا د صنعتي سیمو نومونه واخلئ.

٦,١ مواصلاتي جغرافيه

په لاګوس کې ټرانسپورټ

د افريقا د لويې وچې د مواصلاتو او د هغو د راتلونکي پرمختګ په هکله څه پوهيږئ؟

په افريقا کې مواصلات لرغونې سابقه لري او په مختلفو ډولونو ترسره کيده. اوس يې تر يوې اندازې په ښه او معاصره توګه پرمختيا کړې ده. په دې لويه وچه کې د استوايي ګڼوځنګلونو، صحرايي تندو بادونو، باتلاقونو او صحراګانو شتوالی خنډونه منځته راوړي دي. د توکو وړل او راوړل د وچې له لارې اوبه سواحلو کې د بېړيو په وسيله سرته رسيږي.

د افريقا له لويديځ څخه ختيځ ته لومړنی تګ او راتګ په ۱۸۷۷ م کال کې د هري موتن ستنلي (*Harry mouton Stanly*) په وسيله ترسره شو چې په دريو کلونو کې بشپړ شو. په دغو زياترو برخوکې مواصلات او وړل او راوړل په لومړنۍ توګه او معمولاً د اوښانو، خرو او په سختو او پيچلو لاروکې د انسانانو په وسيله سرته رسيږي. داوسپنو د کرښو جوړونه دشلمې پېړۍ له لومړيو څخه په ځانګړې ډول له لومړۍ نړيوالې جګړې څخه وروسته ډېره ورو پرمخ تللې، نوځکه په وړلو او راوړلو کې زياتره له سړکونو څخه کاراخيستل کيږي. په افريقا کې داوسپنو د کرښو ټول اوږدوالې ۷۰ زرو کيلومترو ته رسيدلی او ډېره اوږده کرښه يې د ۸۰۰۰ کيلومترو په اوږدوالی قاهره له کيپټاون سره په جنوبي افريقا کې نښلوي. د اوسپنو کرښو په افريقايي نورو هيوادونو لکه مراکش، الجزاير، تونس او مصر کې پراختيا کړې ده.

ـ د افريقا د اوسپنو ډېره اوږده کرښه څومره اوږدوالی لری او کومې سيمې سره نښلوي؟

سربېره پردې ددې لوېې وچې د زياترو هېوادونو پلازمېنې، مرکزونه او مشهور ښارونه په عصري هوايي ډګرونو سمبال دي. چې له دې لارې د پرمختللو صنعتي هېوادونو او د نړۍ د نورو هيوادونو سره اړيکې ټينګوي.

د قاهرې په ښار کې ټرانسپورت

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي لومړنۍ ډله دې د افريقا د مواصلاتو پر ابتدايي بڼو او دوهمه ډله دې دافريقا د مواصلاتو په پرمختللې بڼې بحث وکړي او د بحث پايلې دې نوروته وړاندې کړي..

پوښتنې:

۱ـ د اوسپنو کرښو د شمالي افريقا په کومو هېوادونو کې پراختيا موندلې ده؟
۲ـ د وړلو او راوړلو د ابتدايي بڼې په هکله معلومات ورکړئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د افريقا د مواصلاتي لارو د ستونزو او خنډونو په هکله معلومات ورکړئ.

د اوبو له لارې ورل او راوړل

دوربان د سويلى افريقا مهم سمندرى بندر

تاسو په تېر لوست کې د ځمکنيو او هوايي لارو په هکله معلومات حاصل کړل.
په دې لوست کې به دافريقا د لويې وچې د اوبو د لارو سره اشنا شئ. ستاسو له نظره افريقا د کومو آبناوو او کانالونو له لارې د سمندرونو سره نښلول شوې ده؟

د افريقا د سيندونو او سمندرونو له لارې ورل او راوړل د ښه اهميت وړ دي او د اوبو مهمې لارې (طبيعي او مصنوعي) چې په افريقا کې د دوو سمندرګيو يا سمندرونو ترمنځ اړيکې ټينګوي په دې ډول دي:

د سويز کانال (د مديترانې د سمندرګي او سور سمندرګي ترمنځ چې د جوړښت کار يې په ۱۸۵۶ م کال کې پيل اوبه ۱۸۶۹م کال کې بشپړ شو)، د باب المندب آبناء (د سور سمندرګي او عدن خليج ترمنځ)، د موزمبيق کانال (د مدغاسکر په لويديځ کې د هند سمندر د دووبرخو ترمنځ) او د جبل الطارق آبناء (د مديترانې د سمندرګي او اطلس سمندر ترمنځ). ددې لارو څخه يوازې د سويز کانال مصنوعي او نورې ټولې طبيعي دي. د افريقا په لويه وچه کې د خنډونو او ستونزو سره سره او دځمکني جوړښت د نا برابرتيا، داستوا او کانګو په سيمو کې د ځنګلونو د شته والي او د استوايي او صحرايي سوځوونکي تود اقليم له امله چې د افريقا زياتره ځايونه شاړ پاتې دي خو بياهم د مالونو په وړلو او راوړلو کې آسانتياوې منځته راغلې دي.

ډېره مهمه سمندري لار د کانګو د سيند په حوزه کې موقعيت لري چې تقريباً د ۱۵۰۰ کيلومترو په اوږدوالي د ګټې اخيستنې وړ ده. د اوبو اخيستونکې حوزه يې په استوايي سيمو کې پرته ده چې ټول کال ډېرې اوبه او زيات باران لري. دنيل سيند د اسوان تر بند پورې د سمندري بېړيو د ګټې اخيستنې وړ دي. ددې سيند څخه

د مصر او سودان دواړه هیوادونه د ورلو او راوړلو لپاره ګټه اخلي. همدارنګه د نایجیر، سنیګال او زامبزی په سیندونو کې هم دکال په ځینو وختونوکې چې اوبه یې ډېرې وي بېړۍ چلول کیږي.

ستاسې په نظر د سویز کانال کوم سمندرګي (بحیرې) سره نښلوي؟

نن سبا د سمندري بېړیو په وسیله ورل او راوړل زیاتره د مدیترانې په بندرونو او د سوېلي افریقا په بندرونو کې ترسره کیږي چې له هغو څخه د سوېلي امریکا او استرالیا د بازارونو په لور سوداګریز مالونه وړل کیږي. همدارنګه سویز کانال چې د اروپا اړیکې یې د ختیځې او سوېل ختیځې افریقا سره ټینګې کړې دي د ځانګړې اقتصادي ارزښت لرونکی دی.

لاګوس د نایجریا پایتخت او سمندري بندر

د ټولګي دننه فعالیت:

د افریقا نقشې ته په پاملرنې که وغواړو د بېړۍ په وسیله د عدن له خلیج څخه د مراکش د هیواد ساحلي ښار یعنې کازابلانکا ته سفر وکړو له کومو ابناء ګانو او کانالونو څخه تیرېږو؟

پوښتنې:

۱ـ د افریقا د شمال ختیځ کوم کانال د زیات ارزښت لرونکی دی؟
۲ـ دجبل الطارق ابناء د کوم سمندر او سمندرګي ترمنځ پرته ده؟
۳ـ د افریقا د لوېې وچې پخواني مواصلات د هغې د وروستنیو پرمختګونو سره پرتله کړئ؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

یو کتاب، مجله یا اخبار چې د افریقا د لوېې وچې په هکله معلومات ولري مطالعه کړئ او د کتاب نوم د خپریدو کال او نورې ځانګړتیاوې یې ولیکئ او د مضمون استاد ته یې ورکړئ.

د لومړي څپرکي لنډيز

-که چيرې شمالي او سوېلي امريکا د بېلو لويو وچو په توګه په نظر کې ونيسو، افريقا له اسيا څخه وروسته د نړۍ دوېمه پراخه وچه ده. خو که چيرې ټوله امريکا د يوې لويې وچې په توګه په نظر کې ونيول شي، نو په دې صورت کې افريقا له اسيا او امريکا څخه وروسته د نړۍ دريمه لويه وچه شمېرل کيږي.

- افريقا له ۳۰ ميليونه کيلومتره مربع څخه په زيات پراخوالي سره (د اړوندو ټاپوګانو په ګډون) د نړۍ د مساحت په سلو کې ۲۰،۳ په برکې نيسي چې په هغې کې له ۸۰۰ ميليونو تنو څخه زيات وګړي اوسيږي.

ډېره شمالي نقطه يې سپينه دماغه(Cape Blanc) او د بن دماغه(Cape Bon) په تونس کې د شمالي عرض البلد د ۳۷ درجو او ۲۰ دقيقو د پاسه او ډېره سوېلي نقطه يې د اګولهاس دماغه(Cape Agulhas) په سوېلي افريقا کې د ۳٤ درجو او ٤۰ دقيقو د پاسه پرته ده.

- ختيځه نقطه يې دګاردافوی دماغه(Cape Guardafui) په سومالیه کې د ختيځ طول البلد پر ۵۲ درجو او ډېره لويديځه نقطه يې شنه دماغه (Cape Verde) د سنيګال په ګاونډيتوب کې ده چې د لويديځ طول البلد پر (۱۷) درجو پرته ده.

- افريقا په استوايي سيمه کې ډېره پراخه ساحه راچاپېره کړې ده چې $\frac{۲}{۳}$ برخه يې د استوا د کرښې په شمال کې او $\frac{۱}{۳}$ برخه يې د استوا په جنوب کې پرته ده.

- دا لويه وچه لکه څرنګه چې د هغې له نوم څخه څرګندیږي يوه حاره وي لويه وچه ده او داستوا کرښه دهغې له منځ څخه داسې تېرېږي چې شمالي او سوېلي برخې يې تقريباً په يو ډول واټن کې پرتې دي.

- د افريقا په لويديځ کې د اټلانتيک سمندر اوپه ختيځ کې يې د هند سمندر موقعيت لري. په شمال کې د مديترانې د سمندرګي په وسيله له اروپا د لويې وچې څخه او په شمال ختيځ کې د سويز کانال او د سور سمندرګي په وسيله له اسيا څخه بېله شوې ده.

- د افريقا وچه کولای شو په لويديځي، ختيځي، مرکزي، سوېلي او شمالي افريقا ووېشو.

- افريقا د غرونو، صحراګانو او هواروسيمو لرونکې ده چې ډېر مشهور يې په شمال لويديځه څنډه کې داطلس غرونه، په تانزانيا کې د کليمانجارو(Kilimanjaro) ځوان غرونه، دالجزاير په سوېل ختيځ کې د اهاګر(Ahaggar) زاړه غرونه، د چاد په شمال لويديځ کې د تبستي (Tibesti) غرونه او همدارنګه د حبشې لوړې سطحې د يادونې وړ دي.

- په افريقا کې ژورې او لرې لوړې سيمې لرې دي. ددې سيمو ځينی با تلاقی او د روغتيا لپاره د نامناسبه

اقلیم لرونکې دي چې په استوایي سیمو کې پرتې دي او په نورو سیمو کې یې وچې او سوځوونکې دښتې هم شته دي.

ـ د افریقا صحرا چې د نړۍ لویه صحرا ده، څه ناڅه دافریقا د لویې وچې په برخه کې یې پراختیا موندلې ده. په تیرو کلونو کې د وچکالۍ له امله نوره هم پراخه شوې ده.

ـ د افریقا په لویه وچه کې ډېر سیندونه شته چې ډېر مشهور یې د نیل او کانګو سیندونه دي. د نیل سیند د مصر د لرغوني مدنیت د منځته راتللو سبب شوی او اوس هم د کرنیزو سیمو په خړو بولو کې ځانګړی ارزښت لري.

ـ افریقا دهغه موقعیت له امله چې د ځمکې د کرې پرمخ یې غوره کړېدی له استرالیا څخه وروسته د نړۍ ډېره توده لویه وچه شمېرل کیږي.

ـ د افریقا لویه وچه نسبتاً لږ اورښت لرونکې ده چې په عمومي توګه د استوا له کرښې څخه د شمال او جنوب په لور لږېږي.

ـ په افریقا کې ۵۳ خپلواکه هېوادونه شته چې په هغو کې مختلف قومونه د بېلابېلو کلتورونو سره لیدل کیږي. په شمالي افریقا کې اسلامي کلتور حاکم دی. په داسې حال کې چې په نورو سیمو کې نور کلتورونه لیدل کیږي.

ـ د افریقا زیاتره خلك په کلیو کې استوګنه کوي چې په کرنه او مالدارۍ بوخت دي.

ـ سره له دې چې په افریقا کې اقتصادي شرایط د ښکېلاك (استعمار) له منځه تللو وروسته مخ په ښه کیدو دی خو تر اوسه هم نفوس او انساني تولیدي قواوو په پوره اندازه په ټولو ځایونو کې یو ډول پراختیا نه ده موندلې.

ـ په افریقا کې زیاتې کورنۍ جګړې او وچکالي د کورنیو او هم له پولو څخه د بهر مهاجرتونو سبب کیږي. همدارنګه د افریقا یو زیات شمېر خلك د بې وزلۍ او لوږې څخه رنځیږي او د ژوند سطحه یې کښته ده.

ـ د افریقا لوی ښارونه لاګوس(Lagos) په نایجیریا کې (د ۹ میلیونو وګړو په درلودلو سره)، کینشاسا (Kinshasa) د کانګو په جمهوریت کې (د ٤،۸ میلیونو وګړو په درلودلو سره) او قاهره په مصر کې (د ۷،۹ میلیونو وګړو په درلودلو سره) دي.

ـ په افریقا کې رسمي ژبې عبارت دي له: عربي، انګلیسي، فرانسوي، پرتګالي، افریقایي، سواحلي او نورو څخه.

د افریقا د خپلواکو هېوادونو د ځینو جغرافیایي ځانګړنو جدول

ګڼه	هېوادونه	عمومیات				په بېلا بېلو سکتورونو کې د بوختو وګړو فیصدي (۲۰۰۱کال)		
		مرکز	مساحت په کیلومتر مربع	د وګړو شمېر په ۲۰۰٦ کال کې	د وګړو ګڼوالی په یو کیلو متر مربع کې	کرنه	صنعت	خدمتونه
۱	آنګولا	لواندا	۱,۲۴۶,۷۰۰	۱۲,۱۲۷,۰۷۱	۱۰	۷۴,۷	۸,۴	۱۶,۹
۲	ایتوپیا	آدیس بابا	۱,۱۰۴,۳۰۰	۷۴,۷۷۷,۹۸۱	۶۸	۸۶,۰	۲,۰	۱۲,۰
۳	اریتریا	اسمره	۱۱۷،۶۰۰	۵،۰۲۸،۴۲۷	۴۲،۸	--	--	--
۴	جنوبي افریقا	پریتوریا	۱,۲۲۱,۰۳۷	۴۴,۱۸۷,۶۳۷	۳۶	۱۳,۷	۳۱,۸	۵۴,۵
۵	مرکزي افریقا	بانګی	۶۲۳,۰۰۰	۴,۳۰۳,۳۵۶	۷	۸۰,۵	۳,۰	۱۶,۵
۶	الجزایر	الجزیره	۲,۳۸۱,۷۴۱	۳۲,۹۳۰,۰۹۱	۱۴	۲۸,۳	۲۹,۸	۴۱,۹
۷	اوګاندا	کامپالا	۲۴۱,۰۳۸	۲۸,۱۹۵,۷۵۴	۱۱۷	۸۴,۳	۴,۶	۱۱,۱
۸	بنین	پرتونوو	۱۱۲,۶۲۲	۷,۸۶۲,۹۴۴	۷۰	۶۳,۴	۸,۱	۲۸,۵
۹	بوتسوانا	ګابرون	۵۸۱,۷۳۰	۱,۶۳۹,۸۳۳	۳	۴۶,۳	۲۰,۴	۳۳,۳
۱۰	بورکینافاسو	واګادوګو	۲۷۴,۰۰۰	۱۳,۹۰۲,۹۷۲	۵۱	۹۲,۴	۲,۰	۵,۶
۱۱	بوروندی	بوجومبوار	۲۷,۸۳۴	۸,۰۹۰,۰۶۸	۲۹۱	۹۱,۹	۲,۵	۵,۶
۱۲	تانزانیا	دارالسلام	۸۸۳,۷۴۹	۳۷,۴۴۵,۳۹۲	۴۲	۸۴,۴	۵	۱۰,۶
۱۳	توګو	لومه	۵۶,۷۸۵	۵,۵۴۸,۷۰۲	۹۸	۶۵,۶	۱۰,۰	۲۴,۴
۱۴	تونس	تونس	۱۶۳,۶۱۰	۱۰,۱۷۵,۰۱۴	۶۲	۲۸,۹	۳۲,۷	۳۸,۴
۱۵	جیبوتي	جیبوتی	۲۳،۲۰۰	۵۰۶،۲۲۱	۲۱،۸	--	--	--
۱۶	چاد	انجامنا	۱,۲۸۴,۰۰۰	۹,۹۴۴,۲۰۱	۸	۸۳,۲	۴,۳	۱۲,۵
۱۷	رواندا	کیګالی	۲۶,۳۳۸	۸,۶۴۸,۲۴۸	۳۲۸	۹۱,۹	۳,۶	۴,۵
۱۸	زامبیا	لوزاکا	۷۵۲,۶۱۸	۱۱,۵۰۲,۰۱۰	۱۵	۷۴,۸	۸,۵	۱۶,۸
۱۹	زیمبابوی	هراری	۳۹۰,۷۵۷	۱۲,۲۳۶,۸۰۵	۳۱	۶۸,۲	۸,۱	۲۳,۷
۲۰	سایوتومه او پرنسیپ	سایوتومه	۹۶۴	۲۰۶،۱۷۸	۲۱۳،۹	--	--	--
۲۱	عاج ساحل	یاموسوکرو	۳۲۲,۴۶۳	۱۷,۶۵۴,۸۴۳	۵۵	۶۰,۰	۱۰,۰	۳۰,۰
۲۲	سنیګال	داکار	۱۹۶,۷۲۲	۱۱,۹۸۷,۱۲۱	۶۱	۷۶,۸	۷,۴	۱۵,۸
۲۳	سوازیلند	مبابان	۱۷،۳۶۴	۱،۱۲۸،۸۱۴	۶۵	--	--	--
۲۴	سودان	خرطوم	۲,۵۰۵,۸۱۳	۴۱,۲۳۶,۳۷۸	۱۶	۶۹,۸	۸,۶	۲۱,۶
۲۵	سومالیا	موګادیشو	۶۳۷,۶۵۷	۸,۸۶۳,۳۳۸	۱۴	۶۸,۰	۱۲,۰	۲۰,۰
۲۶	سیرالیون	فری تاون	۷۱,۷۴۰	۶,۰۰۵,۲۵۰	۸۴	۶۷,۷	۱۵,۴	۱۶,۹
۲۷	سیشلن	ویکتوریا	۴۵۵	۸۲،۲۴۷	۱۸۰،۸	--	--	--

منبع:

Wolters- Noordhoff, WN Atlas Productions, Groningen, the ۲۰۰۷ Netherlands

ګڼه	هېوادونه	عمومیات				په بېلا بېلو سکتورونو کې د بوختو وګړو فیصدي (۲۰۰۱کال)		
		مرکز	مساحت په کیلومتر مربع	د وګړو شمېر په ۲۰۰٦ کال کې	د وګړو ګڼوالی په یو کیلو متر مربع کې	کرنه	صنعت	خدمتونه
۲۸	لویدیځه صحرا	العیون	۲۶۶،۰۰۰	۳۹۳،۸۳۱	۱،۵	--	--	--
۲۹	ګانا	اکرا	۲۳۸,۵۳۳	۲۲,۴۰۹,۵۱۷	۹۴	۵۹,۴	۱۳,۰	۲۷,۶
۳۰	کامرون	یایونده	۴۷۵,۴۴۲	۱۷,۳۴۰,۷۰۲	۳۶	۶۹,۹	۸,۶	۱۲,۵
۳۱	کانګو برزاویل	برازویل	۳۴۲,۰۰۰	۳,۷۰۲,۳۱۴	۱۱	۴۸,۶	۱۴,۸	۳۶,۶
۳۲	کانګو کینشاسا	کینشاسا	۲,۳۴۴,۸۵۸	۶۲,۶۶۰,۵۵۱	۲۷	۶۸,۰	۱۳,۵	۱۸,۵
۳۳	کینیا	نایروبی	۵۸۰,۳۶۷	۳۴,۷۰۷,۸۱۷	۶۰	۷۹,۶	۷,۰	۱۳,۴
۳۴	کومورن	مورونی	۲،۲۳۵	۷۳۱،۷۵۵	۳۲۷،۴	--	--	--
۳۵	کیپ وردی	پرایا	۴،۰۳۳	۴۲۶،۹۹۸	۱۰۵،۹	--	--	--
۳۶	ګابون	لیبرویل	۲۶۷,۶۶۸	۱,۴۲۴,۹۶۰	۵	۵۱,۸	۱۵,۱	۴۲,۱
۳۷	ګامبیا	بانجول	۱۱,۲۹۵	۱,۶۴۱,۵۶۴	۱۴۵	۸۲,۱	۸,۰	۹,۹
۳۸	ګینه	کوناکری	۲۴۵,۸۵۷	۹,۶۹۰,۲۲۲	۳۹	۸۷,۲	۲,۱	۱۰,۸
۳۹	استوایي ګینه	مالابو	۲۸،۰۵۱	۶۱۶،۴۵۹	۲۲	--	--	--
۴۰	بیساو ګینه	بیسایو	۳۶،۱۲۵	۱،۵۰۳،۱۸۲	۴۱،۶	--	--	--
۴۱	لسوتو	ماسرو	۳۰،۳۵۵	۲،۱۲۸،۱۸۰	۷۰،۱	--	--	--
۴۲	لیبریا	مونروویا	۱۱۱،۳۶۹	۳،۳۳۴،۵۸۷	۲۹،۹	--	--	--
۴۳	لیبیا	ترپیولی	۱,۷۵۹,۵۴۰	۵,۹۰۰,۷۵۴	۳	۱۱,۶	۲۲,۱	۶۶,۳
۴۴	مادغاسکر	آنتاناناریوو	۵۸۷,۰۴۱	۱۸,۵۹۵,۴۶۹	۳۲	۷۸,۰	۶,۹	۱۵,۱
۴۵	مالاوی	لیلونګوه	۱۱۸،۴۸۴	۱۳،۰۱۳،۹۲۶	۱۱۰	۸۶،۸	۵،۱	۸،۱
۴۶	مالی	باماکو	۱,۲۴۰,۱۹۲	۱۱,۷۱۶,۸۲۹	۹	۸۵,۸	۲,۰	۱۲,۲
۴۷	مصر	قاهره	۱,۰۰۱,۴۴۹	۷۸,۸۸۷,۰۰۷	۷۹	۳۰,۸	۲۰,۱	۹,۱
۴۸	المغرب (مراکش)	رباط	۴۴۶,۵۵۰	۳۳,۲۴۱,۲۵۹	۷۴	۶,۰	۳۴,۸	۵۹,۲
۴۹	موریتانیا	نواکشوت	۱,۰۲۵,۵۲۰	۳,۱۷۷,۳۷۸	۳	۵۵,۱	۱۰,۷	۳۴,۲
۵۰	موریش	پورت لویس	۲،۰۴۰	۱،۲۷۴،۱۸۹	۶۲۴،۶	--	--	--
۵۱	موزمبیق	ماپیوتو	۸۰۱,۵۹۰	۱۹,۶۸۶,۵۰۵	۲۵	۸۲,۶	۸,۲	۹,۲
۵۲	نامیبیا	ویندهوک	۸۲۴,۲۹۲	۲,۰۴۴,۱۴۷	۲	۴۹,۳	۱۵,۷	۳۵,۰
۵۳	نایجر	نیامی	۱,۲۶۷,۰۰۰	۱۲,۵۲۵,۰۹۴	۱۰	۸۹,۸	۳,۸	۶,۴
۵۴	نایجریا	آبوجا	۹۲۳,۷۶۸	۱۳۱,۸۵۹,۷۳۱	۱۴۳	۴۳,۴	۶,۸	۴۹,۸

استراليا

د استراليا د موقعيت نقشه

په دې څپرکي کې لولو:

استراليا، اقيانوسيه او انتارکتيکا

- موقعيت
  - ځلورخواوې
  - د استراليا کشف
- طبيعي جغرافيه
  - غرونه
  - سيندونه
  - جهيلونه
  - اقليم
- سياسي جغرافيه
- بشري جغرافيه
- اقتصادي جغرافيه
- مواصلاتي جغرافيه
- اقيانوسيه
  - اقتصادي حالت
  - نوی زيلاند
- انتارکتيکا (سوېلي قطب)

د څپرکي عمومي موخې

- هيله ده چې زده کوونکي به د دې څپرکي له لوستلو څخه وروسته لاندې علمي موخې تر لاسه کړي:
  - د استراليا او اقيانوسيې د لويې وچې او سوېلي کنګل لويې وچې (انتارکتيکا) د جغرافيايي موقعيت سره بلدتيا.
  - د استراليا او اقيانوسيې د لويې وچې د مهمو لوړو ژورو سره بلدتيا.
  - د استراليا او اقيانوسيې د لويې وچې د سياسي جغرافيې له حالت سره بلدتيا.
  - د استراليا او اقيانوسيې د لويې وچې د بشري جغرافيې سره بلدتيا.
  - د استراليا او اقيانوسيې د لويې وچې داقتصادي جغرافيې سره بلدتيا.
  - د استراليا او اقيانوسيې له مواصلاتي جغرافيې سره بلدتيا.
  - د سوېلي کنګل لويې وچې له اکتشافاتوسره بلدتيا.
- له زده کوونکو څخه هيله کيږي چې د دې څپرکي په لوستلو سره لاندې مهارتي موخې تر لاسه کړي:
  - د استراليا، اقيانوسيې او سوېلي کنګل لويې وچې (انتارکتيکا) د جغرافيايي موقعيت پېژندل.
  - د استراليا د نقشې پر مخ د مهمو غرونو، سيندونو او سمندرګيو ټاکل.
  - د استراليا په لويه وچه کې د نفوسو د جغرافيايي ويش تفسير.
  - د استراليا د نقشې پرمخ د نفوسو د جغرافيايي ويش ښودل.
  - د اقيانوسيې د نقشې پرمخ د نفوسو د جغرافيايي ويش ښودل.
  - د استراليا او اقيانوسيې د نقشې پرمخ د کاني مهمو شتمنيو ټاکل.

۱,۲ موقعیت

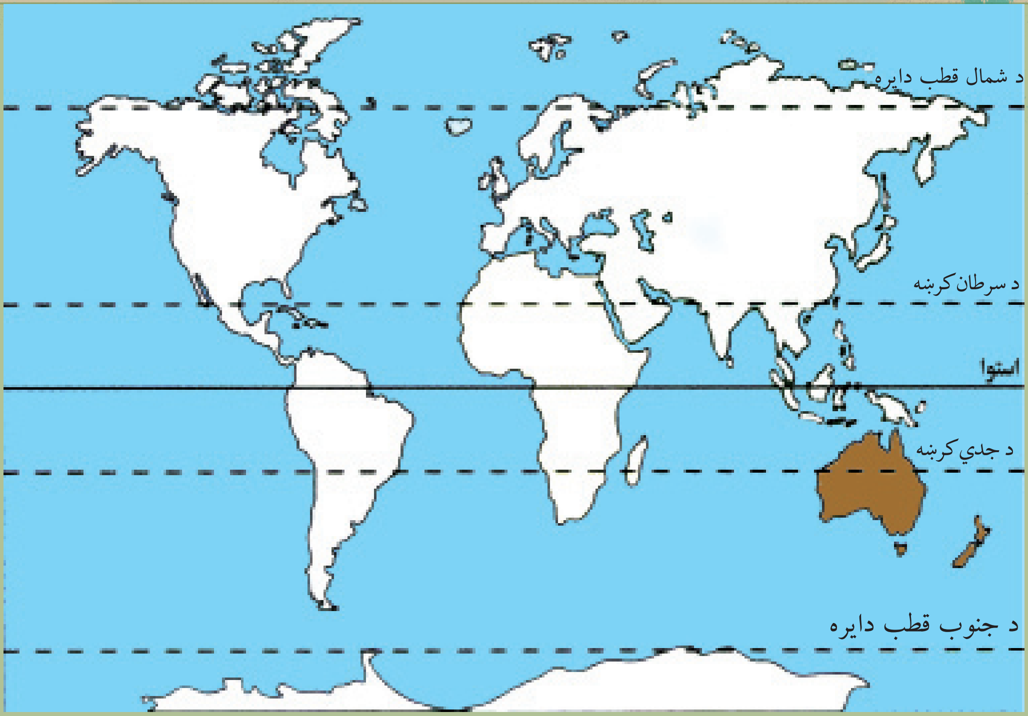

داسترالیا او نوي زیلاند د جغرافیایي موقعیت نقشه

استرالیا د ځمکې د کرې په کومه برخه کې موقعیت لري؟

الف. ځلورخواوې:

د استرالیا کوچنی لویه وچه چې د ځینو په نظر یو لوی ټاپو دی، زیاته برخه (کابو $\frac{3}{4}$) یې دښته ده. استرالیا د ۱۲ او ۴۳ درجو جنوبي عرض البلدونو ترمنځ او د ۱۱۵ او ۱۵٤ ختیځوطول البلدونو ترمنځ موقعیت لري.

د استرالیا په شمال کې د تیمور سمندرګي (Timor Sea)، د ارافورا سمندرګي (Arafura Sea)، د کارپنتاریا خلیج (Gulf of Carpentaria) او د تورس آبناء (Str.Torres) موقعیت لری. په ختیځ کې یې د کورال سمندرګي (Coral Sea) او د تسمانیا سمندرګي (Tasmania Sea) او د استرالیا په سویل کې د باس آبنا(Str.Bass) او د استرالیا خلیج پروت دي. دهند سمندر د استرالیا په سویل او لویدیځ کې پروت دی. د استرالیا ټوله ساحلي کرښه ۲۵،۷٦۰ کیلومترو ته رسیږي.

- استرالیا څرنګه او د چا له خوا کشف شوه؟

ب. د استرالیا کشف:

کابو پنځوس زره کاله د مخه لومړني خلك استرالیا ته راغلل. انګریزانو هغوی له (۱۷۸۹) کال څخه د ابورجینالس (Aboriginals) په نامه یادکړي دي، چې دا یوه لاتیني اصطلاح ده او د اصلي یا بومی اوسیدونکو لپاره کارول کیږي. دا خلك له سویل ختیځې اسیا څخه راغلي وو.

پنځوس زره کاله مخکې د خاورینو پلونو په وسیله چې د اسیا او استرالیا په منځ کې وو، له همدې پلونو اولارو ځخه خلکو او ځارویو کولای شول له اسیا څخه استرالیا ته لاړ شي. دا یوه ځلویښت زره کلنه پروسه وه. وروسته چې د ځمکې کره توده شوه او کنګلونو په ویلې کېدو پیل وکړ، د سمندر د اوبو سطحه جګه شوه او پدې توګه استرالیا د یوه ټاپو بڼه غوره کړه. په ۱۵۰ م کال کې د لومړي ځل لپاره یونانیانو د استرالیا په باره کې لیکنې وکړې. هغوی دا وچه د تیرا استرالیس (Terra Australis) او یا سوېلي غاړو په نامه یاده کړه. خلک د هغې زیات مینه وال شول او ددې نابلدې سیمې په لټه کې شول.

په شپاړسمه او اوولسمه پېړۍ کې پرتګالیان، هسپانویان او هالنډیان له اسیا سره د سوداګرۍ علاقمند وو. د هغه وخت د سمندري زیاتو مسافرتونو او کشفیاتو په اساس ووچې استرالیا هم د اروپایانو له خوا کشف شوه. په ۱۶۰۶ م کال کې د هالنډیانو لومړنۍ بېړۍ د کارپنتاریا د خلیج(Gulf of Carpentaria) پر غاړه د استرالیا په شمال کې نوې ګیني(New Guinea) ته مخامخ ودریده. ددې بېړۍ کپتان ویلیم جانسن (Willem Janszoon) بېرته جاوا (Java) ته وګرځید. په ۱۶۱۶م کال یوه بله هالنډي بېړۍ د شارک (Shark) خلیج ته د استرالیا په لویدیځ کې ورسیده. په وروستۍ یوه نیمه پېړۍ کې هالنډي، فرانسوي او انګلیسي بېلابېلو خلکو استرالیا ته، چې په هغه وخت کې د نوې هالنډ New Holland په نامه یادیده، مسافرت وکړ، خو په هغه وخت کې د استرالیا د زیاتې پیژندنې اویا مستعمره کولو احساس نه و. لومړنی برتانوي چې استرالیا ته ورسید د یوې بېړۍ کپتان و د ویلیم دامپیر (William Dampier) په نامه چې په ۱۶۸۸م کال استرالیا ته ورسید.

ابِل تاسمان (۱۶٤۲ میلادي) هالنډی سمندرګرځیدونکی او د استرالیا د لویې وچې یو کاشف

په ۱۷۷۰ م کال جیمز کوک انګلیسي لومړنی اروپايي و چې د استرالیا ختیځو غاړو او سواحلوته ورسید او د بوتاني Botany دخلیج (اوسنی سدنیSydney) له لارې پر ختیځو غاړو تېرشو او هغه یې د نوي سوېلي ویلز (New South Wales) په نامه يادې کړې.
د ۱۸۰۰ م کلونو په پیل کې سدني پر یوه سوداګریز مرکز د بدلیدلو په حال کې و. همدارنګه داسترالیا د نورو برخو د کشف لپاره هڅې رواني وې.
د ۱۸۹۰ م کال په شاوخواکې دا نظر چې بېلابېلې مستعمرې پر یوه لوی فدرالی هېواد باندې بدلې شي، منځ ته راغی چې په پای کې د ۱۹۰۱ م کال د جنوري په لومړۍ نېټه په استرالیاکې ایالتي سیستم را منځ ته شو او په حقیقت کې له انګلستان څخه د استرالیا د خپلواکۍ ورځ ده.

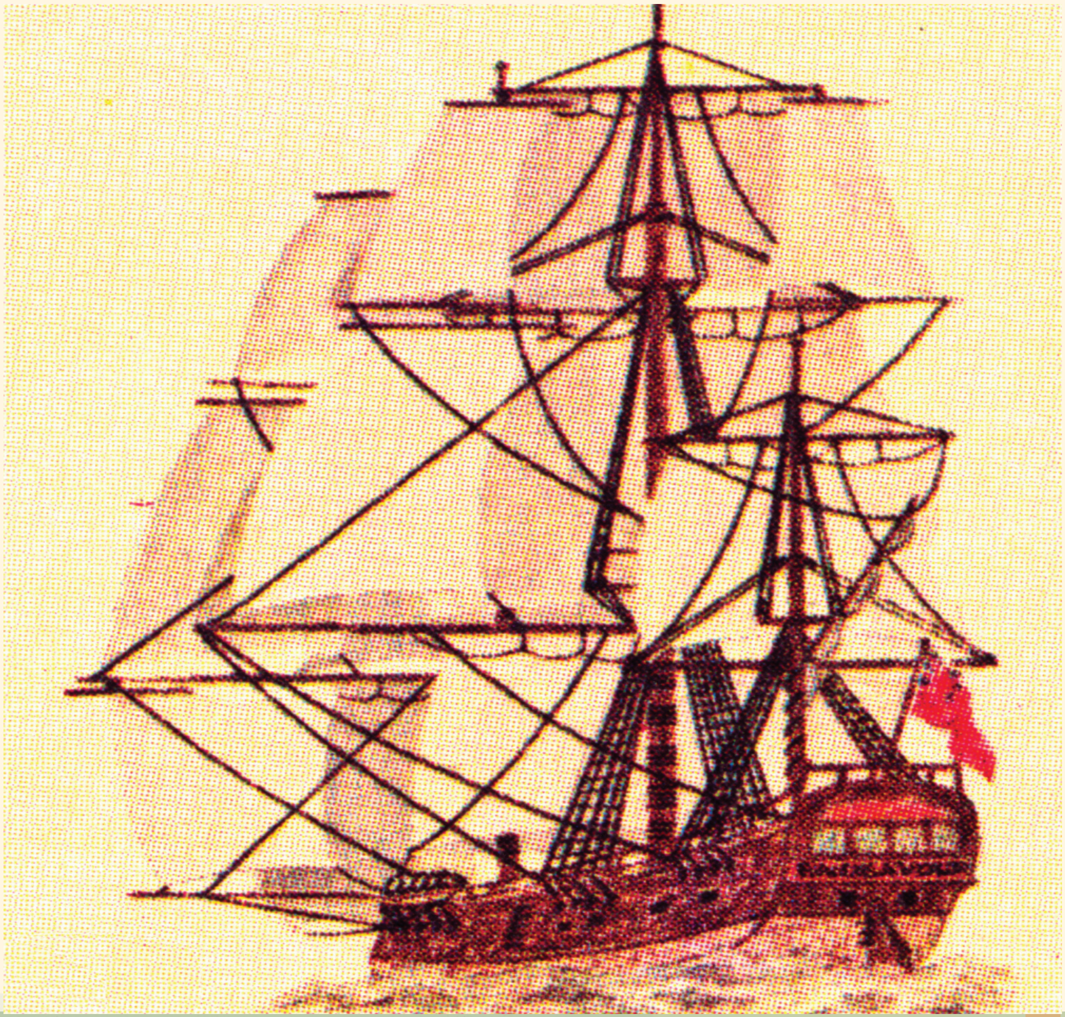

خو تر ډېره وخته پورې استراليا په يوه ډول د انګلستان د مستعمرې په توګه پاتې شوه، چې ورو ورو يې د يوه خپلواک هېواد په توګه ځای ونيو.

جيمز کوک(١٦٠٦ م) انګليسي کپتان او يو د استراليا د لويې وچې له کاشفينو څخه

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي. لومړۍ ډله دې د استراليا جغرافيايي موقعيت د نقشې پرمخ تثبيت او وښيي. دويمه ډله دې د هغو هېوادونو او اشخاصو نومونه، چې داستراليا په کشف او موندنه کې يې ونډه درلوده، وليکي او نوروته دې يې بيان کړي.

پوښتنې:

لاندې پوښتنې که سمې وي د (س) او که ناسمې وي د (ن) په توري په خپلو کتابچو کې ځواب کړئ:

١ـ استراليا يو لوی ټاپو دی.

٢ـ استراليا د هند سمندر په ختيځ کې پرته ده.

٣ـ د استراليا کشف د زياتو مسافرتونو او سمندري کشفياتو پايله وه، چې د اروپايانو په وسيله ترسره شول.

٤ـ استراليا خپله خپلواکي په ١٩٠١ م کال له انګلستان څخه ترلاسه کړه.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د انټرنټ يا کتابتون څخه د ګټې اخستنې په اساس د سمندري کشفياتو او د استراليا د کشف په باره کې يومخيزه مقاله وليکئ.

۲,۲ طبیعی جغرافیه

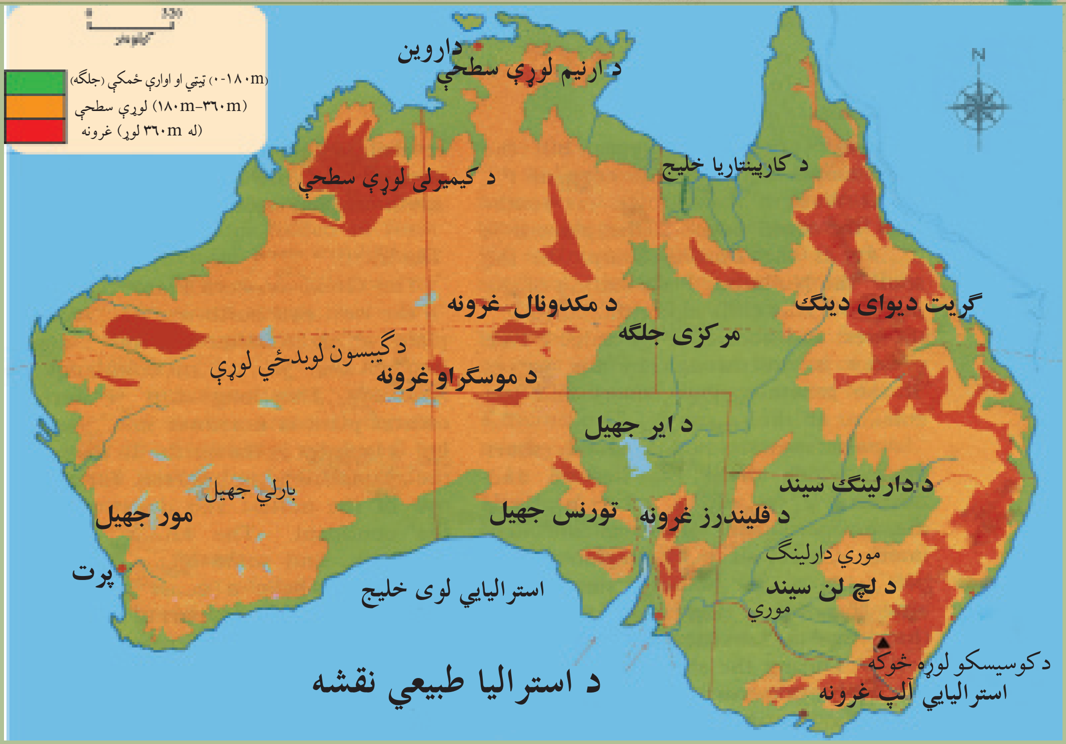

د استراليا طبيعي حالت څرنګه دي؟

استراليا چې داقيانوسيې ډېره کوچنۍ لويه وچه ده، له ټولو ټاپوګانو سره په مجموعي توګه په سوېلي نيمه کره کې موقعيت لري. د استراليا هېواد له جغرافيايي نظره کولای شو په څلورو بېلابېلو سيمو وويشو:

۱ـ منځنۍ دښتې، چې نسبتاً دځمکې لاندې زياتې اوبه لري.
۲ـ لويديځې لوړې (فلات) چې ډېر يې بيا بانونه او دښتې دي.
۳ـ ختيځه ساحلي برخه چې په حقيقت کې د ګريت ديواي دينګ(د اوبو لويه زيرمه) د غرونو ختيځې لمنې دي.
٤ـ ختيځ غرونه يا لوړې چې په (ګريت ديواي دينګ) مشهورې دي.

داستراليا طبيعي جغرافيه په څو بېلو بېلو برخو کې په لاندې ډول مطالعه کوو:

الف. غرونه:

- د استراليا زياتره غرونه په کومو برخو کې پراته دي؟

د استراليا په ختيځ کې د ګريت ديوای دينګ (Great Dividing) په نوم مشهور غرونه شته، چې له ۳۰۰۰ کيلو مترو څخه زيات اوږدوالی لري. د غرونو دا لړۍ د تسمانيا(Tasmania) له ټاپو څخه په سوېل کې پيل کيږي او د کپ يورک(Cape York) تر ټاپووزمې په شمال کې غزيدلي دي. د غرونو دا

لړۍ چې د منځني جګوالي لرونکي غرونه او لوړې سطحې لري، د سيندونو په وسيله سره جلا شوي دي. نوموړو غرونو خپلې لمنې د ختيځو سواحلو په لور او د لويديځ په لور تر هوارو سيمو پورې پراخه کړي دي. د ګريت ديواي ډينګ له غرونو څخه زيات لوی او واړه سيندونه سرچينه نيسي او آرام سمندر ته تويېږي. د استراليا نور غرونه د استراليا يي الپ (Australian Alps) په نامه شهرت لري، چې په حقيقت کې د (ديواي ډينګ) د غرونو يوه برخه ګڼل کېږي. دا غرونه چې د استراليا په سوېل ختيځ کې پراته دي، د سوېلي نوی ولز (New South Wales) په سيمو او د ويکتوريا (Victoria) په ختيځه سيمه کې يې لوړې سطحې جوړې کړې دي. ددې غرونو ډېره لوړه څوکه کوسيسکو (Kosciusko) ده، چې (۲۲۳۱) متره لوړوالی لري.

هغه غرونه چې د استراليا د ختيځو سيمو د اوبو سرچينه ده او پرګڼو ځنګلونو پوښل شويدي.

د استرالیایي الپ غرونه د تفریح او استراحت لپاره ښې سیمې لري او هم یې د اوبو ښې سرچینې جوړې کړېدي. په دې سیمه کې ډېر ملي ښوونه شته دي چې د ژمني سپورت (د سکې لوبو) لپاره په استرالیا کې یوازینی سیمه ګڼل کېږي.
همدارنګه د فلیندرز (Flinders) غرونه هم د دیوای دینګ د لویو غرونو یوه څانګه ده، چې په سوېلي استرالیا کې پراته دی.

د زده کوونکو د څوابونو لپاره د استرالیا او نوي زیلاند سپینه نقشه

د استراليا په منځنيو برخوکې د مک دونل (Macdonnell) غرونه او د موسگراو(Musgrave) غرونه ديادولو وړ دي. د استراليا په لويديځ کې هم مشهور غرونه شته دي چې د هامرسلي(Hamersley) په نامه يادېږي او لوړه څوکه يې بروس (Bruce) ده، چې د ۱۲۰۰ مترو څخه زيات لوړوالی لري. داستراليا په شمال کې مشهورې لوړې سطحې شته، چې دکيمبرلي (Kimberley Plateau) او ارنيم (Arnhem Land) په نامه شهرت لري او لوړوالی يې له (۸۰۰) مترو څخه زيات نه دی.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي، هره ډله دې له لاندينيو فعاليتونو څخه يو پای ته ورسوي او د خپل فعاليت پايله دې نورو ته وړاندې کړي.

۱ـ د استراليا څلور بېلابېلې سيمې دې د جغرافيې له نظره د نقشې پرمخ تثبيت او وښيي.

۲ـ د ګريت ديوای ډينګ دغرونو د ځانګو نوم دې واخلي او د نقشې پرمخ دې يې وښيي.

۳ـ د استراليايي الپ د غرونو اقتصادي اهميت دې توضيح کړي.

٤ـ د هغو غرونو چې د استراليا په لويديځ او شمال کې موقعيت لري، نوم واخلي او د نقشې پرمخ يې وښيي.

پوښتنې:

۱ـ استراليا په څو او کومو جغرافيايي سيمو کولای شو وويشو؟

۲ـ له ملي پېژنو څخه زموږ مقصد څه دی؟

۳ـ د استراليا غرونه دخلکو پر اقتصادي او ټولنيز ژوند څه اغېزه کولای شي؟

٤ـ ستاسو په نظر په استراليا کې غرونو د هغه هېواد خلکوته څه ستونزې اوڅه اسانتياوې پيداکړې دي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د استراليا او نوي زيلاند سپينه نقشه کاپي او يا يې په خپلو کتابچو کې رسم کړئ او تش ځايونه يې ډک کړئ.

ب. د استراليا سیندونه

د استرالیا د اوبو لګولو او اوبو د شبکې نقشه

ستاسو په نظر ولې په استرالیا کې زیات سیندونه شته دي؟

په دې لوی ټاپو کې د ډېرو لوړو برخو د شتون او د هغه د ځانګړي جغرافیایي موقعیت له امله چې له هرې خوایې سمندرونه چاپېر شوي دي، په دې ټاپو کې اورښت زیات دی. له همدې امله پکې ډېر سیندونه بهیږي چې زیاتره یې په آرام سمندر یا د هند په سمندر کې تویيږي.

د استرالیا مهم سیندونه عبارت دی له:

دارلینګ(Darling)، موري(Murray)، او لچ لن (Lachlan) څخه. دا سیندونه چې د لوی دیواي دینګ له ختیځو سیمو څخه سرچینه نیسي، په پای کې د استرالیا لوی خلیج ته تویيږي. د استرالیا د سیندونو ډېر لوی سیستم د موري ـ دارلینګ سیستم دی، د موري سیند که څه هم د دارلینګ له سیند څخه لنډ دی خو ددې سیستم له مهمو سیندونو څخه شمیرل کیږي، ځکه د دارلینګ نه ډېرې اوبه لري. د موري د سیند اوږدوالی ۲۵۷۰ کیلومترو او د دارلینګ د سیند اوږدوالي ۲۷۳۰ کیلومترونه رسیږي. ددې سیند د اوبو اخیستونکي حوزې مساحت ۱۸۷۲ زره کیلومتره مربع ته رسیږي. د موریا دوهمه لویه څانګه د مارامبیدجي (Murrumbidgee) سیند، چې ۱۶۹۰ کیلومتره اوږدوالی لري جوړوي.

ټول هغه سیندونه چې د موري ـ دارلینګ په سیستم کې شامل دي نامنظم دي. ددې سیندونو زیاتره اوبه

د بارانونو په واسطه او تریوې اندازې پورې د استرالیا د الپ د واورو د ویلي کیدو په اساس منځ ته راځي. له همدې امله د اوبو ډېر زیات د بت په دوبي کې وي. یعنې کله چې د اوبو سطحه د موري او دارلینګ په سیندونو کې لوړه شي، پرهوارو دښتو وراوړي او کله هم د تخریباتو او ویجاړولو لامل ګرځي. په دې وخت کې سیندونه له ځانه سره ډېر تخریب شوي توکي او د ډبرو ټوټې وړي، چې د بیړۍ چلولو کارونه له ستونزو سره مخامخ کوي. د موري ـ دارلینګ د سیستم سیندونه اقتصادي اهمیت هم لري، ځکه د هغو له اوبو څخه د ځمکو په خړو بولو کې ګټه اخیستله کیږي.

په شمال او شمال ختیځ کې مهم سیندونه عبارت دي له: میشل (Mitchell) او فلیندرز (Flinders) څخه چې د ګریت دیوای دینګ د غره له شمال ختیځ څخه سرچینه اخلي او دکارپنتاریا خلیج ته تویږي. همدارنګه د ویکتوریا Victoria، دلی (Daly) او اورد (Ord) سیندونه چې د استرالیا په شمال کې بهیږي او د تیمور سمندرګي ته تویږي د یادولو وړ دي.

د لویدیځې استرالیا ټولې برخې د اوبو له کمښت سره مخامخ دي. یوازې د هغې ډېرې لرې پرتې سیمې په ځانګړې توګه لندې لمنې یې د خپلو لوړو برخو سره ډېر خوړونه لري، چې د بارانونو په وخت کې د اوبو نه ډکیږي. د کال په زیاتره موده کې دا خوړونه وچ وي، ځکه حتی ددې برخې په ډېرو لرو پرتو سیمو کې وچکالي په کال کې تر ۳۰۰ ورځو پورې دوام مومي. د استرالیا د سطحې اوبو سرچینې سره له دې چې زیاته برخه یې تر وې دي د خلکو اړتیا نه پوره کوي، خو استرالیا د ځمکې لاندې اوبو ډېرې زیرمې لري. په دې لویه وچه کې دځمکې لاندې اوبو څخه د ګټې اخیستنې لپاره بېلابېلې حوزې تر مطالعې لاندې نیول شوي دي، چې د صنایعو او څرځایونو اړتیا وړ اوبه برابروي.

دا اوبه د ډېر منراليزه کيدو له امله د څښلو او د کروندو د خړوبولو لپاره دومره ګټورې نه دي. (د ځمکې لاندې اوبو) ډېره لويه حوزه په نړۍ کې هغه پراخه حوزه ده، چې د کارپنتاريا له خليج څخه يې د دارلينګ تر حوزې پورې پراختيا موندلې ده. په استراليا کې په ټوليزه توګه د ٦٥٠٠ په شاوخوا کې دځمکې لاندې اوبو څاګانې شته دي.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي، په دې هکله دې چې ولې د استراليا سيندونه غير ثابت رژيم لري بحث وکړي او دخپل بحث نتيجه دې نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

١ـ ايا د ځمکې لاندې اوبه په استراليا کې د خلکو ستونزې رفع کولای شي؟
٢ـ د هغو سيندونو نوم واخلئ چې د استراليا په شمال او شمال ختيځ کې پراته دي.
٣ـ د استراليا د سيندونو د اوبو بهير دکال په کوم موسم کې ډېر وي.
٤ـ ولې د موري ـ دارلينګ د سيندونو سيستم نامنظمه دی؟
٥ـ د موري ـ دارلينګ سيندونه کومې اقتصادي ګټې لري؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د استراليا د لويې وچې نقشه رسم کړئ او په هغې کې سيندونه په ځانګړی رنګ سره په نښه کړئ او نوروته يې وړاندې کړئ.

ج.جهيلونه

د استراليا ډېر لوی مالګين جهيل کوم دی؟

له استراليا څخه پرته د اقيانوسيې په نورو ټاپوګانو کې مهم جهيلونه نشته. ددې ټاپوګانو د طبيعي جوړښت شرايط داسې دي چې دجهيلونو د پيدايښت لپاره يې لاره چارې نه دي برابرې کړې.

د استراليا له مهمو جهيلونو څخه يو د اير(Eyre) جهيل دی چې په استراليا کې ډېر لوی مالګين جهيل دی. داجهيل د استراليا د سوېلي ايالت په شمال لويديځ کې د سيمپسون(Simpson) د دښتې په سوېل کې پروت دی.

د اير جهيل له دوو برخو څخه جوړ شوی دی چې يويې دشمالي اير لوی جهيل او بل يې د سوېلي اير کوچنی جهيل دی او د يوه طبيعي کانال په وسيله سره نښتي دي. د اير جهيل دملي پارک په سيمه کې پروت دی. د استراليا ډېره ژوره نقطه (کابو ۱۵ متره د سمندر له سطحې څخه ټيټه) هم په همدې جهيل کې پرته ده.

د اير جهيل په سوېل کې د تورنس(Torrense) او ګايردنر(Gairdner) په نومونو نور جهيلونه هم شته دی چې د ځمکې سطحه، يعنې بستر يې هم د مالګې په وسيله پوښل شوی دی. کله د ډېرې تودوخې له امله ددې جهيلونو اوبه براس کېږي او وچېږي. د استراليا نور جهيلونه چې داستراليا په سوېل لويديځ او لويديځ کې پراته دي، عبارت دی له: کارنګي(Carnegie) ، بارلی(Barlee)، مور(Moore) او داسې نورو څخه.

د ټولګي دننه فعالیت:

د استرالیا نقشې ته وګورئ هغه جهیلونه چې نومونه یې واخیستل شول د نقشې پرمخ یې په نښه او وښیاست.

پوښتنې:

۱ـ د استرالیا ډېره ټیټه نقطه په کوم جهیل کې پرته ده؟

۲ـ داسترالیا د مهمو جهیلونو نومونه واخلئ.

۳ـ څرنګه داسترالیا دځینو جهیلونو د ځمکې سطحه او یا بستر د مالګې په واسطه پوښل شوی دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د استرالیا جهیلونه دافریقا له جهیلونو سره پرتله کړئ، توپیرونه او ورته والی یې په خو کرښوکې ولیکئ.

د. اقلیم

د استرالیا د اب و هوا عمده سیمي

پورتنۍ نقشې ته وګورئ. د استرالیا اقلیم څرنګه دی؟

په استرالیا کې د فصلونو بدلون څکه منځته راځي چې د مرغومې د میاشتې په لومړي ورځ لمر د مرغومې پر دایرې (د سویلي عرض البلد په $۲۳\frac{۱}{۲}$ درجو) باندې عمود لګیږي نو څکه په سویلي نیمه کره کې اوړی پیل کیږي. څرنګه چې استرالیا په سویلي نیمه کره کې موقعیت لري نو څکه هلته د اوړي موسم وي. برعکس په شمالي نیمه کره کې ژمي وي چې دا موضوع د ځمکې د محور د کوږوالي (میلان) تابع دی. که چېرې په شمالي نیمه کره کې اوړی وي په جنوبي نیمه کره کې به د ژمي موسم وي.

د استرالیا د اقلیم یوه ډېره مهمه ځانګړنه هلته د لمر لرونکو ورځو ډېروالی دی. په عمومي توګه استرالیا یو تود هېواد شمېرل کېږي، د جدي کرښه یې له منځ څخه تیریږي تود دوبی او معتدله ژمي لري. د استرالیا زیاته برخه تر استوا لاندې اقلیم (سب تروپیک) او یوه شمالي برخه یې استوایي اقلیم لري. د استرالیا د مساحت لږ تر لږه په دریو کې دوه برخې داسې وچه ده چې د کښت او کروندې ورتیا نلري. د استرالیا په شمال کې، دوبی موسمي بارانونه لري، خو ددې هېواد په سوېل کې اورښت لرونکي بادونه، لویدیځ بادونه دي چې د ژمي په اوږدوکې لګیږي. د استرالیا په ځینو سیمو کې اورښت ډېر لږ دی او امکان لري چې د وچکالیو سبب شي. د استرالیا $\frac{۳}{۴}$ د شاوخوا په کال کې د ۲۵۰ ملي مترو څخه لږ اورښت لري چې په دې سیمو کې یې کرنه ډېره کمه ده. د استرالیا له $\frac{۱}{۳}$ نه لږه برخه، چې زیاتره یې غربي برخې دي په کال کې د ۵۰۰ ملي مترو په شاوخواکې اورښت لري.

استراليا د اب او هوا له نظره کولای شو په څو سيمو وويشو:

۱ـ حاره يي توده اب او هوا له لانده دوبي سره په شمال کې.

۲ـ معتدله توده اب او هوا ديوه وچ فصل سره د کوينزلند په سيمه کې.

۳ـ توده معتدله او لنده اب او هوا د جنوبي ويلز په څنډه او ويکتوريا کې.

بايد يادونه وکړو چې د استراليا زياتې مرکزي او لويديځې برخې صحرايي اقليم لري.

منبع: د پوهاند عارض د اقليم پيژندنې کتاب، ۱۳۸۶.

د ټولگي دننه فعاليت:

د استراليا د آب او هوا نقشې ته وگورئ او اقليمي بېلې بېلې سيمې پکې په نښه او وښاياست.

پوښتنې:

۱- د استراليا کومې سيمې صحرايي اقليم لري؟

۲ـ د استراليا کومې سيمې په منځنۍ توگه زيات کلنی اورښت لري؟

۳ـ ولې د استراليا اب او هوا توده ده؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

په دې هکله چې ولې د استراليا موسمونه د شمالي نيمې کرې د فصلونو معکوس دي، معلومات راټول او وړاندې يې کړئ.

۳,۲ د استرالیا سیاسی جغرافیه

استرالیا څرنګه اداره کیږي؟

استرالیا مشروطه شاهي فدرالي دولت یا پارلماني پاچاهي ده، چې د انګلستان ملکه یې په تشریفاتي توګه د دولت په سرکې ده. خو استرالیا په حقیقت کې یو فدرالي دولت دی چې اووه ایالتي پارلمانونه لري او هر پارلمان د هغه ایالت اړوند کارونه سرته رسوي او یو عمومي او ګډ پارلمان داسترالیا په مرکز، یعني د کانبرا په ښارکې شتون لري، چې د هیواد ټولې دندې سرته رسوي. دارنګه حکومت د امریکا له متحده ایالاتو او کاناډا دفدرالي حکومت سره ورته والی لري. ددې هیواد رسمي ژبه انګلیسي او پلازمینه یې د کانبرا ښار دی. د نوموړي هیواد زیاتره خلک د عیسوي دین پیروان دي. که د استرالیا سیاسي نقشې ته وګورئ، وینئ چې استرالیا په شپږو ایالتونو او دوه سیمو ویشل شوې، چې عبارت دي له:

۱ـ نیوساوت ولز(New South Wales) (جنوبي نوی ولز) چې په هغه کې د استرالیا دوه لوی ښارونه یعني سدني (Sydney) چې د همدې ایالت مرکز دی او کانبرا(Canberra) چې د استرالیا پلازمینه ده موقعیت لري. د سدني ښار، داسترالیا ډېر لوی ښار، ډېر مهم بندر او ددې هیواد مالي مرکز دی.

۲ـ د ویکتوریا(Victoria) ایالت، چې مرکز یې ملبورن (Melborne) دی.

۳ـ کوینزلند چې مرکز یې بریسبان(Brisban) دی.

٤ـ جنوبي استرالیا چې مرکز یې د ادلاید (Adelaid) ښار دی.

۵ـ لویدیځه استرالیا چې مرکز یې د پرت (Perth) ښار دی.
٦ ـ تسمانیا چې مرکز یې هوبارت دی اوپو ټاپو دی چې د جنوبي نوی ولز په جنوب کې موقعیت لري. دوه خپلواکي سیمې یې د پلازمینې کانبرا سیمه او شمالي سیمه ده.

د استرالیا حکومت په ۱۹۰۱م کال کې خپلواکی ترلاسه کړې ده. د استرالیا فدرالي پارلمان د ولسي جرگې چې ۱٤۸ غړي لري او دسنا (Senate) د مجلس چې ۷٦ غړي لري، لرونکی دی.

د ملبورن او سدني د ښارونو تصویر

د ټولگي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې د استرالیا د حکومت په ډول (طرز) بحث وکړي او د هرې ډلې استازي دې د خپل بحث نتیجه خپلو ټولگیوالوته بیان کړي.

پوښتنې:

۱ـ استرالیا په څو ایالتونو ویشل شوې ده، نوم یې واخلئ.
۲ ـ استرالیا په کوم کال اوله کوم هېواد څخه خپله خپلواکي ترلاسه کړه؟
۳ـ د استرالیا د حکومت ډول څرنگه دی؟
٤ـ د استرالیا پلازمینه په کومه برخه کې موقعیت لري؟

له ټولگي څخه بهر فعالیت:

په خپلو کتابچو کې د استرالیا سیاسي نقشه رسم کړئ او د ایالتونو نومونه یې په اړوندو ځایونو کې ولیکئ.

٤,٢ بشری جغرافیه

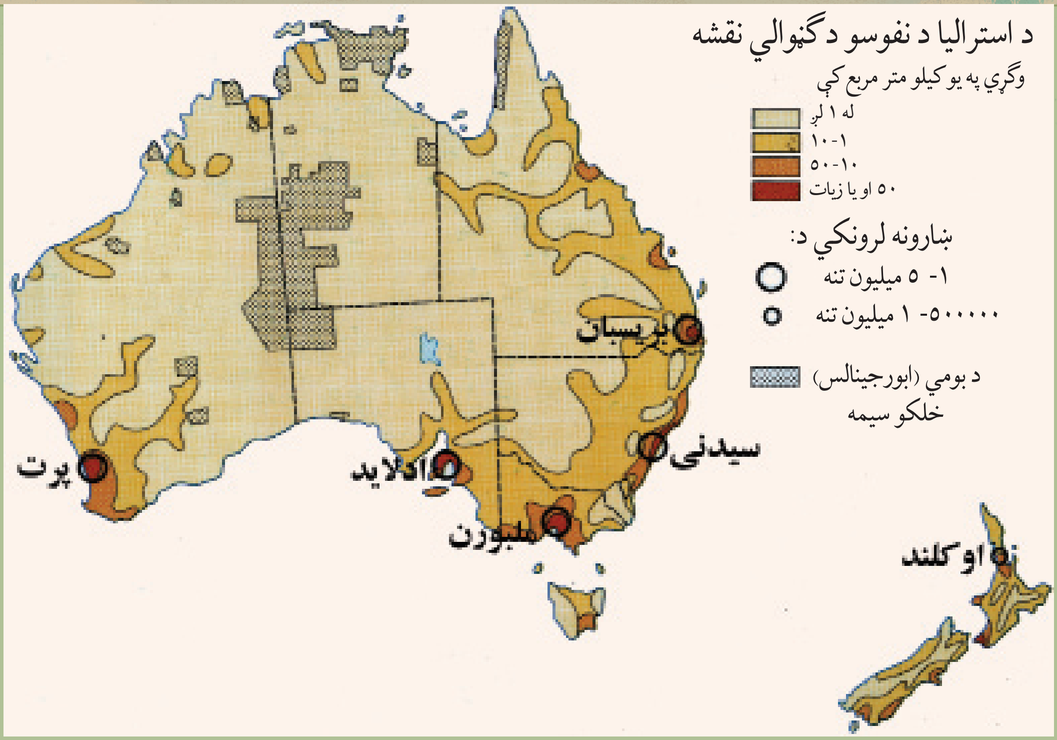

د استراليا د نفوسو او نژاد په هکله څه پوهیږئ؟

په دې برخه کې، لومړی د استراليا د نفوسو او نژاد او وروسته د استراليا د خلکو له دين او ژبې سره آشنا کيږئ.

د استراليا لومړنی استوګن هغه بوميان وو، چې د اسيا له سوېل ختيځ څخه هغه ځای ته کډوال شوي وو.

کله چې اروپايان له ۱۸۳۰ م کال څخه وروسته استراليا ته ورغلل په دې لوېې وچې کې له نيم ميليونو څخه لږو بومي خلکو ژوند کاوه. د استراليا بومي خلک توربخن پوستکی لري چې په (۵۵۰) قبيلو ويشل شوي وو او هره قبيله له څو طايفو څخه جوړه شوې وه. د اروپايي سپين پوستکو د کشفياتو له پيل سره چې دوه سوه کاله دمخه ترسره شول او د هغوی او د استراليا د بوميانو ترمنځ د جګړې په نښتو سره د بوميانو د نفوسو شمېر کم شو. په دې وروستيو کې د استراليا د بوميانو شمېر کابو ۶۰۰۰۰ تنو ته رسيده، خو اوس د هغوی د نفوسو وده د ژوند د ښو شرايطو په اساس يو ځل بيا زياته شوې او شمېر يې زيات شوی دی.

د استراليا نفوس تر ۱۹۲۰ م کاله پورې ۵ ميليونو تنوته رسيده. غير انګليسي مهاجرينو هم د استراليا نفوس زيات کړل او په ۱۹۴۵م کال کې يې وګړي (۷،۵) ميليونو تنوته ورسيدل، په داسې حال کې چې د هغوی يوازې نيم يې انګليسي وو.

د استراليا نوي مهاجرين له المان، هالنډ، ايټاليا، پولنډ او داسې نورو هېوادو څخه ورغلي دي. په استراليا کې په ۲۰۰۸ م کال کې له ۲۰ ميليونو څخه زياتو خلکو ژوند کاوه چې د نفوسو ګڼوالی يې په منځنۍ کچه په هرکيلومتر مربع کې ۳ تنو ته رسيده.

استراليا يو له هغو هېوادو څخه دې چې ډېری خلک يې په ښارونو کې ژوند کوي. د استراليا په سلوکې د

۸۵ په شاوخواکې وګړي په څو مهمو مرکزونو کې استوګنه لري، په داسې حال کې چې د استرالیا په کلیو او باندېو کې پراخې سیمې له اوسیدونکو څخه تشې دي. د استرالیا د وګړو لږ ترلږه له شپږو ملیونو څخه زیات په دوو لویو ښارونو سدني او ملبورن کې ژوند کوي. لکه څرنګه چې مو د مخه یادونه وکړه پرته له بومي خلکو څخه د استرالیا د خلکو په سلوکې د (۹۰) په شاوخواکې اروپایي سپین پوستکي(په تېره انګلیسان)، کابو ۷ په سلو کې اسیایان او کابو یو په سلوکې بومیان اونور جوړوي. سربېره پردې په دې ځای کې (دوه رګه) یا ګډ نژاد، چې له سپین پوستکو اوبومي خلکو څخه جوړشوي، د یادولو وړ دی.

د استرالیا د بومي د ماشومانو یو تصویر

د ټولګي دننه فعالیت:

د استرالیا د نفوسو د ګڼوالي نقشې ته وګورئ او دې لاندې پوښتنوته ځواب ورکړئ:

۱ـ په عمومي توګه د استرالیا په کومه برخه کې د نفوسو ګڼوالی زیات دی؟

۲ـ ستاسو په نظر ولې په هغه ځای کې د نفوسو ګڼوالی زیات دی؟

پوښتنې:

۱ـ د استرالیا بومیان له کوم ځای څخه استرالیا ته ورغلي او اوس د هغو شمېر څو تنوته رسیږي؟

۲ـ د استرالیا د اوسنیو نفوسو اکثریت کوم خلک تشکیلوي؟

۳ـ د استرالیا نفوس او مساحت له افغانستان سره پرتله او خپل نظر د هغو په باره کې ووایاست.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د استرالیایي بومیانو د نفوسو او اروپایي سپین پوستکو مهاجرینو د ځانګړنو په هکله معلومات را ټول کړئ او خپلو ټولګیوالوته یې توضیح کړئ.

دين او ژبه

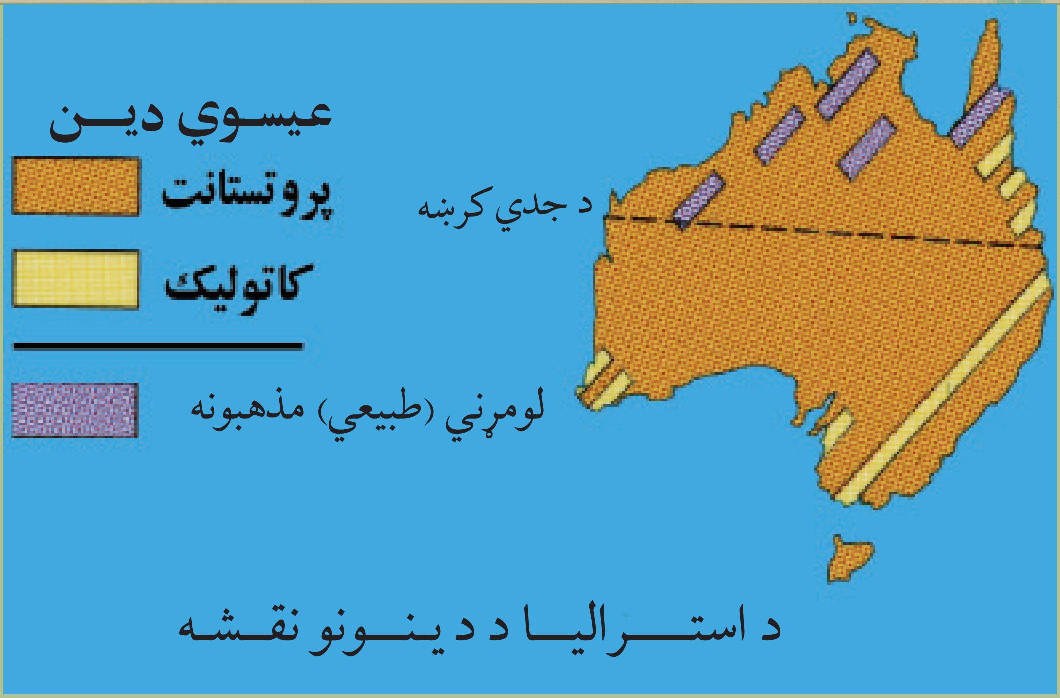

په استراليا کې کوم دين ډېر پيروان لري؟

په استراليا کې زياتره (ډېره کې) خلك عيسوي دي. پرته له عيسوي دين د ابتدايي مذهبونو پيروان، بت نمانځونکي او نور هم د استراليا او اقيانوسيې په ټاپوګانو کې ليدل کيږي.

د اسلام د دين پيروان هم په هغه ځای کې شته دي چې په اقليت کې دي، يو شمېر يهوديان هم په دې لويه وچه کې ميشت دي.

د استراليا رسمي ژبه انګليسي ده. په استراليا او د اقيانوسيې په نورو ټاپوګانو کې بيلابيلې ژبې شته دي چې ځينې دا ژبې له يوې ريښې څخه دي او ځينې يې هم يو له بله څخه ډېر توپير لري.

بايد يادونه وکړو چې د انګليسانو اوږده استوګنه ددې لويې وچې په غوره ټاپوګانو کې او په ځانګړې توګه په استراليا او نوي زيلاند کې ددې سبب شوې چې انګليسي ژبه په اقيانوسيه کې او په ځانګړې توګه په استراليا او نوي زيلاند کې عموميت ومومي. د اقيانوسيې د ټولو بومي ژبو په منځ کې (پولي نزي) زيات ويونکي لري.

په استرالیاکې د دینونو او د هغو د پیروانو په هکله د اضافي معلوماتو جدول

دین	پیروان یې په فیصدي
عیسویت	٦٨
بودیزم	٢,١
اسلام	١,٧
هندوایزم	٠,٤
نور مذهبونه	٢٧,٨

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې په استرالیاکې د دینونو په هکله او دویمه ډله دې د ژبو په باره کې بحث وکړي او د بحث پایله دې خپلو ټولګیوالو ته بیان کړي.

پوښتنې:

١- د استرالیا رسمي ژبه کومه ده او ستاسو په نظر ولې دا ژبه د رسمي ژبې په توګه ټاکل شوې ده؟
٢ـ د استرالیا د دینونو د نقشې څخه په ګټې اخیستې سره وواياست چې کوم دین په استرالیاکې زیات پیروان لري او ولې؟
٣ـ ستاسو په نظر په استرالیاکې د اسلام دین پیروان اصلاً له کومو اسلامي هېوادونو څخه هغه ځای ته مهاجر شوي دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د خپلو دوستانو او خپلوانو په مرسته په استرالیاکې د مهاجرو افغانانو په هکله معلومات ترلاسه کړئ چې افغانان او نور مسلمانان د خپلو دیني فرایضو د اداکولو لپاره هلته څه امکانات لري؟

۲ ، ۵ اقتصادي جغرافیه

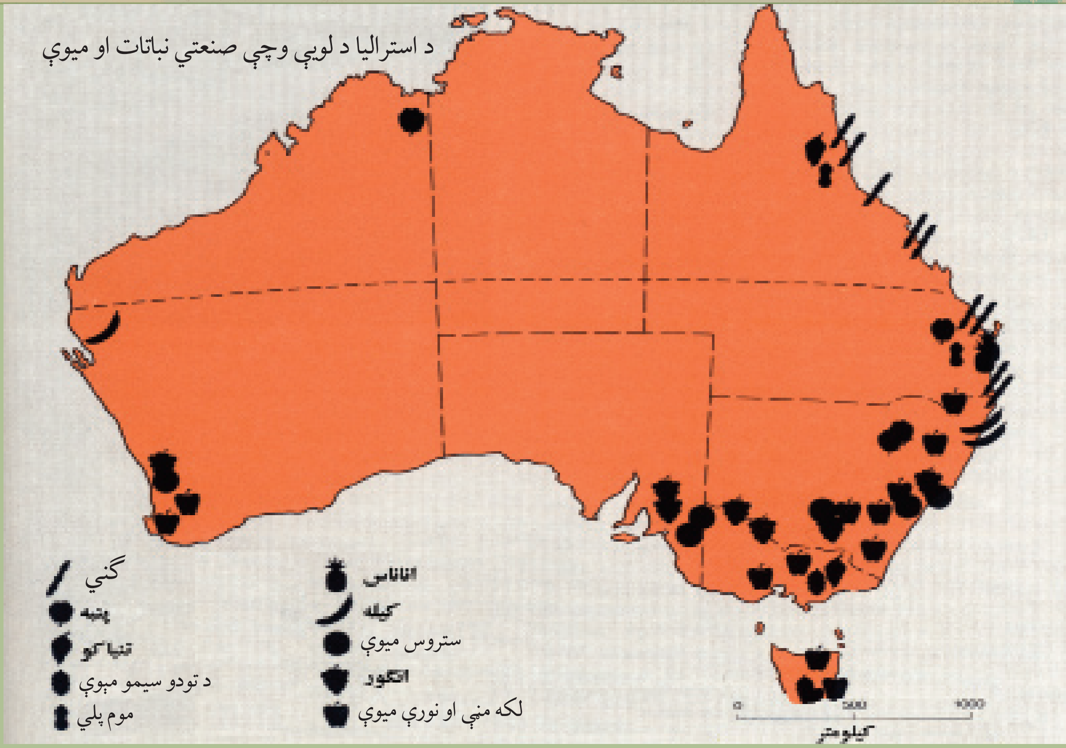

د استرالیا د اقتصادي پرمختګ نښې نښانې په څه کې وینئ؟

استرالیا چې لویدیځ کلتور لري، داسې هېواد دی چې د ازاد بازار داقتصاد سیستم لري او پرمخ تللی هېواد دی. دیوه تن کلنی عاید یې په منځنی توګه له ۲۳ زرو امریکایي ډالرو څخه زیات دی. ددې هېواد د چټک اقتصادي پرمختګ نښې په دې کې دی چې له یوه کرنیز حالت څخه په چټکۍ سره د صنعتي کیدو په حالت کې دی. په دې معنا چې په ۱۹۷۵م کال کې په سلوکې کابو ۱۵ خلک د کرنې په برخه کې بوخت وو او په اوسني وخت کې دا شمېره په سلوکې ۳ ته رسیږي. ددې هېواد د فعالو نفوسو د پاتې برخې په سلوکې ۲۶ په صنعت او په سلوکې ۷۱ د خدماتو په برخه کې بوخت دي.

کرنه او مالداري په استرالیا کې څرنګه ده؟

د کرنې د ځمکې او د اوبو له کمښت سره سره، استرالیا د کرنیزو غذایي توکو له مخې، په ځان بسیا هیواد دی. لکه چې دارنګه لړو وګړو او د ډول ډول اب او هوا لرونکو سیمو ددې هېواد په ځان بسیاینې سره مرسته کړې ده.

د غنمو کرنې د استرالیا په سلوکې ٦۰ کروندې ځانته اختصاص او بېلې کړې دي. د کښت سیمه یې په ویکتوریا او نیو ساوت ولزکې د ختیځو لوړو غرونو لویدیځې جلګې دي. همدارنګه، زیتون او انګور د مدیترانه یي اقلیم په ساحه کې له جنوب لویدیځ او ځینو جنوب ختیځو برخو او د معتدلو برخو کرنیز محصولات لکه: جوار، شفتالو، منې او ناک د تسمانیې د ټاپو له جنوب ختیځو سواحلو څخه لاس ته راځي. استرالیا ته مالداري له کرنې څخه غوره ده. لکه چې دارنګه ډېر کلونه د استرالیا اقتصادي بنسټ په

مالداری تکیه درلوده. طبیعي پراخو څر ځایونو او چمنونو چې د استرالیا د ټول مساحت په سلوکې کابو ۳٤ سیمه یې پوښلې ده، په دې لوی ټاټوکې د مالدارۍ د بشپړ رواج او پراختیا سبب شوي دي. په جنوب ختیځ کې د مورې او دارلینګ د سیندونو شاوخوا سیمې، د څارویو د ساتلو لپاره د څر ځایونو غوره سیمې دي. دې سیمو وروسته د پسونو د روزنې د مرکز په توګه پراختیا موندله او اوس په نیو ساوت ویلز کې د ۱۷۵ میلیونو پسونو په شاوخواکې پیداکیږي. وروسته د څارویو د ساتلو مرکزونه ، د کوینزلند سیموته لیږدیدلې دي. داوبو د کمښت له امله، د پسونو روزنه د لویدیځ لور ته لږ ه شوې او په مقابل کې یې د غوایانو ساتل زیاتیږي.

مالداری د استرالیا له اقتصادي غوره فعالیتونو څخه ده

استرالیا په نړۍ کې د وړیو د تولیدوونکو او صادروونکو لویو هېوادونو له ډلې څخه دی چې محصولات یې د جاپان، المان او د فرانسې هېوادونوته صادرېږي. همدارنګه استرالیا یو د غوښو د مهمو صادروونکو هېوادو له ډلې څخه دی، چې په دې ډول یې د غوښې صادرات د امریکا متحده ایالاتو، انګلستان، جاپان او کاناډا ته ترسره کېږي.

په استرالیا کې د یوې کروندې تصویر

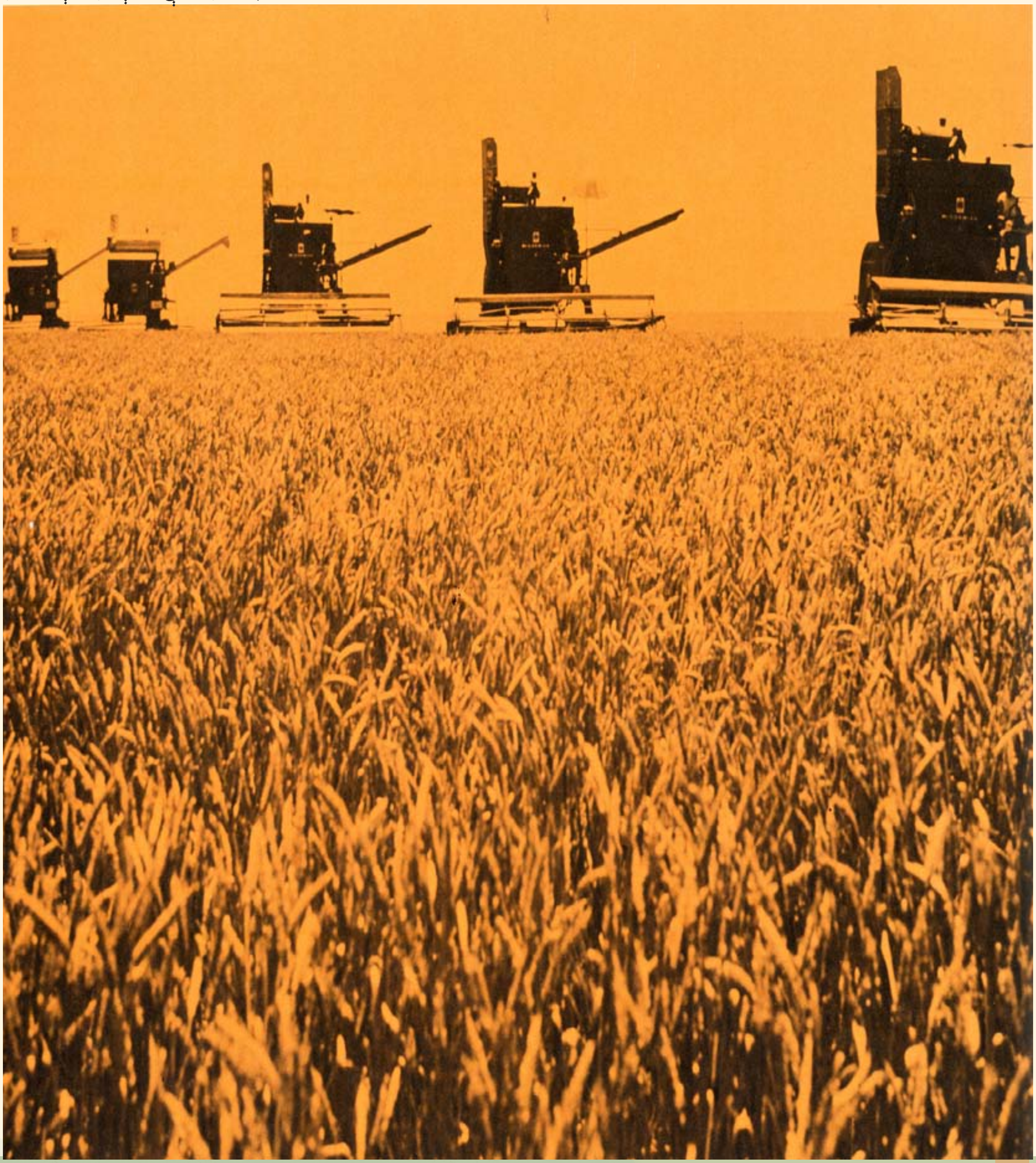

بوره هم ددې هېواد له غوره صادراتي توکو څخه شمېرل کېږي. همدارنګه دا هېواد په نړۍ کې د غنمو له سترو صادروونکو څخه ګڼل کېږي، چې د غنمو محصولات يې د روسيې، چين او منځني ختيځ هېوادو ته صادرېږي.

په استراليا کې د انګورو د محصولاتو تصوير

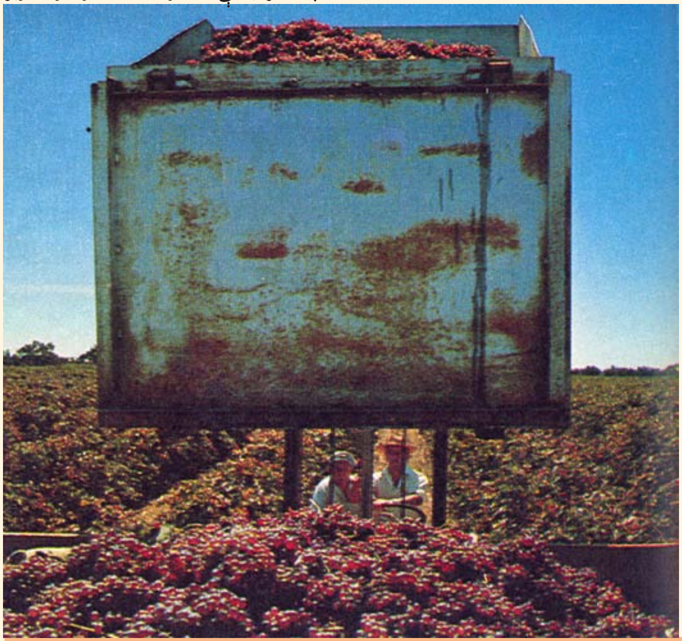

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي او هره ډله دې د استراليا د نقشې څخه په کار اخيستلو سره د ځړ ځايونو او د کرنيزو برخو نومونه واخلي او هغه دې دنقشې پرمخ وښيي.

پوښتنې:

۱- ولې مالداری په استراليا کې زياته وده کړې ده؟
۲ـ کوم ډول کرنيز محصولات په معتدلو سيمو کې موندل کېږي؟ نوموړې سيمې د نقشې پرمخ هم وښيي.
۳ـ د استراليا د ډېرو مهمو کرنيزو او د مالداري محصولاتو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د استراليا د اقتصادي پرمختګ دعواملو په هکله معلومات راټول او وړاندې کړئ.

کانونه او صنایع

د استرالیا کانونه او لارې

په استرالیا کې د کانونو او صنایعو حالت څرنګه دی؟

استرالیا د کاني توکو یو غوره تولیدوونکی او صادروونکی هېواد ګڼل کېږي. په ۱۸۵۱م کال کې په استرالیا کې د سرو زرو شته والي د انګلیسانو او نورو اروپایانو پام لرنه ځانته راواړوله او د هغو زیات شمېر استرالیا ته مهاجر شول.

د استرالیا له صنایعو څخه یو تصویر

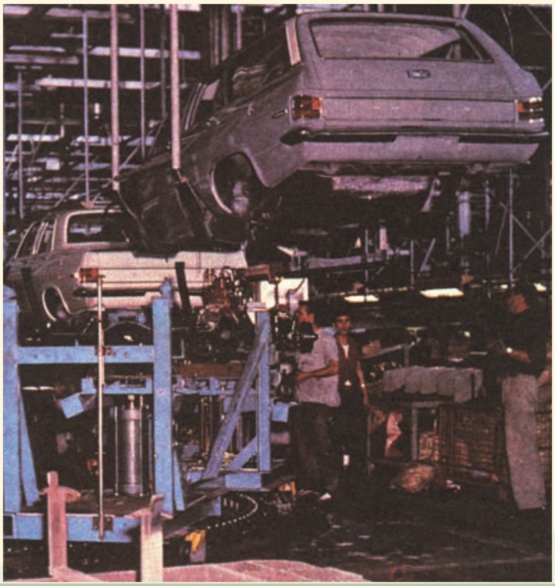

دا هېواد په نړۍ کې د اوسپنې د تولید دوهم هېواد او همدا ډول د بوکسیت، چې د المونیم د تولید لپاره ورڅخه ګټه اخیستل کېږي، ډېر لوی تولیدوونکی دی. نور کاني توکي چې په استرالیا کې ایستل (استخراج) کېږي عبارت دي له: سرو زرو، نکل، مس، سرب او یورانیم څخه. استرالیا د امریکې د متحده ایالاتو څخه وروسته په نړۍ کې د یورانیمو دوهمه لویه زېرمه په واک کې لري. د استرالیا د نفتو ډېره مهمه سیمه د باس په آبناء (Bass Strait) کې ده چې د تسمانیې د ټاپو او ویکتوریا په منځ کې پرته ده. دا هېواد کولای شي خپلې یوخه نفتي اړتیاوې

پوره کړی. په همدې سیمه کې د طبیعي ګازو تولیدات هم ترسره کیږي. استرالیا د ډېرو سکرو له صادروونکو هېوادونو له ډلې څخه هم دی.

صنعت په استرالیا کې څه وخت او څرنګه پرمختګ وکړ؟

له دوهمې نړیوالې جګړې څخه وروسته (د ۱۹۵۰ م کال څخه وروسته) د استرالیا صنایعو زیات پرمختګ کړی دی. په ۱۹۹۹ م کال کې ددې هېواد په کورنیو تولیداتو کې د صنایعو برخه په سلو کې شپږ ویشتو ته رسیدلې وه. ددې هېواد لرغوني صنایع د حیواني محصولاتو پربنسټ جوړې شوې وې، خو په اوسنۍ حالت کې د استرالیا د استهلاکي مالونو په صنایعو او درنو صنایعو کې چټکه وده لیدل کیږي. د بېلګې په توګه په دې وروستیو ۳۰ کلونو کې ددې هېواد د پولادو تولید شپږ برابره زیات شوی دی. د اوسپنې او پولادو صنایع هم زیاتره په نیو ساوت ولز کې ځای پر ځای شوي دي. له پولادو، د ودانیو له صنایعو او کاغذ جوړولو پرته، نورې غوره صنایع یې د غذایي توکو، کیمیاوي توکو او ټوکرانو څخه عبارت دي. د استرالیا صنایع زیاتره په هغو ځایونو کې متمرکز او ځای پر ځای دي چې د صنایعو د منځته راتلو لپاره پکې لومړني امکانات برابر دي او په ځانګړې توګه په هغو ځایونو کې چې د خرڅلاو او لګښت لپاره پکې لوی بازارونه شته دي. د استرالیا په صادراتو کې پر غنمو، غوښې او وړی سربیره چې مخکې مو ورځنې یادونه وکړه، د ډېرو سکاره، سره زر او ماشین الات شاملیږي. چې د ۶۹ میلیارده ډالرو په مجموعي ارزښت سره جاپان، د اروپا اتحادیې، د امریکا متحده ایالاتو، چین، او نورو اسیایي هېوادونو ته صادر شوي وو. د استرالیا واردات زیاتره ماشین الات، ترانسپورتي وسایل، کمپیوټر، مخابراتي وسایل، د دفترونو سامان الات، د خاورو تېل او پټرولي محصولات دي چې د ۷۷ میلیاردو ډالرو په ارزښت په ۲۰۰۰ م کال کې د اروپا له اتحادیې، د امریکا له متحده ایالاتو، جاپان او نورو اسیایي هېوادونو څخه وارد شوي وو.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د درس د متن او نقشې څخه په ګټې اخیستوسره د کانونو په هکله او دوهمه ډله دې د استرالیا د صنایعو په هکله سره بحث وکړي او د خبرو پایله دې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ یورانیم د استرالیا په کوم ایالت کې شته دي؟
۲ـ د اوسپنې کانونه زیاتره د استرالیا په کومه برخه کې دي؟
۳ـ د استرالیا غوره صنعتي سیمې په کوم ځای کې دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د استرالیا د وارداتو او صادراتو په هکله معلومات راټول او وړاندې یې کړئ.

۲، ۲ مواصلاتي جغرافیه

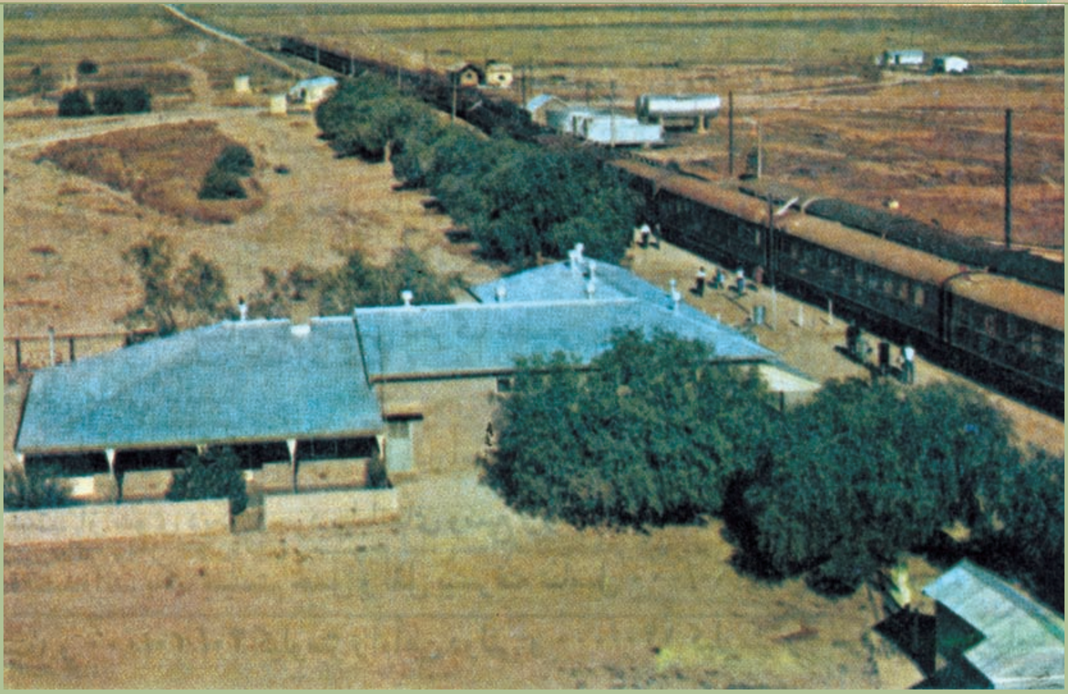

د استرالیا په مرکزي جلګوکې د ریل یو تم ځای

داسترالیا ځمکنۍ، د اوبو او هوایي ترانسپورټ په کومه سطحه کې دی؟

حمل او نقل په استرالیا کې د واټن له ستونزې او د نفوسو د نابرابرګڼوالي سره مخامخ دی. له بلې خوا د پراخو دښتو او د هېواد د ډېر پراخوالي شتوالی نه دی توانیدلی چې په دې ځمکه کې د پراخو شبکو د جوړولو مخه ونیسي. د ریل لومړنۍ کرښه په ۱۸۵۴ م کال کې د ملبورن او پورټ ـ ملبورن ترمنځ ایستل شوې ده. په استرالیا کې د ۴۰ زرو کیلومترو په شاوخوا کې د اوسپنې لارې (د ریل کرښې) او له ۹۰۰ زرو کیلومترو څخه زیاتې لویې لارې او د موټرو لارې شته دي. ددې لارو زیاتره د استرالیا په ختیځو، سوېلي او سوېل لویدیځو برخو کې جوړې شوي دي. ددې هېواد د اوسپنې دلارې ختیځه څانګه چې له شمال څخه سوېل خواته غزیدلې ده د بریسبان، سدني او ملبورن ښارونه له یوبل سره نښلوي. د اوسپنې دا لاره په سوېل کې لویدیځ لورته غزیدلې ده او د ادلاید څخه له تېرېدو وروسته د پرت بندرته د استرالیا په سوېل لویدیځ کې پای ته رسیږي.

د استرالیا له ډېرو سیندونو څخه د هغو د چټک بهیر له امله د اوبو د کورنیو لارو لپاره ګټه نه اخیستل کیږي، خو د استرالیا په سوېل کې له جهیلونو او ترېو حده پورې له سیندونو څخه د حمل او نقل لپاره ګټه اخیستل کیږي. استرالیا د بېړۍ چلولو ۵۲ بندرونه لري، چې له هغې جملې څخه سډني، ملبورن،

نیوکاسل، ادلاید، بریسبان، هوبارت او نور د یادولو وړ دي. د استرالیا بندرونه داوبو له لیارې نه یوازې د توکو د وړلو او راوړلو لپاره په نړۍ کې اهمیت لري، بلکې د استرالیا په دننه کې هم د حمل او نقل لپاره د بېلابېلو ایالاتو په منځ کې د استفادې وړ دي. د استرالیا هوایي لارو د دوهمې نړیوالې جگړې څخه وروسته زیاته پراختیا موندلې ده. د استرالیا هوایي ترانسپورت د هغو ښارونو تر منځ چې سره ډېر واټن لري د ډېر اهمیت وړ دی او ښه پرمختگ یې کړی دی. ټول لوی ښارونه یې هوایي ډگرونه لري. په دې هېواد کې ٤٤١ لوی او واړه هوایي ډگرونه شته چې له لازمو اسانتیاوو څخه برخمن دي.

د ټولگي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په درې ډلو وویشل شي او د استرالیا د ځمکنیو، اوبیزو او هوایي مواصلاتي لارو په هکله دې سره بحث وکړي او د خپل بحث پایله دې خپلو ټولگیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ استرالیا څو ډوله مواصلاتي لارې لري؟ د هغو نومونه واخلئ.
۲ـ ستاسو په نظریه استرالیا کې کوم ډول ترانسپورت ښه پرمختگ کړی دی؟
۳ـ ستاسو په نظر د توکو وړل او راوړل د کوم ډول ترانسپورت په وسیله ارزانه تمامیږي او ولې؟

له ټولگي څخه بهر فعالیت:

د استرالیا د مواصلاتو په هکله له انترنت، او د کتابتون څخه په گټې اخستنې سره یو مخ مقاله ولیکئ.

۲، ۷ اقیانوسیه

د استرالیا د لویې وچې او اقیانوسیې نقشه

د اقیانوسیې ټاپوګان په کوم سمندر کې موقعیت لري؟

اقیانوسیه د ډېرو ټاپوګانو نوم دی چې په ارام سمندر کې موقعیت لري. استرالیا یوازې یوه لویه وچه ده او د اقیانوسیې برخه نه ده. که څه هم ارام سمندر په یوازې توګه د ځمکې د کرې د مساحت په دریو کې یوه برخه نیولې ده، خو د اقیانوسیې ټاپوګان له (۱۳۰۰۰۰۰) کیلومترو مربع څخه لږ مساحت لري.

د نوي ګیني ټاپو (Papua New Guine) په سلوکې د ۶۰ په شاوخواکې او نوی زیلاند (New Zeland) په سلوکې ۲۰ د اقیانوسیې مساحت په برکې نیولی دی. او پاتې په سلوکې ۲۰ نورو ټاپوګانو پورې اړه لري. د اقیانوسیې ټاپوګان یې د جغرافیې له نظره په لاندې دریو ډلو ویشلي دي:

- ملانزیا (Melanesia) چې د استرالیا په شمال او ختیځ او د استوا کرښې په سویل کې پراته دي او د تورانو د ټاپوګانو معنا ورکوي. نوي ګینه ددې ټاپوګانو له ډلې څخه ده.
- د استوا د کرښې په شمال، د فلپین په ختیځ او د جاپان په سویل کې نور ټاپوګان موقعیت لري چې هغوته میکرونیزیا (Micronesia) یا کوچني ټاپوګان ویل کیږي.
- د ارام سمندر په مرکزي برخوکې یو شمېر نور ټاپوګان پراته دي چې د پلی نزیا (Polynesia) یا د زیاتو ټاپوګانو په نامه یادیږي. ددې ټاپوګانو له جملې څخه هاوایي په شمال او نوي زیلاند په سویل کې د یادولو وړ دي. اوقیانوسیه د جغرافیایي عرض او سمندر تر اغېزې لاندې، توده او سمندري اب و هوا لري. په اقیانوسیه کې د لنده بل او تودوخې کچه اکثر زیاته وي او په ټول کال کې یو ډول ده. ګمان کیږي چې د اقیانوسیې لومړني اوسیدونکي په زرګونو کاله د مخه له آسیا څخه هغه ځای ته مهاجر شوي دي. د اقیانوسیې ټاپوګانو ته

د رسیدلو لپاره لومړنیو مهاجرینو له کوچنیو بېړیو څخه ګټه اخیستې ده او په هغو ځایونو کې چې د پله جوړولو امکان درلوده پول یې جوړ کړی دی. د څو پېړیو په اوږدوکې خلك لږ لږ په بېلابېلو ټاپوګانو کې مېشت شول. په ۱۷۰۰ او ۱۸۰۰ میلادي کلونو کې اروپايي کاشفینو د اقیانوسیې له ډېرو ټاپوګانو څخه لیدنه وکړه او د ملانزیا، پلی نزیا او مکرونزیا د خلکو ظاهري او څرګند توپیر د هغو پاملرنه ځانته راوګرځوله. ددې ټاپوګانو اوسیدونکي معمولاً بېلا بېلې ژبې، دینونه او دود او دستورونه لري. وایي چې هغه خلك چې په دغو پورتنیو دریو سیموکې ژوند کوي له بېلابېلو نژادونو سره تړاو لري او ان دا ویل کیږي چې د ملانزیا ځینې اوسیدونکي د افریقا او هندي توروپوستکو مهاجرو څخه دي.

د ساموا یو بومي اوسیدونکی چې زوی ته د کبانو د ښکار د یادولو په حال کې دی.

سربېره پردې د ټاپوګانو تر منځ هم مهاجرتونه ترسره شوي، اروپایان او اسیایان هم په خپلو مهاجرتونوکې له بومیانو سره ګډ شوي دي.

- ملانزیان د اقیانوسیې د ډېرې تیتې ونې لرونکي خلك دي، توروپوستکي لري.
- میکرونزیان له ملانزیانو څخه یوڅه جګه ونه او روښانه پوستکي لري.
- پلی نزیان نسبت نوروته ډېره جګه ونه لري او د یادوشویو دریو نژادونو تر منځ ډېر روښانه پوستکي لري.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د ملانزیا ټاپوګان، دوهمه ډله دې د پلی نزیا ټاپوګان او دریمه ډله دې د میکرونزیا ټاپوګان د نقشې پرمخ په نښه او وښيي.

پوښتنې:

۱ـ د اقیانوسیې د دریو لویو ټاپوګانو نومونه واخلئ.
۲ـ د اقیانوسیې د ټاپوګانو خلك له نژادي پلوه په څو ډلو ویشل شوي دي؟ د هغو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د اقیانوسیې د نقشې له مخې د اقیانوسیې غوره ټاپوګان لست کړئ.

اقتصادي حالت

ناريال د اقيانوسيې ډير غوره محصول دی

د اقيانوسيې په ټاپوګانو کې کرنيز حالت څرنګه دي؟

د اقيانوسيې د ټاپوګانو ډېر غوره کرنيز محصول ناريال دي. کېله او د ډوډۍ رنګه مېوه لرونکې ونې هم ددې ټاپوګانو د ونو د غوره محصولاتو څخه ده. کاکائو، مرچ او قهوه يې هم د غوره کرنيزو محصولاتو له ډلې څخه شمېرل کيږي. په ټولو ځايو کې يې د خلکو ژوند د کرنې له لارې پرمخ وړل کيږي. په اقيانوسيې کې دوديزه کرنه رواج لري او ځمکې د کورنيو له خوا کرل کېږي. په ډېرو ټاپوګانو کې د خلکو د کښت او کب نيولو حق خوندي شوی دی. په اوسني وخت کې د اقيانوسيې د ټاپوګانو د کروندو زياته برخه د اروپايانو په واک کې ده.

د ډوډۍ ونه

خو ځينې کروندګر د خپلو ځمکو خاوندان دي. په ځينو کليو کې د کرنې ځمکې د يو کلي پر ټولو خلکو پورې اړه لري او ټول پکې ګډون لري. د اقيانوسيې ډېر پرمخ تللې هېواد نوی زيلاند دی.

د ټولو ټاپوګانو یوازینی صادراتي محصول کوپرا (Copra) د ناریال مغز دی. د ناریال له غوړو څخه د نباتي غوړیو او صابون په جوړولوکې هم ګټه اخیستله کیږي او نوره برخه یې د نړۍ بېلابېلو هېوادونوته صادریږي. د کیلې صادرات هم په دې ټاپوګانو کې له ځانګړي اهمیت څخه برخمن دي.

د اقیانوسیې په ټاپوګانو کې د کانو رایستل او د صنعت وده په کومه اندازه ده؟

د میکرونزیا او ملانزیا په ټاپوګانو کې د فسفاتو زیرمې مخ په تمامیدو دي. له دې کانونو څخه هر کال ۲،٦ میلیون ټنه ګټه اخسیتل شوې ده.

د ساده او لومړنیو بېړۍ جوړولو د صنایعو یو تصویر

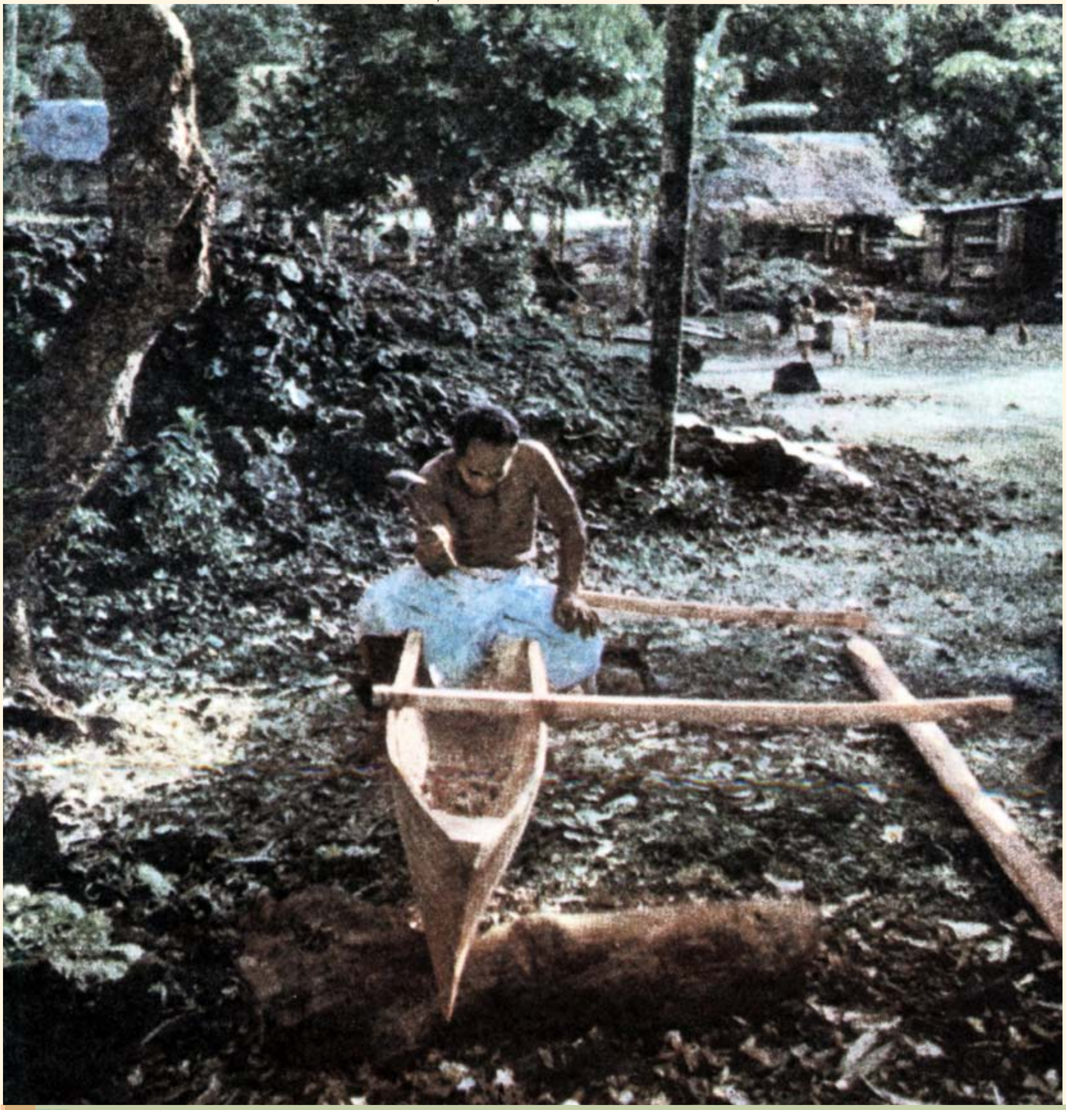

د کاني توکو له نظره ډېر بډای ټاپو نوی کالدونیا ده، چې په سلوکې ۹۰ صادرات یې کاني توکي او فلزات جوړوي. د اقیانوسیې د تولیدي فلزاتو له ډلې څخه نکل، کروم، اوسپنه، کوبالت، منگنیز، سره زر او مس دي.

د اقیانوسیې ډېر غوره صنایع د کرنیزو محصولاتو بنسټ لري. د ناریال د غوړیو جوړول، صابون، بوره او کنسرو جوړول له دې ډلې څخه دي. د سلیمان په ټاپوگانو، نوي گیني او لویدیځې ساموآکې د ترکانۍ د لرگیو د گټې اخستنې لپاره د اره کولو کارخانې جوړې شوې دي. د مکرونزیا او پلې نزیا په ټاپوگانو کې د صنعت وده ډېره لږه ده او خلک یې زیاتره په لاسي کارونو لگیا دي.

له سمندری ترانسپورټ څخه یو تصویر

پارويي کوچنۍ بيړۍ داقيانوسيې په سيمې کې د وړلو او راوړلو لپاره دوديزه وسيله ده او د کليو خلک له هغو ځخه د لنډو مسافرتونو او د مالونو د وړلو او راوړلو لپاره ګټه اخلي. د اوږده واټن مسافرتونو لپاره د بادباني او يا ماشين لرونکو بېړيو څخه ګټه اخيستل کيږي. په اوسني وخت کې د اقيانوسيې خلک له يو بل سره د اړيکو لپاره او يا د نړۍ له نورو هېوادونو سره د اړيکو لپاره بېړيو او هوايي الوتنو ته اړتيا لري.

د ټولګي دننه فعاليت:

د اقيانوسيې د ټاپوګانو د کرنيزو توليداتو په هکله دوه کسيزه بحث وکړئ او د خپلو خبرو پايله خپلو ټولګيوالوته بيان کړئ.

پوښتنې:

۱ـ د اقيانوسيې د ټاپوګانو ډېر غوره کرنيز توليدات کوم دي؟
۲ـ د اقيانوسيې د ټاپوګانو د ډېرو غوره کاني توکو نوم واخلئ؟
۳ـ د اقيانوسيې د ټاپوګانو د صنايعو بنسټ کوم توکي جوړوي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د اقيانوسيې په ټاپوګانو کې د حمل او نقل، مواصلاتي امکاناتو او خدمتونو په هکله معلومات راټول او وړاندې يې کړئ.

نوی زیلاند(New Zealand)

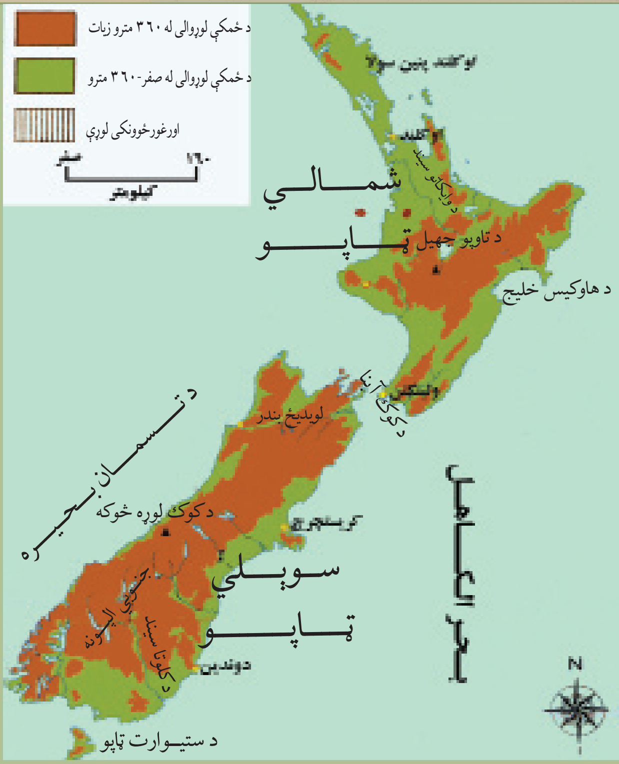

د اقیانوسیې مشهور هېواد نوی زیلاند څرنګه جغرافیایي ځانګړني لري؟

د نوي زیلاند هېواد په اقیانوسیې پورې اړوند دی، چې د بحر الکاهل په جنوب لویدیځ کې د ۱۶۰۰ کیلومترو په واټن د استرالیا په ختیځ کې موقعیت لري. دا هېواد د شمالي ټاپو او جنوبي ټاپو په نومونو دوه اصلي ټاپوګان او یو شمیر نور واړه ټاپوګان لري. د تسمانیا سمندرګي دا خاوره له استرالیا څخه بېله کړې ده. جنوبي ټاپو ډېره پراختیا لري او د کوک ابناء(Cook Strait) دا دواړه ټاپوګان له یوبل څخه بېل کړېدي.

د نوی زیلاند د مساحت نژدې درې پرڅلور برخې غرونو او غونډیو پوښلې دي چې ډېر مهم یې جنوبي الپونه (South Alps) نومیږي او دشمال ختیځ ـ جنوب لویدیځ پر لور د سمندرګي په اوږدوکې غزېدلي دي. د جنوبي الپونو ډېره لوړه څوکه د کوک څوکه ده، چې د ۳۷۰۰ مترو څخه زیات لوړوالی لري.

څرنګه چې نوی زیلاند زیاته پراختیا نه لري نو اوږده سیندونه هم پکې نه لیدل کیږي. د وایکاتو (Waikato) او کلوتا(Clutha) سیندونه ددې هېواد له نامتو سیندونو څخه دي. د نوي زیلاند زیاتره سیندونه لنډ دي او زیاته چټکتیا لري او له همدې امله د بریښنا د تولید او تامین لپاره ډېر مناسب دي. ددې هېواد له سیندونو څخه په اوبولګولو کې هم ګټه اخیستله کیږي. د استرالیا په خلاف نوی زیلاند د ډېرباران لرونکی هېواد دی او په ټولیزه توګه معتدل او سمندري لوند اقلیم لري.

د نوي زيلاند بشري او اقتصادي حالت څرنګه دی؟

نوی زيلاند له ۲۷۰ زره کيلومتره مربع څخه زياته پراختيا لري. دې هېواد په ۲۰۰۶ م کال کې د څلورميليونو څخه زيات وګړي درلودل. د نفوسو ګڼوالی يې په هر کيلومتره مربع کې ۱۵ تنو ته رسيږي. ددې هېواد په سلوکې اويا خلک اروپايي اصله دي، چې زياتره يې د انګلستان له هېواد څخه نوي زيلاند ته کډوال(مهاجر) شوي دي. خلک ددې هېواد په ټولو سيمو کې ژوند کوي او د درې مليونو په شاوخواکې يې په شمالي ټاپو او يو ميليون يې په جنوبي ټاپوکې ميشته دي. دنوي زيلاند مهم ښار اوکلند(Auckland) دی چې په هغه کې د نفوسو ګڼوالی زيات دی او د يوميليون په شاوخواکې وګړي لري.

د نوي زيلاند پلازمينه د ولينګټن ښار

ولینګټن چې د نوي زیلاند مرکز دی له ۳۰۰ زرو څخه زیات نفوس لري. نوي زیلاند یو عصري او پرمخ تللی صنعتي هېواد دی. ددې هېواد زیاتره ځمکې غرنۍ دي او دخاوري زیاته برخه يې په ساحلي جلګو کې کرکیلې ته برابره ده، چې په هغو کې په عمومي توګه غنم، اوربشې، جودر او د څارویو لپاره واښه کرل کیږي. مناسبې اب او هوا پراخو چمن زارونو او په کرنه کې له نویو فنونو او وسیلو څخه ګټې اخیستنې ددې هېواد د کرنې په پرمختګ کې مرسته کړې ده. په دغه هېواد کې کرنه وروسته له مالدارۍ څخه په دوهمه درجه کې راځي. د څارویو روزنه، په ځانګړې توګه پسه ددې هېواد په اقتصاد کې ځانګړې اهمیت لري.

طبیعي ښه چاپیریال، په نوي زیلاند کې مالداري پراخه کړېده.

ددې هېواد غوره کاني توکي فلزات دي، چې له هغې جملې څخه سره زر ددې هېواد د سپين پوستو د مهاجرت په لومړيو کلونو کې له مهمو صادراتو څخه و او د ډېرو سکاره هم په دې هېواد کې موندل کيږي.

د نوي زيلاند صنعت د خوراکي توکو د توليد، د کاغذ صنايعو، لرگيو او سيمه ييزو لگښتونو پر بنسټ باندې ولاړ دی، چې په هغو کې د سيندونو د اوبو له پراخو منابعو او بريښنا څخه گټه اخستل کيږي او په سلوکې ۱۸ ملي عايد جوړوي.

داوبو د بريښنا له قوې څخه گټه اخيستل

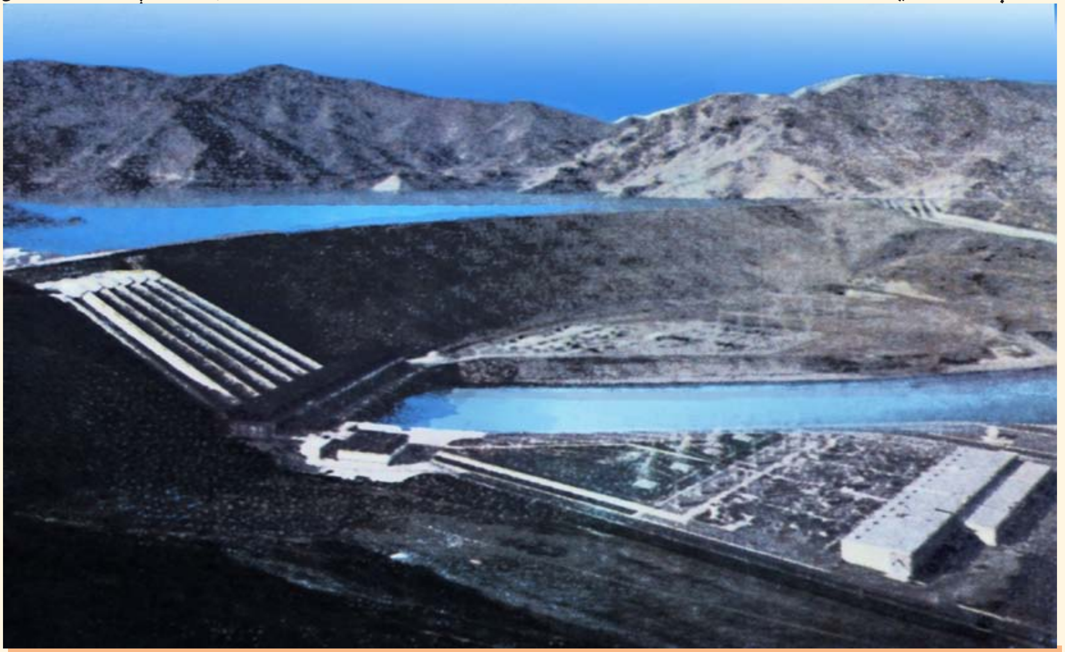

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې د نوي زيلاند له نقشې، عکسونو او د لوست له متن څخه په گټې اخيستلو سره، د لوست مهم ټکي راټول کړي اويه ټولگي کې دې يې بيان کړي.

پوښتنې:

۱ـ نوی زيلاند له څو لويو ټاپوگانو څخه جوړشوی او څه نوميږي؟
۲ـ د نوي زيلاند د نفوسو زيات شمېر په کوم ټاپو کې استوگنه لري؟
۳ـ د نوي زيلاند دغوره کرنيزو، کاني او صنعتي پيداوارو نوم واخلئ؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

له نقشې څخه په استفادې سره د نوي زيلاند موقعيت د طول البلد او عرض البلد د کرښو په اساس تثبيت او وليکئ.

۲ ، ۸ انتارکتیکا (جنوبي قطب)

په جنوبي نیمه کره کې د استرالیا د لویې وچې او اقیانوسي د ټاپوګانو موقعیت

د انتارکتیکا نقشه

- انتارکتیکا څرنګه کشف شوه؟

انتارکتیکا هغه لویه وچه ده چې زیاته برخه یې د جنوبي قطب د دایرې په جنوب کې موقعیت لري او د درې سمندرونو، یعنی ارام سمندر، اتلانتیک سمندر او د هند سمندر له خوا چاپېره شوې ده. هغه اوبه چې د انتارکتیکا په شاوخواکې شته دي کله کله یې هغه د جنوبي کنګل سمندر په نامه هم یادکړې دی. انتارکتیکا له آسیا، افریقا، شمالي امریکا او جنوبي امریکا څخه وروسته د نړۍ څلورمه لویه وچه ده چې د ۱۴ میلیونو کیلومترو مربع په شاوخواکې مساحت لري.

دا لویه وچه د نړۍ د ډېرو لیرې پرتو او منزوي وچو څخه ده چې د کنګل لویو ټوټو محاصره کړې ده.

له ۲۰۰ کلونو څخه د مخه تصور کېده، چې انتارکتیکا د اوسیدو وړ او د ښې اب او هوا لرونکې ځمکه ده، خو په ۱۷۶۸ م کال کې د انګلیس د سمندري قواوو یوه افسر د جیمز کوک(James Cook) په نامه وروسته له هغې نه چې ویې کولای شول په ډېر زیارسره ځان ددې لویې وچې شاوخوا ته ورسوي، خبرېې ورکړ چې حتی یو حیوان هم په دې کنګلونوکې د ژوند د دوام ورکولو توان نه لري. پنځوس کاله وروسته په ۱۸۱۸م کال کې یو امریکایي سمندر ګرځېدونکی د ناتانیل پالمر(Nathaniel Palmer) په نامه بریالی شو چې له جنوبي امریکې (ارجنټاین) څخه د جنوبي قطب (انتارکتیکا) ډېرې نیږدې نقطې ته ځان ورسوي.

په ۱۹۱۱م کال کې د دوو اکتشافي ډلو ترمنځ د انتارکتیکا د کشف لپاره یوه مسابقه رامنځ ته شوه چې یو انګلیسي هیئت د انګلستان د سمندري قواوو د یوه افسر په مشرۍ د روبرت فالکن سکات(Robert

په نامه او یو ناروېژي هیئت د یوناروېژي سمندر ګرځیدونکي په مشرۍ د روالد Falcon Scott) امونډسن(Roald Amundsn) په نامه په دې سیالۍ کې ګډون وکړ. ددې مسابقې وړونکی ناروېژي ډله وه چې د ۹۹ ورځو مسافرت له تېرولو څخه وروسته د دسمبر په څوارلسمې ورځې په ۱۹۱۱ م کال کې د ۲۹۹۳ کیلومترو د واټن په وهلو د جنوبي قطب نقطې ته ورسېدل او ناریژوي رپانده بیرغ یې هلته په یادګار پرېښود. وروسته کاپیتان سکات د ۱۹۱۲م کال د جنوري د میاشتې په ۱۷ (یوه میاشت وروسته) هغه ځای ته ورسید. ناروېژي ډله په سلامتۍ سره بېرته راورګرځیده، خو انګلیسي ډله په بېرته راتګ کې د واورې او کنګلونو سره مخامخ شوه او ټول یې مړه شول. په هغه ځای کې چې د هغوی جسدونه موندل شوي دي د انتارکتیا د مکتشف په یاد په همدې ځای کې یو څېړنیز مرکز جوړشوی، چې د اندو (اموندسن ـ سکات) په نوم نومول شوی دی.

د انتارکتیکا طبیعي حالت څرنګه دی؟

د انتارکتیکا په لویه وچه کې څوک نه اوسېږي، لاس یې نه دی خوړلی او په کنګلونو پوښلې ده. دا لویه وچه پراخه دښته او هواره نده، بلکې جګه سطحه ده چې په کنګل او واورې څخه پوښل شوې ده. په دې لویه وچه کې څه په شاوخوا او څه د قطب په مرکز کې د غرونو ډېرې لړۍ شته دي. انتارکتیکا د ځمکې ډېره لوړه لویه وچه ده، چې منځنۍ لوړوالی یې د سمندر له سطحې څخه ۱۸۳۰ متره دی.

د جنوبي قطب په ترڅ کې د ګډون کوونکو هېوادونو بیرغونه او د کاشفینو د ډلې غړي.

جنوبي قطب ډېره سړه هوا لري چې په ژمي کې د سانتي ګراد تر منفي ۸۹ درجو پورې رسيږي. هيڅ بوټي په دې لويه وچه کې د لوييدو او ودې توان نلري، يوازې ددې لويې وچې په ځينو برخوکې ځنې بوټي لکه (ګل سنګ) شنه کيږي او د جنوبي قطب په شاوخوا اوبوکې د سمندري حيواناتو ځينې ډولونه هم ژوند کوي.

په يوه کوچنۍ برخه کې چې کومې څېړنې د کانونو د کشف لپاره ترسره شويدي، څرګندوي چې په انتارکتيکا کې د اوسپنې، ډبروسکارو، نفتو، ګازو اونورو کاني موادو زېرمې شته دي، خو د زيات لګښت له امله يې اوس استخراج ته کومه ليوالتيا نشته دی.

په جنوبي قطب کې د اربوس اورغورځوونکی غر

د قطبي حیواناتو څخه یو تصویر

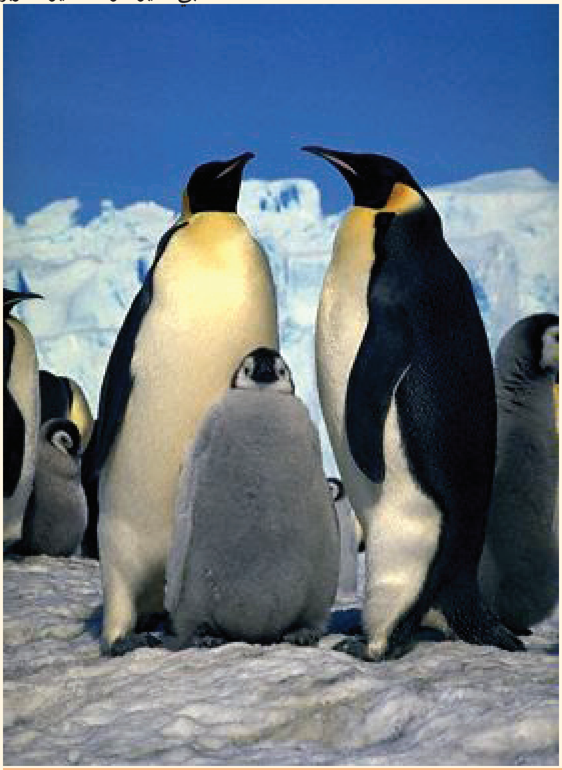

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، لومړی ډله دې د انتارکتیکا د لویې وچې د کشف په هکله او دوهمه ډله دې په دې هکله چې ولې تر اوسه دا لویه وچه د استوګنې وړ نه ده بحث او خبرې اترې وکړي او د خپل بحث پایله دې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ انتارکتیکا په کوم ځای کې موقعیت لري او د کومو سمندرونو په وسیله چاپېره شوې ده؟
۲ـ د انتارکتیکا د کاشفینو نومونه واخلئ.
۳ـ د جنوبي قطب اب او هوا څرنګه ده؟
٤ـ د انتارکتیکا د لویې وچې د اټکلي کانونو په باره کې معلومات ورکړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

په یو دېرشم لوست کې ورکړشوي شکلونه توضیح کړئ او د هغو په هکله خپل نظر په څو کرښو کې ولیکئ.

د دويم څپرکي لنډيز

– د استراليا لويه وچه په حقيقت کې يو لوی ټاپو دی چې په جنوبي نيمه کره کې د ارام سمندر او د هند سمندر په اوبو کې پروت دی.

- کابو پنځوس زره کاله مخکې لومړني خلك استراليا ته راغلل. ددې ځمکې بومي خلك د ابورجينالس (Aboriginals) په نامه يادېږي.

- دا لويه وچه په شپاړ سمه او اووه لسمه پېړۍ کې د اروپايانو د سفرونو او زياتو سمندري کشفياتو په لړکې کشف شوه. ددې لويې وچې مشهور غرونه گريت ديوای دينگ (Great Dividing) دي چې په ختيځ کې يې له شمال څخه تر سوېل پورې غزېدلي دي او د اوبو مهمې سرچينې هم جوړ وي.

- د استراليا ډېر مهم سيند موري (Murray) دی، چې درې څانگې لري، نوموړی سيند د ديوای دينگ د غرونو له برخو څخه سرچينه اخلي او د استراليا لوی خليج ته تويېږي.

- اير (Eyre) په استراليا کې ډېر لوی مالگين جهيل دی، چې د استراليا ډېره ژوره نقطه هم په همدې جهيل کې موقعيت لري.

- د استراليا زياته برخه تحت استوايي اقليم او يوه شمالي برخه يې استوايي اقليم لري. د استراليا په دريو کې کابو دوه برخې وچه ده، چې د کرنې وړ نه ده.

- استراليا فدرالي دولت دی چې په شپږو ايالتونو او دوو سيمو ويشل شوی دی او مرکز يې د کانبرا ښار دی.
- د استراليا زياتره وگړي اروپايي سپين پوستي عيسوي دي چې په انگليسي ژبه خبرې کوي.

- استراليا يو پر مخ تللی هېواد دی چې زياتره خلك يې د خدماتو په برخه کې بوخت دي. ددې هېواد غوره صادرات وړۍ، غوښه، غنم، د ډبروسکاره، سره زر او ماشينونه او واردات يې ترانسپورتي وسايل، ماشينونه، د مخابرې وسيلې او پترولي محصولات دي.

- استراليا د حمل او نقل ټول ډولونه او د مواصلاتو پر مختللي وسايل لري.
- اقيانوسيه ډېر ټاپوگان لري چې ډېر لوی ټاپو يې د پاپوا نيوگيني (Papua New Guine) ټاپو دی. ددې ټاپوگانو خلك بېلا بېلې ژبې، دينونه او دودونه او دستورونه لري.

- د اقیانوسیې د ټاپوګانو ډیر مهم کرنیز محصول ناریال دي

- نوی زیلاند د اقیانوسیې له مشهورو هېوادو څخه دی چې یو عصري او صنعتي پرمخ تللی هېواد دی.

- د انتارکتیکا (سوېلي قطب) په لویه وچه کې څوک نه اوسېږي، لاس یې نه دی خوړلی او په کنګلونو پوښلې ده. ددې لویې وچې مرکزي نقطه د یوې ناروېژي او انګلیسي ډلې له خوا په ۱۹۱۱ میلادي کال کې کشف شوه.

- انتارکتیکا د هوا د سړښت او طبیعي نا مناسبه شرایطو له امله تر اوسه د استوګنې وړ نده او له طبیعي زیرمو څخه یې هم ګټه نه اخیستله کیږي.

د اقیانوسیې د ځینو مستقلو هېوادونو د جغرافیایي ځانګړنو جدول

ګڼه	هېوادونه	مرکز	مساحت په کیلومتر مربع	د وګړو شمیر په ۲۰۰۸م کال کې	د وګړو ګڼوالی په یو کیلومتر مربع کې
۱	پاپوانیوګیني	پورټ مورسبي	٤٦٢٨٤٠	٥٩٣١٧٦٤	۱۲/۸
۲	پالائو	کورور	٤٥٩	۲۱۰۹۳	٤٦
۳	تونګا	نوکو الوفا	۷٤۷	۱۱۹۰۰۹	۱٥۹/۳
٤	تووالو	وایاکو	۲٤	۱۰٤۰۰	٤۰۷/۷
٥	ختیځ تیمور	دیلي	۱٤۸۷٤	۱۱۰۸۷۷۷	۷٤/٥
٦	نوی زیلاند	ولینګټن	۲۷۰٥۳٤	٤۱۷۳٤٦۰	۱٥/٤
۷	ساموا	اپیا	۲۸۳۱	۲۱۷۰۸۳	۷٦/۷
۸	د سلیمان ټاپوګان	هونیارا	۲۸۸۹٦	٥۸۱۳۱۸	۲۰/۱
۹	فیجي	سووا	۱۸۲۷٤	۸٥٥۰۰۰	٤٦/۷۹
۱۰	کیریباتي	جنوبي - تاراواي	۷۲٦	۱۱۰۳٥٦	۱٥۲
۱۱	د مارشال ټاپوګان	ماجورو	۱۸۱	٦۳۱۷٤	۳٤۹
۱۲	میکرونزیا	پالیکیر	۷۰۲	۱۰۷٦٦٥	۱٥۳
۱۳	نائورو	یارن	۲۱	۱۳۷۷۰	٦٥٥/۷
۱٤	وانواتو	ویلا بندر	۱۲۱۸۹	۲۱٥٤٤٦	۱۷/۷

اصطلاحات

الف:

- اپارتاید: د سپينو او تورو خلكو سره بېل بېل چلند او تر منځ يې توپير چې له ۱۹۴۸ميلادي كال څخه يې د سوېلي افريقا په هېواد كې قانوني بڼه درلوده.
- استوايي اقليم: اقليمي سيمه چې د استوا د كرښې په شاوخوا كې پرته ده او د استوايي باراني ځنگلونو د اقليم او سوانا ساحه په كې شامله ده.
- اقتصادي جغرافيه: هغه جغرافيه چې د ډول ډول توكو د توليد، وېش او لگښت په هكله بحث كوي.
- اوربښت (بارنده گي): ټولې اوبه، واوره او ږلۍ چې له ورېځو څخه اوري، اوربښت ورته ويل كېږي.
- استوايي ځنگلونه: د استوايي سيمو ځنگل چې د شمالي عرض البلد له ۷ درجونه د جنوبي عرض البلد تر ۷ درجو پورې شتون لري، د تودې او لندې هوا، او ډېرو بارانونو لرونكى او پرته له وچ او بې بارانه فصل وي.

ب:

- بوميان: هغه خلك چې د يوې سيمې د لومړنيو اوسيدونكو په توگه پېژندل شوي وي.
- بشري جغرافيه: بشري فعاليتونه، د نفوسو او بشري ټولنو جغرافيايي وېش د ژوندانه د چاپېريال په اړه مطالعه كوي.
- براس (تبخير): د مايع د فزيكي حالت بدلون په براس (بخار).

ت:

- توپوگرافي: توپوگرافي له دوو يوناني كلمو څخه اخيستل شوې يعنې (توپو) د ځاى په معنا او (گرافي) د رسمولو يا تشريح په مفهوم، چې د هرې سيمې د طبيعي يا مصنوعي جوړښتونو رسمولو يا ښوولو ته توپوگرافي ويل كيږي.
- توريزم: هغه خلك چې د سفر امكانات لري او د خپل فراغت وخت په يوه بله سيمه كې تېروي د سيلانيانو (توريستانو) يا نړۍ گرځيدونكو په نامه يادېږي. هغه هېوادونه چې ښې توريستيكي سيمې لري او د سيلانيانو د راكښلو سبب گرځي زياته شتمني لاسته راوړي.

- تکتونیکي ساحه: د ځمکې په مخ (قشر) کې یوه ساحه ده چې په هغه ځای کې ډول ډول جوړښتونه لکه لوړې برخې، ټیټې برخې، ګونځې، درزونه، چاودونه او نور جوړ شوي وي.

د:

- د باراني ځنګلونو د اقلیم ساحه: هغه اقلیم چې ټول کال ورسره اورښت مل وي.
- دبت (Debit): د اوبو اندازه چې له سیند څخه په یوه ټاکلي وخت کې له یوې ټاکلې نقطې څخه تیریږي او د سیند د اوبو د حجم د اندازه کولو لپاره ورڅخه استفاده کیږي.
- د سکي لوبې: یو ډول ژمنی لوبې دي چې له واورونه ډکو غرونو کې تر سره کیږي.
- د ستپ اقلیم: وچ اقلیم چې په دوبي کې د لنډې مودې باران لري.
- د نفوسو کثافت یا ګڼوالی: په هر کیلومتر مربع کې د استوګنو وګړو اوسط.
- د سیند خوله یا مصب: هغه ځای دی چې سیند سمندرګي یا سمندر ته تویږي او ور سره یو ځای کیږي؟
- د لتا (Delta): د سیند خوله یا د سیند په خوله کې د رسوبي موادو یوه سیمه چې د ځمکې هواریدو او د سیند د څانګه کیدو سبب ګرځي.

ژ:

- ژبه: منظمه غریزه وسیله ده چې انسان یې د خپلو خلکو سره د اړیکو لپاره کاروي.

س:

- ستپ: نیم وچ اقلیم لرونکې برخې چې په هغو کې بوټي او ونې په شیندلي او یا ټل ټل ډول لیدل کیږي.
- سوړ اقلیم: هغه اقلیمي ساحه چې د تونددرا اقلیم، د واورو اقلیم او د لوړو غرونو د اقلیم لرونکې ده.
- سوداګري (تجارت): د محصولاتو او توکو پلورل او پېرودل.
- سمندري کشفیات: د بېړۍ په وسیله سمندري سفرونه د ناپیژندل شویو سیمو د کشف لپاره.
- سیاسي جغرافیه: د جغرافیې یوه برخه ده چې د هېوادونو د سرحدونو او څلور خواوو، کورنیو او بهرنیو اړیکو، اداري او ټولنیزو تشکیلاتو او داسې نورو په باره کې بحث کوي.

ص:

- صادرات: بهرنيو هېوادونو ته د پلورلو لپاره د محصولاتو لېږل.
- صنعت: د محصولاتو يا توکو د شکل بدلون، په ځانګړې توګه د ماشين په وسيله.

ط:

- طبيعي جغرافيه: د ځمکې پديدې او جوړښتونه (عوارض) تر څېړنې لاندې نيسي.

ک:

- کلتور: ټول دودونه او دستورنه چې د يوې ډلې خلکو له خوا زده شوي وي او په سمبولونو، اتلانو، رواجونو او ارزښتونو باندې پېژندل کيږي.
- کانال: د انسان په وسيله د دوو سمندرګيو او يا سمندرونو د ارتباط او د حمل و نقل د اسانتياوو لپاره د وچې کيندل. کيدای شي چې د دوو سيندونو په منځ کې هم کانال وکيندل شي او دوه سيمې سره ونښلوي.

م:

- مديترانه يې اقليم: هغه اقليم دی چې دوبی يې تود او وچ اوژمی يې ملايم او باراني وي.
- ملي پارک (National Park): طبيعي با ارزښته ترلې سيمه، چې لږ تر لږه لس زره هکتاره وي او د دولت له خوا يې ساتنه کيږي.
- مهاجرت: د خلکو خوځښت او ځای په ځای کيدل د هېواد دننه او يا د سرحداتو څخه بهر. کورني او بهرنی مهاجرتونه د اقتصادي، سياسي او طبيعي بېلا بېلو عواملو له امله تر سره کيږي.
- ملي نا خالص عوايد: د ټولو محصولاتو ارزښت دی چې په يوه هېواد کې په بېلا بېلو برخو کې په يوه کال کې توليدېږي.

مواصلاتي جغرافيه: د جغرافيې يو څانګه ده چې د وچو، اوبو او هوايي لارو په باره کې بحث کوي.

ن:

- نژاد: یوه ډله خلك چې د طبیعي، وراثت او اصالت له نظره یو ډول خصوصیات لري، یعنې د قیافې، د ونې جګوالی او ټیټوالی، د سترګو، ویښتانو او پوستکی د رنګ ځانګړنې یې ورته والی ولري.

و:

- واردات: په بهرنیو هېوادونو کې د محصلاتو او توکو پېرودل او هېواد ته دننه یې راوړل.
- وچ اقلیم: هغه اقلیمي سیمه چې د ستپ اقلیم او صحرایي اقلیم پکې شامل دي.

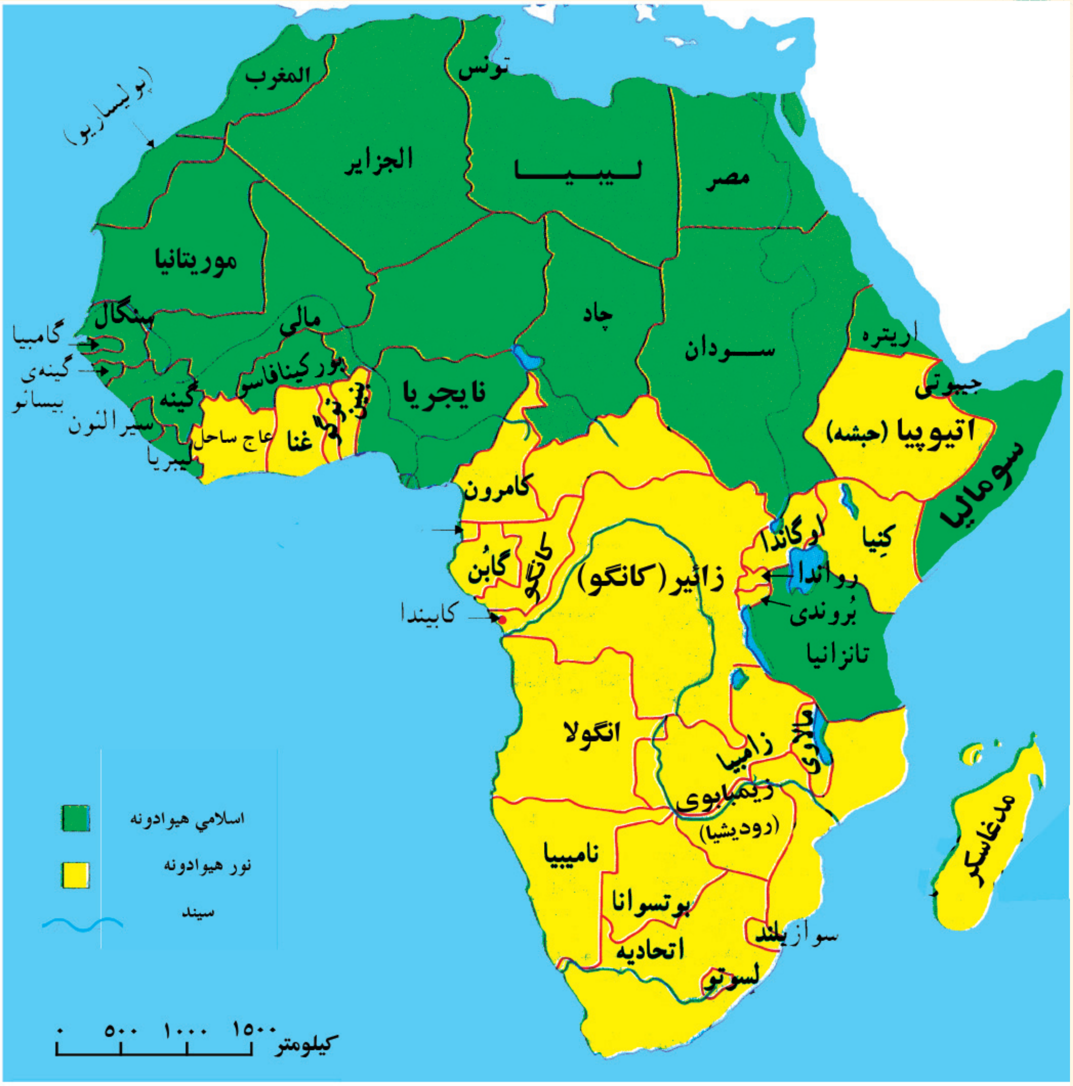
المغرب
تونس
(پولیساریو)
الجزایر
لیبیا
مصر
موریتانیا
سنگال
گامبیا
گینه‌ی بیسانو
مالی
بورکینافاسو
گینه
سیرالئون
لیبریا
عاج ساحل
غنا
نایجریا
چاد
سودان
اریتره
جیبوتی
اتیوپیا (حبشه)
سومالیا
کامرون
گابن
کانگو
زائیر (کانگو)
کابیندا
اوگاندا
روآندا
بروندی
کنیا
تانزانیا
انگولا
زامبیا
مالاوی
زیمبابوی (رودیشیا)
نامیبیا
بوتسوانا
اتحادیه
سوازیلند
لسوتو
مدغاسکر
اسلامي هیوادونه
نور هیوادونه
سیند
۰ ۵۰۰ ۱۰۰۰ ۱۵۰۰ کیلومتر

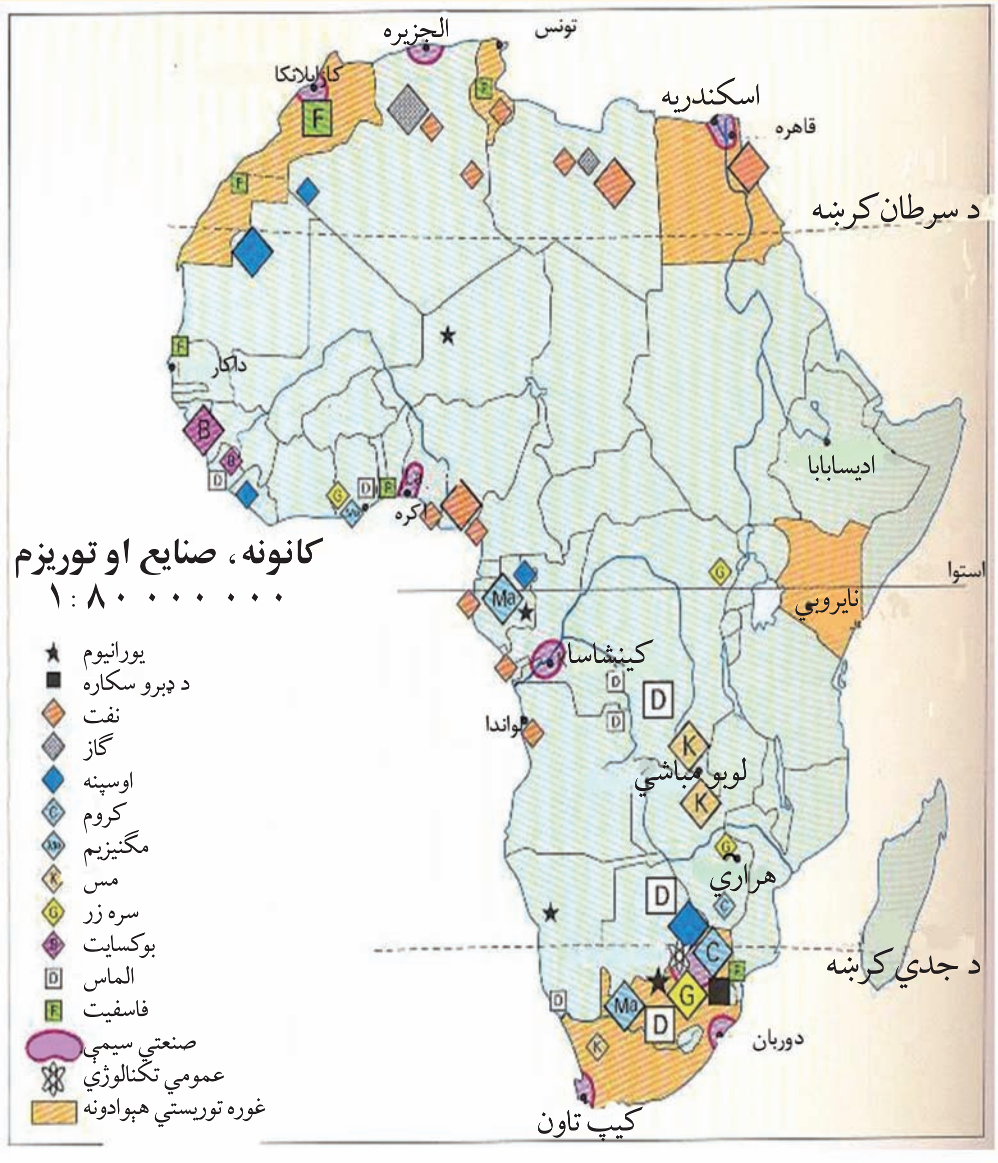

د افریقا د کانونو، صنایعو او توریزم نقشه

۱۳۰ ختیځ
۱۳۰ لویدیځ
جاپان
د سرطان کرښه
د اقیانوسیې سرحد
د هاوایي ټاپوګان
د ماریان ټاپوګان
ارام سمندر
د ویک ټاپوګان
د مارشال ټاپوګان
د کارولین ټاپوګان
د استوا کرښه
د جیلبرت ټاپوګان
د سلیمان ټاپوګان
د فونیکس ټاپوګان
د مارکینز ټاپوګان
د الیس ټاپو
د ساموا ټاپوګان
د توامونو ټاپوګان
د جدي کرښه
مرجان سمندرګی
نوی کالدونیا
نوی هیبریډیز
د فینجي سووا ټاپو
د ټونګا ټاپوګان
کرمادك ټاپوګان
سویلي
د پاګوس ټاپوګان
د ایستر ټاپو
نوی زیلانډ
تاسمان سمندرګی
د اقیانوسیې سرحد